

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT PSYCHOLOGIE EN
PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN

Centrum voor Sociaal-Culturele en Arbeidspedagogiek (CSCAP)

**DETENTIE ALS CONTEXT VAN SIGNIFICANTE
LEERPROCESSEN**

Een biografisch onderzoek naar het leren van gedetineerden

Masterproef aangeboden
tot het verkrijgen van de
graad van Master in de
Pedagogische
Wetenschappen
Door

Eline Vanassche
Marie Wattiez

o.l.v. Prof. Dr. J. Vandenabeele

2009

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT PSYCHOLOGIE EN
PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN

Centrum voor Sociaal-Culturele en Arbeidspedagogiek (CSCAP)

**DETENTIE ALS CONTEXT VAN SIGNIFICANTE
LEERPROCESSEN**

Een biografisch onderzoek naar het leren van gedetineerden

Masterproef aangeboden
tot het verkrijgen van de
graad van Master in de
Pedagogische
Wetenschappen
Door

Eline Vanassche
Marie Wattiez

o.l.v. Prof. Dr. J. Vandenabeele

2009

Eline, Vanassche en Marie, Wattiez, Detentie als context van significante leerprocessen. Een biografisch onderzoek naar het leren van gedetineerden.

Masterproef aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Master in de Pedagogische Wetenschappen

Examenperiode juni 2009

Leiding: Prof. Dr. J. Vandenabeele (promotor)

Binnen de muren van de gevangenis wordt een brede waaier aan opleidingsinitiatieven op touw gezet. Voorbeelden zijn legio en vergelijkbaar met het aanbod van Centra voor Basiseducatie extra muros. Het leren in deze opleidingen gebeurt doorgaans in een setting die expliciet door derden wordt georganiseerd en is primair gericht op de reclassering of de vlotte reïntegratie in de samenleving na de vrijheidsberoving. Wetenschappelijke literatuur wijst echter op de vaststelling dat leren binnen detentie veel ruimer is dan waar deze meer formeel georganiseerde vormen van educatie zich op richten.

Met dit onderzoek willen we vanuit de individuele betekenisverlening van gedetineerden kijken naar hun leren *tout court*. Of dit leren al dan niet het resultaat is van daartoe opgerichte educatieve settings, is hiertoe van ondergeschikt belang. Onze centrale onderzoeksvraag luidt: welke betekenis geven gedetineerden aan verschillende vormen van leren en wat benoemen ze als waardevol leren? We stellen deze vraag in eerste instantie vanuit de theoretische betrachting om een bijdrage te leveren aan een eigentijds en genuanceerd perspectief op het leren van gedetineerden. Het biografisch kijken naar levenslang leren wordt naar voor geschoven als een raamwerk dat deze rijkdom kan vatten. In tweede instantie wordt de invulling van waardevol leren doorheen het leven van gedetineerden ook empirisch onderzocht aan de hand van de biografische methode. Het leren en leven van zeven gedetineerden uit het Penitentiair Complex te Brugge wordt hiertoe verkend via de Levensloop Interview Methode en een bijkomend narratief biografisch interview.

Uit hun verhalen blijkt dat de gedetineerden een eigenzinnige betekenis geven aan leren in detentie – een betekenis die vaak verschilt van de door derden educatief vooropgestelde doelstellingen. Waardevol leren krijgt in hun verhalen betekenis als ‘het groeien als persoon’ met de nadruk op mogelijkheden tot het zelfbewust beslissen over het eigen handelen en de toekomstige richtingen in het leven.

Dankwoord

Een meesterproef vormt de bekroning van een boeiende studieloopbaan. Bij het schrijven van een meesterproef zijn meer mensen betrokken dan men op het eerste zicht kan vaststellen. Of het nu gaat om mensen die vanzelfsprekend in de schijnwerpers lopen of anderen die eerder achter de schermen opereren, allen waren ze onmisbaar op de weg tot dit eindresultaat.

We willen een speciaal woord van dank richten tot onze promotor, Prof. Dr. Joke Vandenabeele. Bedankt dat u wou meestappen in onze zoektocht en dat u ons de kans en ruimte liet om onze interesses te verkennen en te verfijnen. U toonde heel wat inzet, kracht en bereidwilligheid om ons bij te benen in de vele sprongen die we maakten maar u riep ons ook tijdig een halt toe. Zonder uw waardevolle en kritische stem was het schrijven van deze meesterproef een haast onmogelijke opgave geweest.

Uiteraard was deze meesterproef niet tot stand kunnen komen zonder de medewerking van de zeven mannen uit het Penitentiair Complex te Brugge die ons deelgenoot maakten van hun levensverhaal. Aan hen heel veel dank voor hun vertrouwen en hun openheid, hoe cliché dit ook mag klinken. We zijn ook de deelnemers van de gespreksavonden in het kader van ‘Tralies uit de weg’ heel dankbaar. Zij lieten ons als eerste kennismaken met de wereld achter de tralies en hielpen ons, onbewust, grote stappen vooruit in het uittekenen van dit onderzoek. Ook Antoon Vandeputte, gevangenispastor van mannenafdeling 2, willen we nogmaals onze oprechte dank betuigen voor zijn vele inspanningen om dit onderzoek zowel praktisch als inhoudelijk mogelijk te maken. Daarnaast willen we dhr. Van Poecke, inrichtingshoofd van het PCB, en het personeel bedanken, alsook de mensen van het ministerie van Justitie die ons dossier behandelden. Bedankt dat u ons allen de unieke kans liet dit onderzoek werkelijkheid te laten worden.

Naast hen hebben tal van familie en vrienden ons aangemoedigd, opgemonderd en gezorgd voor de nodige ontspanning. Ook aan hen: een dikke merci! Jullie waren een niet aflatende steun gedurende deze vermoeiende, doch leerrijke, twee jaren. We willen Chriss in het bijzonder bedanken voor het nalezen van deze meesterproef.

Tenslotte willen we ook elkaar bedanken. De hulp, aanmoedigingen en tips, alsook de leerrijke discussies en de ontspannende gesprekken hebben wonderen gedaan. Bedankt voor de bijzondere steun!

En dan nu de kers op de taart...

Inhoudsopgave

Het verkennen van de mogelijkheden en beperkingen van leren in detentie	3
Over waardevol leren in detentie	20
Bijlage 1: Methodologisch addendum	43
1. Verkennend vooronderzoek: ‘Tralies uit de weg’	43
1.1. Achtergrond	43
1.2. Doelstellingen	43
1.3. Verloop	44
1.4. Analyse	45
2. Biografisch onderzoek	45
2.1. Samenstelling van de doelgroep	45
2.2. Brongroep	47
2.3. Interviews	48
2.3.1. Testinterviews	48
2.3.2. Organisatie en verloop interviews	49
2.4. Onderzoeksmateriaal	51
2.4.1. Tijdens en na het interview	51
2.4.2. Transcriptie van de interviews	51
2.5. Data-analyse	52
2.5.1. Verticale analyse	52
2.5.2. Horizontale analyse	53
2.5.3. Coderen van het materiaal	54
Referenties	54
Bijlage 2: Interviewcontract	56
Bijlage 3: Leidraad LIM-interview	57
Bijlage 4: Overzichtsformulier LIM-interview	60
Bijlage 5: De levenslooplijnen van Ron en Floris	61

Bijlage 6: Leidraad thematisch interview	62
Bijlage 7: Overzichtsformulier thematisch interview	64
Bijlage 8: Codelijst waardevol leren	65
Bijlage 9: Participatie aan educatie in detentie	66
Bijlage 10: Interviewtranscriptie Vince	71
Bijlage 11: Interviewtranscriptie Ron	91
Bijlage 12: Interviewtranscriptie Flor	104
Bijlage 13: Interviewtranscriptie Rik	109
Bijlage 14: Interviewtranscriptie Floris	117
Bijlage 15: Interviewtranscriptie Greg	126
Bijlage 16: Interviewtranscriptie Kevin	130

Het verkennen van de mogelijkheden en beperkingen van leren in detentie¹

Eline Vanassche
Marie Wattiez

Centrum voor Sociaal-Culturele en Arbeidsparticipatie (CSCAP), K.U. Leuven

Samenvatting

Vertrekpunt voor dit artikel is het brede scala aan vormen, trainingen en opleidingen dat intramuraal wordt aangeboden. Het laatste decennium zijn deze initiatieven in toenemende mate onderwerp van beleidsvoering en tracht men vorming op weg naar reïntegratie en herstel te stimuleren als een (zoniet dé) manier om de vrijheidsberoving zinvol door te brengen. Gedetineerden staan in het licht van hun toekomstige invrijheidsstelling voor de opgave om de teugels van hun leven in handen te nemen en dienen hierbij geholpen te worden, hetzij door instrumentele kwalificatie, hetzij door zingevende persoonlijke educatie. Recente wetenschappelijke literatuur wijst er echter op dat leren binnen detentie ruimer is dan waar deze meer instrumentele en formeel georganiseerde vormen van educatie zich op richten. We spitsen onze aandacht toe op de leeractiviteiten in de marge van de huidige ministeriële plannen. Het benaderen van de detentiesituatie als een menselijke grenssituatie werpt een interessant licht op de significantie van deze ‘grensactiviteiten’ en de complexiteit van het leren van gedetineerden. In dit artikel schuiven we biografisch leren als een relevant perspectief naar voren dat erin slaagt het leren van gedetineerden *tout court* beter op begrip te brengen, voorbij deze formeel georganiseerde vorming op weg naar reïntegratie.

Over vorming op weg naar reïntegratie: huidige beleidscontext

De Vlaamse Overheid werd met de Belgische staatshervorming van 1980 en 1988 exclusief verantwoordelijk voor “*sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale reïntegratie*” (Hellemans, Aertsens, & Goethals, 2008, p.8). Sindsdien werd er een lange weg afgelegd om niet alleen de psychosociale hulpverlening maar ook diverse andere vormen van hulp- en dienstverlening op efficiënte wijze aan gedetineerden aan te bieden (in Vlaamse en Brusselse gevangenissen). Na ongeveer een periode van tachtig jaar actief zijn in en rond de gevangenis heeft het forensisch welzijnswerk een eigen werkstijl ontwikkeld die de ontwikkelingen en tendensen in de strafuitvoering, de methodieken van het maatschappelijk werk en de ruimere maatschappelijke context weerspiegelt (Baeyens, 1994). Uitgangspunt van deze dienstverlening is de opvatting dat een gedetineerd individu weliswaar grondwettelijk zijn

vrijheid verliest maar desondanks toch volwaardig lid blijft van de samenleving en bijgevolg nog steeds het recht behoudt op maatschappelijke hulp- en dienstverlening (Meyvis, 2002). Het recht op kansen tot persoonlijke ontplooiing wordt met andere woorden niet samen met de vrijheid beroofd. Het forensisch welzijnswerk is een paraplubegrip voor een uitgebreid hulp- en dienstverleningsaanbod aan delictplegers en hun naastbestaanden. De verantwoordelijkheden strekken zich uit van huisvesting, gezondheidszorg, sociale hulpverlening en opvang tot sociaal-culturele vorming, onderwijs, tewerkstelling, arbeidsbemiddeling, sport en recreatie (Meyvis, 2002).

Het afgelopen decennium werden er verscheidene stappen ondernomen om de verantwoordelijkheden en de identiteit van het intramuraal welzijnswerk verder uit te kristalliseren. De goedkeuring van het 'Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden' op 8 december 2000 van de hand van toenmalig Vlaams minister van Welzijn, Gezondheidszorg en Gelijke Kansen, Mieke Vogels, speelt hierin een belangrijke rol. Het rechtsburgerschap van de gedetineerde werd verder onderlijnd in de missie van de Vlaamse Gemeenschap met betrekking tot het strategisch plan: *"De Vlaamse Gemeenschap waarborgt het recht van alle gedetineerden en hun directe sociale omgeving op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening zodat ook zij zich harmonisch en volwaardig kunnen ontplooien in de samenleving."* (Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden, 2000, p.15). Het actieplan voorziet in uitgebreide maatregelen en indicatoren tot het opbouwen van een kwaliteitsvol hulp- en dienstverleningsaanbod zodat *"alle gedetineerden gelijke kansen krijgen op rehabilitatie en reïntegratie"* (Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden, 2000, p.22). De vraag is echter wat men verstaat onder 'zich harmonisch en volwaardig kunnen ontplooien in de samenleving' en met 'rehabilitatie en reïntegratie' (zie ook Regelbrugge, 2002). Laten we hiertoe de praktijk binnen de gevangenis en de activiteiten die op basis van dit strategisch plan ontwikkeld worden, onder de loep nemen. We doen dit door exemplarisch de hulp- en dienstverlening binnen het Penitentiair Complex te Brugge (PCB) in kaart te brengen, die als grootste strafinrichting van dit land deel uitmaakt van de pilootregio van het strategisch plan en die de empirische setting voor dit onderzoek vormt.

In de missie van de Vlaamse Gemeenschap dient de organisatie van het recht op maatschappelijke hulp- en dienstverlening gegarandeerd te worden door externe - voor iedere burger vrij toegankelijke - gemeenschapsvoorzieningen, wat niet uitsluit dat de nodige inspanningen dienen geleverd te worden om dit aanbod te vertalen naar gedetineerden (Meyvis, 2002). De Vlaamse partners werkzaam in het PCB zijn dan ook herkenbaar.

Wat onderwijs betreft, staan de Centra voor Basiseducatie in samenwerking met het Vlaams Ondersteuningscentrum voor Volwassenenonderwijs (VOCVO) in voor een divers en flexibel onderwijsaanbod. De Centra voor Basiseducatie zijn verantwoordelijk voor de aanpassing van het reguliere aanbod inzake basiseducatie aan de behoeften van de gedetineerden en realiseren een aanbod dat naast het aanreiken van basiscompetenties een levenslange leerattitude tracht te stimuleren. De opleidingen van hun hand worden hoofdzakelijk klassikaal georganiseerd en zijn primair georiënteerd op het leven na detentie. Opleidingen Frans, Engels, Spaans, Nederlands voor anderstaligen (NT2), informatica en dactylo maar ook modules koken en sociale vaardigheden worden georganiseerd en gecoördineerd. Zo bood het Centrum voor Basiseducatie - Wijzer (Brugge) in 2007 een module 'Op vrije voeten' aan waar de basiswaarden en -normen in de samenleving werden behandeld. Daarnaast coördineert Basiseducatie via het schriftelijke afstandsonderwijs (BIS, Enseignement à Distance en Open Universiteit) het algemene aanbod op het vlak van het hoger onderwijs waar de gedetineerde zelfstandig aan de slag gaat met begeleiding van op afstand.

Wat tewerkstelling betreft, organiseert de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB) individuele en (eerder zeldzame) groepsbegeleiding inzake opleiding en werk. Zo tracht men met het project 'Aan de bak' de gedetineerde reeds binnen de muren van de gevangenis te oriënteren op een (aan)gepaste job en dit door individuele trajectbegeleiding op maat. Inspelend op de persoonlijke behoeften van de betrokkene werkt men een gericht stappenplan uit waarin voorzien wordt in persoonsgerichte vormingen, sollicitatietrainingen en/of beroepsopleidingen die eventueel buiten de muren van de gevangenis gevolgd mogen worden.

Wat sociaal-cultureel werk betreft, vervult de Rode Antraciet vzw een spilfunctie. Als instelling voor vormingswerk in de penitentiaire sector, steunt de vereniging op drie centrale werkingspijlers: een cursusaanbod, sociaal-cultureel werk en sportpromotie. Voorop staat het creëren van een ruimte waar (educatieve) zelfontwikkeling en zelfontplooiing, die de kans op sociale integratie vergroot, mogelijk wordt. In het uitgebreide en gespecialiseerde cursusaanbod tracht de Rode Antraciet vzw deelnemers gevoelig te maken voor de kwaliteit van hun leef- en werkomgeving. Het cursusaanbod is een oproep tot het opnemen van verantwoordelijkheid in interpersoonlijke relaties binnen en buiten de gevangensismuren en in de voorbereiding van het leven na detentie. De gehanteerde methodiek is laagdrempelig, creatief en soms confronterend en tracht reflectie te stimuleren met het oog op herstel (De Rode Antraciet vzw, 2009). Cursussen 'Over-Leven op cel', 'Hoe kijk ik naar mijn straf', 'Omgaan met lastige situaties', 'Vader, moeder zijn in de gevangenis', 'Gedetineerd. Sta ik nu alleen?', 'Maskers', 'Lessen in levenskunst' en cursussen creativiteit (creatief atelier) zijn voorbeelden hiervan (voor een

uitgebreide beschrijving, zie De Rode Antraciet vzw, 2009). Verder probeert de Rode Antraciet vzw een draagvlak te creëren voor sociaal-cultureel werk in de gevangenis en een brug te slaan tussen de verschillende actoren in de justitiële praxis. Tot deze tweede pijler behoort verder de inrichting van een vrij toegankelijke gevangenisbibliotheek die in de mate van het mogelijke een intensieve samenwerking onderhoudt met externe lokale bibliotheken alsook het organiseren van culturele evenementen (tentoonstelling, filmvoorstelling, enzovoort). Ten derde geeft de Rode Antraciet vzw in samenwerking met diverse interne en externe partners vorm aan een kwaliteitsvol sportaanbod.

Beperkingen van het huidige beleid

Het huidige hulp- en dienstverleningsaanbod varieert sterk over de Belgische strafinrichtingen heen omdat het tot op heden in hoofdzaak berust op de goede wil of willekeur van de bevoegde instanties en partners (Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen, 2006). Met het strategisch plan wil de Vlaamse Gemeenschap deze mogelijkheden tot een zinvolle invulling van detentie verder stimuleren met het oog op reïntegratie en rehabilitatie. De detentiesituatie werpt zich met andere woorden op als een bijzondere omgeving waar geleerd kan worden en waar gedetineerden onder het motto ‘buiten begint binnen’ uitgenodigd worden zich te oriënteren op de toekomst. Voor de detentiepraktijk biedt het strategisch plan weliswaar kansen tot verdieping van de opdracht en de identiteit van het forensisch welzijnswerk maar met het plan kreeg het intramuraal welzijnswerk echter ook een specifieke toon mee. Het strategisch plan draagt het gevaar van een uitholling van het forensisch welzijnswerk in zich (Regelbrugge, 2002). In de praktijk wordt de uitbouw van ‘een kwaliteitsvol en integraal hulp- en dienstverleningsaanbod’ namelijk gericht op eerder instrumentele vormen van educatie. De detentiebegeleiding krijgt een educatief-instrumentele dimensie met arbeidstoeleidendende activiteiten en kwalificerende, beroepsgerichte vorming als toonvoorbeeld. De finaliteit van educatie intra muros ligt hiermee buiten detentie zelf. Het is een opstap tot de reïntegratie in de samenleving, in eerste instantie door het garanderen van de inzetbaarheid van de (ex)gedetineerde en een adequate job. Deze nadruk in de strafuitvoering weerspiegelt hiermee de tendens in de samenleving als geheel (Regelbrugge, 2002). Veel van de leerkansen die nu beschikbaar zijn, worden opgezet en geëvalueerd in een ethos van levenslang leren waarbij educatie als instrument voor de integratie in de arbeidsmarkt en finaal ook de samenleving wordt ingezet (Field, 2000; Biesta, 2006). Zo lezen we in het strategisch plan slechts twee beleidsindicatoren die het succes van de strategie aanduiden, met name “*het aantal personen (...) dat inderdaad vervroegd en/of voorwaardelijk vrijkomt*” en “*het aantal ex-gedetineerden dat 6-12 maanden na de detentie effectief hun eigen inkomen verdient*” (Interdepartementale

Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden, 2000, p.22). Het prioritaire project van de Vlaamse Gemeenschap is aldus de rehabilitatie van de gedetineerde, een vlottere reïntegratie in de samenleving en finaal de gedetineerde laten instromen in de arbeidsmarkt (Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden, 2000, p.22).

Het gevaar dat ligt in deze nadruk op instrumentele leervormen voor de praktijk van detentie, is driedelig.

Ten eerste loopt men met deze nadruk het risico uitsluitingsmechanismen waarvan een niet onbelangrijk deel van de gedetineerden eerder het slachtoffer is geweest, te herhalen en/of te bestendigen (Regelbrugge, 2002). Zo wijst recent onderzoek uit dat de gevangenispopulatie zich sociaal-demografisch hardnekkig onderscheidt van het profiel van de rest van de bevolking door een gebrekkige schoolloopbaan en bijgevolg een proportioneel hoge werkloosheidsgraad en lage activiteitsgraad (Van Haegendoren, Lenaers, & Valgaeren, 2001).

In de behoeftehiërarchie van gedetineerden bekleedt educatie, ten tweede, geen significante plaats en wordt de behoefte aan educatie overheerst door de wens om zo vlug mogelijk vrij te komen, de zorg voor de naastbestaanden en de huidige levensomstandigheden binnen de gevangenis (Lenaers & Van Haegendoren, 2001). Vanuit het perspectief van de gedetineerde is deelnemen aan vormingsinitiatieven vaak primair een manier om het isolement tijdens en de sleur van de vrijheidsberoving in meer of mindere mate te doorbreken (Lenaers & Van Haegendoren, 2001). De participatiegraad van gedetineerden aan het vormingsaanbod in de gevangenissen waar het strategisch plan tot op vandaag werd geïmplementeerd, is dan ook niet teleurstellend. Maar intra muros kunnen we deze statistieken amper interpreteren als 'norm van behoeftevervulling' (Lenaers & Van Haegendoren, 2001).

Ten slotte loopt men het risico een aanbod te realiseren dat weliswaar beantwoordt aan dominante maatschappelijke verwachtingen maar dat wringt met de individuele aspiraties van de betrokkenen (Regelbrugge, 2002; zie ook Biesta, 2006). Bovendien zijn de selectieve maatschappelijke waarderingen voor diverse vormen van educatie zelf geen onderwerp van discussie (Regelbrugge, 2002). Hoewel de leernoden van (ex)gedetineerden het voorbije decennium in toenemende mate onderwerp van beleidsvoering zijn geweest, blijft 'leren' van gedetineerden een politiek eenzijdig belicht thema.

In dit artikel schuiven we de mogelijkheid naar voren om via het concept van 'biografisch leren' het instrumentele perspectief op educatie te verlaten en de detentiesituatie zelf als een betekenisvolle 'educatieve ruimte' te begrijpen. Wetenschappelijke literatuur (zie Neys, 1994 en Vossen, 2003) geeft aan hoe het botsen op grenzen – die ten gevolge van het gepleegde feit,

gesteld worden aan hun persoonlijke vrijheid, aan hun eigen verwachtingen en mogelijkheden, aan hun persoonlijke relaties en de samenleving als geheel – gedetineerden kansen biedt tot een bijzondere leerervaring (Vossen, 2003). De vrijheidsberoving is een cruciaal levensmoment dat, in tegenstelling tot wat men zou vermoeden, grote kansen tot zelfontplooiing in zich draagt (Vossen, 2003). We baseren onze zoektocht naar de mogelijkheden en beperkingen van biografisch leren bij gedetineerden niet enkel op een literatuurstudie maar doen daarnaast beroep op de ervaringen die we opdeden tijdens een pastorale gesprekscyclus ‘Tralies uit de weg’ in het PCB in het voorjaar van 2008. Gedurende zes avonden sneden we met een groep van negen deelnemers (vier vrijwilligers en vijf gedetineerden) en een begeleidende gevangenispastor een set diverse levensthema’s aan: ‘Wie ben ik?’, ‘Welk beeld hebben de mensen van mij?’, ‘Hoe zie ik mijn verleden, heden en toekomst?’, ‘Wie zou ik graag zijn?’, enzovoort. Hier bleek reeds dat leren in detentie een creatieve en meerduidige arbeid is. De beluisterde verhalen gaven blijk van het biografisch werk dat gedetineerden verrichten en de biografische leerprocessen die daarbij komen te kijken.

Het paradoxale karakter van detentie

“Ik ben in mijn ganse leven, tot op vandaag, nog nooit echt alleen geweest. Alleen zijn betekent voor mij dan ook alleen zijn tussen vier muren achter een deur die niet meer opengaat tot een ander dat voor jou beslist. Dan pas ben je alleen en dan pas voel je de betekenis van het woord eenzaamheid. Sinds ik aalmoezenier ben, heb ik veel mensen alleen zien zitten, alleen horen zitten, want dat doet iets met mensen. En dat is hard.” (Antoon, persoonlijke communicatie, 3 juni, 2008)².

Als een totale sanctie

Toen het nieuwe gevangeniscomplex in Brugge eind 1991 de deuren opende, liet het publieke debat over de gevangenis zich grofweg kenmerken als een polarisatie *“tussen mensen van de harde lijn en de utopisten”* (Neys, 1994, p.177). De mensen van de harde lijn geloven niet in het straffende effect van het huidige gevangeniswezen en pleiten voor een strengere en hardere aanpak (Neys, 1994). De toonzetting van de argumentatie is bekend uit de pers (en politieke debatten) en werd recentelijk aangezwengeld naar aanleiding van de oproep van huidig minister van Justitie, Stefaan De Clerck, om het cellenbestand uit te breiden om de overbevolking het hoofd te bieden: ‘Wat hebben gevangenen te klagen? Ze leven in materiële omstandigheden die vele onschuldige mensen zich niet kunnen veroorloven. Ze hebben een tv-toestel op de kamer en hoeven zich geen zorgen te maken over voeding of onderdak. Ze komen niets tekort.’ (Neys, 1994). De tweeden – de utopisten – stellen de gevangenisstraf principieel in vraag vanuit de

overtuiging dat de straf bestaande maatschappelijke uitsluitingsmechanismen bevestigt (Neys, 1994). Afhankelijk van de overtuiging die men erop nahoudt, worden strafinrichtingen beschreven als luxe oorden of primitieve vergeetputten (Neys, 1994).

Het is inderdaad een feit dat de materiële levensomstandigheden van gedetineerden verzekerd zijn en zij het ‘feitelijk’ gezien niet zo slecht hebben (Neys, 1994). Dergelijke beweringen gaan echter voorbij aan de ervaringen die tijdens detentie worden opgedaan – los van de moderniteit van de infrastructuur – en aan wat de kern uitmaakt van de beleving van de gedetineerde. De detentiepraktijk reikt verder dan het begrip vrijheidsberoving laat vermoeden, dit wil zeggen het feit dat men door opsluiting in een strafinrichting van het grondrecht wordt beroofd om deel te nemen aan het maatschappelijke leven in een zelfgekozen vorm en binnen die inrichting in zijn vrijheid wordt beperkt (Neys, 1994). Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan de observatie dat *“vrijheidsberoving een veel complexer en gevarieerder geheel van beperkingen en frustraties is, dan dat wettelijk als straf wordt uitgesproken”* (Neys, 1994, p.180). De gedetineerde leeft in een kunstmatig klimaat waar bestaansminima zoals het ervaren van vertrouwen, het maken van eigen gedragskeuzes en hier verantwoordelijkheid voor opnemen, persoonlijke integriteit en privacy slechts zeer zwak resoneren (Neys, 1994). De uitgebreide waaier aan tuchtinitiatieven scherpt de voortdurende confrontatie met onvrijheid verder aan: het weigeren van de morgen- of middagwandeling tot een gedwongen opsluiting in de strafcel. En er zijn niet enkel deze frustraties, ook de kwaliteit van de relaties tussen de gedetineerden onderling en de relaties tussen de gedetineerden en penitentiaire beampten is vaak bron van verontrusting. Interrationeel gezien heerst er een klimaat van ‘het recht van de sterkste’ en de hierop gebaseerde hiërarchische ‘pikorde’ (Toch & Gibbs, 1977; Neys & Verschueren, 1994; Lenaers & Van Haegendoren, 2001; Neys, 2004). *“Je kiest niet bij wie je terechtkomt. Soms valt dat mee en soms valt dat verschrikkelijk tegen. In den bak vertrouw je niemand.”* (Gunther³, persoonlijke communicatie, 13 mei, 2008). Een façade van bravoure en schijnsolidariteit verbergt persoonlijke gevoeligheden en kwetsbaarheden (Neys, 1994).

Verhelderend in dit verband is de voortreffelijke studie van de Amerikaanse socioloog Goffman (1961) waar deze beperkingen haarscherp worden geanalyseerd onder zijn terminologie van ‘totale instituties’. Totale instituties onderscheiden zich van niet-totale instituties – voor Goffman iedere vestiging waar ‘activiteit van een welbepaalde soort’ plaatsvindt – in hun totalitaire kenmerken. *“A total institution may be defined as a place of residence and work where a large number of like-situated individuals, cut off from the wider society for an appreciable period of time, together lead an enclosed, formally administered round of life.”*

(Goffman, 1961, p.11). Met het begrip totale instituties duidt Goffman organisaties aan “*waarin slapen, werken en vrijetijdsbesteding in één en dezelfde leefsituatie plaats vinden en onder dezelfde autoriteit, waarin men de gehele dag met niet zelf-gekozen medegeïntitutionaliseerden vertoeft en waarin alle activiteiten door een strak, van bovenaf geregeld tijdschema worden beheerst.*” (Kelk, 2003, p.28). De centrale aanklacht van Goffman was dat ondergeschikten (het personeel inclusief) in totale instituties als het ware geïnfantiliseerd worden. Strafinrichtingen gelden hiermee als een uitstekend voorbeeld van rechteloosheid. Een gevangenis is een totale institutie die het mens-zijn op tal van levensdomeinen bewaakt, handhaaft, controleert en (be)stuurt (Goffman, 1961).

Een centraal thema in deze machtspatronen is wat Goffman benoemt als het proces van ‘mortificatie’, ofwel het proces waar individuen ontzet worden uit hun rol in de samenleving en hun ego wordt tenietgedaan (Kelk, 2003). De rol van partner, echtgenoot, kameraad, kostwinner, vader of moeder wordt afgenomen of indringend geschonden (Neys, 1994). De gedetineerde wordt grotendeels tot een nummer gemaakt en geeft bij wijze van spreken zijn identiteit prijs, hetgeen onder meer gesymboliseerd wordt in het aantrekken van het instellingsuniform. Hij wordt geamputeerd van de maatschappij en ontzet uit de sociale levensruimten die een bron waren van zelfvertrouwen, hoe deficiënt deze verhoudingen voorheen misschien ook waren (Neys, 1994). Alles is verboden, tenzij voor iets expliciet de toestemming wordt verleend. “*Heel uw doen en laten ligt in handen van anderen. Alles wordt voor jou beslist, tot het stomste toe. Wanneer je eet, wanneer je buiten mag, zelfs wanneer je wc-papier krijgt.*” (Lionel, persoonlijke communicatie, 10 juni, 2008). De gevangenis als een totaalsysteem dat gericht is op structuur en controle beperkt de keuzevrijheid van de ondergeschikten en tast hiermee niet alleen het dagelijkse leven van de gedetineerde en diens omgeving aan maar finaal ook de wijze waarop de gedetineerde zichzelf waarneemt. Het gedetineerde individu wordt binnen de gevangenis ‘slechts’ gedetineerde maar hij is het op een *totale* manier (Neys, 1994). Het besef slechts dit te zijn en niets anders, is een erg beknoptende ervaring (Neys, 1994). De gedetineerde verliest gaandeweg de mogelijkheid om nog een duidelijke grens te trekken tussen zichzelf en de strafinstelling en zich te distantiëren van het gevangenisstelsel (Neys, 1994). Beroofd van de kansen tot initiatief en eigen gedragskeuze meten vele gedetineerden zich een houding van berusting en machteloosheid aan. Zo borduurt De Bruyn (2006) verder op wat Goffman het totale karakter van de penitentiaire instelling noemde, door de vinger te leggen op (het gebrek aan) de psychologische bewegingsruimte die dit creëert voor de persoon van de gedetineerde. “*Om de situatie leefbaar te houden, worden verdedigingsmechanismen opgebouwd, zoals ontkenning, projectie, minimalisering, verdringing*

en compensatie. (...) De gevangenis en de straf worden ‘ondergaan’”, zo meent De Bruyn, “*wat vaak leidt tot een schijnaanpassing*” (De Bruyn, 2006, p.65). Net zoals ze moeten wachten tot iemand de deur van de cel opent, zo zijn zij even onmachtig en afhankelijk van anderen om het eigen levensproject in handen te nemen (Neys, 1994). “*Je wordt hier mentaal gekraakt. Het is misschien heel sterk uitgedrukt. Maar het is zo. Wachten, wachten, wachten en geduld hebben. Daar komt het zowat op neer.*” (David, persoonlijke communicatie, 10 juni, 2008). Natuurlijk worden gedetineerden binnen de gevangensmuren ook de kans geboden om te werken (al is de vraag beduidend groter dan het aanbod). Maar werk heeft hier de functie verloren dat het buiten de gevangensmuren kreeg toebedeeld: als kostwinner (kunnen) voorzien in de materiële zorg en het onderhoud van diegene waarvoor men verantwoordelijkheid draagt (Neys, 1994). De arbeid krijgt een andere betekenis toebedeeld: hij doodt de tijd die anders openstaat voor piekeren en is een middel om toegang te krijgen tot het kantine-aanbod om zo het leven binnen de muren enigszins draagbaar te maken. Natuurlijk wordt er binnen de gevangnissen ook deelgenomen aan vormingen. Maar vaak doet men dit in hoofdzaak om het isolement tijdens en de sleur van de straf te doorbreken (Lenaers & Van Haegendoren, 2001).

Als een menselijke grenssituatie

Het gewicht van de vrijheidsberoving behelst een complexe en ruime set aan beperkingen en frustraties die de dagelijkse realiteit vormen voor 10.148 gedetineerden⁴ in één van de 31 Belgische penitentiaire inrichtingen. Tegen de achtergrond van wat geschreven werd over de vrijheidsberoving als een totale sanctie lijkt het onrealistisch om te spreken over de vrijheidsberoving als een menselijke grenssituatie (Neys, 1994). Hoe contradictorisch het ook moge klinken: de detentiesituatie kan ook benaderd worden als een omstandigheid waar de mens indringend geconfronteerd wordt met de grenzen van het eigen leven. Niet ondanks maar mede dankzij de institutionele beperkingen wordt er in de gevangenis intens geleefd en de sanctie intens beleefd (Neys, 1994). Net hier schuilt het paradoxale karakter van de detentiesituatie: de vrijheidsberoving wordt ervaren én als een totale sanctie én als een menselijke grenssituatie (Neys, 1994) die - zo zullen we betogen - een relevante en waardevolle context tot leren kan vormen. De invalshoek die we hiertoe kiezen, is het benaderen van de detentiesituatie als een bijzonder ‘niet-geijkt’ en verontrustend moment in het leven (zie Neys, 1994 en Vossen, 2003)⁵.

Net zoals Neys (1994) over een ‘menselijke grenssituatie’ sprak, benoemde Vossen (2003)⁶ de detentiesituatie als een ‘cruciaal levensmoment’. Beide auteurs doelen hiermee op de breuk die detentie veroorzaakt in de vanzelfsprekende gang van zaken, hoe turbulent voorheen ook, een

scharniermoment dat heel eigen gedachten en gevoelens oproept (Vossen, 2003). De vrijheidsberoving betekent voor gedetineerden een indringende confrontatie met het eigen leven (Neys, 1994). Het gaat hier niet louter om een confrontatie met de grenzen aan hun persoonlijke vrijheid. Gedetineerden worden geconfronteerd met de grenzen die, ten gevolge van het gepleegde feit, gesteld worden aan hun eigen verwachtingen en mogelijkheden, aan hun persoonlijke relaties en de samenleving als geheel (Vossen, 2003). Net hierdoor vormt de detentiesituatie de aanleiding om intensief bezig te zijn met de eigen situatie en de vraag *“dit is mijn verleden; hier zit ik nu; wat zal er van mij geworden?”* (Neys, 1994, p.184). In de vrijheidsberoving ligt daarom een vraag besloten naar het eigen leven nu en in de toekomst. Een antwoord op deze vraag kan niets anders zijn dan een singulier antwoord van de gedetineerde zelf, een eigen wijze waarop hij deze menselijke grenssituatie inkleurt (Vossen, 2003). Mede op basis van hun ervaringen tijdens detentie bouwen gedetineerden een persoonlijk interpretatiekader op, een soort van bril waarmee ze hun huidige situatie waarnemen, er betekenis aan verlenen en erin handelen (Kelchtermans, 1999, p.134). Zo verwoordt Vince tijdens verscheidene contactmomenten hoe hij de vrijheidsberoving ervaart als een definitief verraad van de hoop om eigen antwoorden op problematische situaties te formuleren. *“Voor bepaalde mensen zeg ik wel van ‘t is wel goed dat je hier zit maar voor bepaalde mensen. - Ja. Die zitten hier niet op zijn plaats. ‘k Zit hier ook niet op mijn plaats zuh. ‘t Zijn veel mensen die dat zeggen maar euh. Jah, da’s nu eenmaal de wetgeving é.”* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Dit is een interpretatie die de huidige situatie kleurt, begrijpelijk maakt en daardoor beter hanteerbaar – hoe blokkerend ook ten aanzien van de toekomst. *“Heel mijn leven was perfect, tot nu.”* (Flor, persoonlijke communicatie, 29 december, 2008) *“Voor zover heb ik nooit geen problemen gehad é dus. Niet financieel. Niets. Niets. Totaal niets. - - - Maar ja, achteraf, ja.”* (Flor, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Flor ziet zijn toekomst instorten vanwege één onbezonnen daad. Ook hier een interpretatie die de huidige situatie structureert en daardoor een houvast biedt.

De detentiesituatie kan gezien worden als een proces tot leren, waarin het persoonlijk interpretatiekader soms intensief bevraagd wordt op de adequaatheid om de menselijke grenssituatie te beantwoorden. Het eigen leven en de huidige detentiesituatie worden het onderwerp van leren en een bron van inzichten. Net door de confrontatie met de begrensde situatie komen aanvankelijke interpretaties van het eigen leven vaak onder druk te staan en vragen alternatieven de aandacht, of deze worden net voor de zoveelste keer bevestigd en versterken het gevoel dat ‘een zinvol verder leven’ niet mogelijk is (Vossen, 2003). In de literatuur over leren en educatie van volwassenen zochten we een houvast om de leerprocessen

van gedetineerden ten aanzien van de menselijke grenssituatie beter op begrip te brengen in al hun complexiteit. Ons baserend op Alheit (1995) vestigen we in de volgende paragraaf de aandacht op leren als een interpretatief proces met de individuele levensloop (levenslang) en leefwereld (levensbreed) als ervaringsbasis. De noemer waaronder we dit doen, is de notie ‘biografisch leren’. Hierbij spreken we ons niet uit over de legitimiteit van de gevangenisstraf en willen we geenszins bijdragen aan een kritiekloze rechtvaardiging van de bestaande penitentiaire praxis.

Biografisch leren in het leven van gedetineerden

De waarde van biografisch leren voor dit onderzoek ligt besloten in het potentieel om de betekenis van leren in detentie te verkennen ook, maar niet exclusief, in relatie tot vragen van arbeid en inzetbaarheid. De essentie van het leren van volwassenen bestaat in deze stroming uit de *“transformatie van (oorspronkelijke) betekenskaders”* (Cockx, 2004, p.190; zie ook Alheit, 1995). Deze transformaties zijn dan (her)interpretaties van het eigen leven en handelen, vaak naar aanleiding van kritische incidenten in het leven waarbij de vanzelfsprekendheid van bepaalde opvattingen en handelingen acuut in vraag wordt gesteld (Kelchtermans, 1999; Vandenabeele & Wildemeersch, 1999). Biografisch leren gaat over hoe individuen omgaan met deze breuken in de levensloop (Alheit, 1995). Biografisch leren gaat over hoe individuen de complexiteit van hun huidige werkelijkheid waarnemen, hoe ze er voor zichzelf betekenis aan verlenen en daarnaar handelen (Kelchtermans, 1999; Alheit & Dausien, 2002; Cockx, 2003). De oorspronkelijke interpretatiekaders van een individu worden altijd weer uitgedaagd bij verschillende gelegenheden, in verschillende praktijken en in relatie tot verschillende personen. Het gaat zowel om het tot stand brengen van interpretaties van de huidige situatie als het voortdurend aftoetsen, evalueren, onderzoeken van deze interpretaties en uitproberen van alternatieve opties voor het leven (Alheit, 1995). De inzet van biografisch leren is het voortdurend bijsturen van de eigen interpretatiekaders of het zich op een adequate en betekenisvolle manier verhouden tot wat het individu ‘overkomt’ en ervaart (Stroobants, 2001). Het concept biografisch leren impliceert met andere woorden de mogelijkheid om (andere) zinvolle verbanden te creëren ten aanzien van *“het geleefde, het te leven en het ongeleefde leven”* (Cockx, 2003, p.69). Het is een creatief en onvoorspelbaar proces dat ingebed is in institutioneel-maatschappelijke structuren en diverse sociale praktijken, en vorm krijgt in relatie tot significante anderen (Alheit & Dausien, 1999, 2002; Cockx, 2003).

Biografisch leren is een vorm van leren waarin twijfels, nuancering en tegenstrijdigheden niet worden weggefilterd maar net ten volle worden ervaren⁷. Een mooie lens om het momentane en

onvoorspelbare karakter van biografische leerprocessen te begrijpen, vonden we bij Braidotti (2002, 2004, in Roets, Van Hove, Vanderplasschen, & de Maagd, 2007) en het begrip nomadisme. Het nomadisch bestaan kan gezien worden als het *“leven tussen leefwerelden in”*, als het leven in proces zijnde (Roets et al., 2007, p.154). Waar het voor het nomadische subject om gaat, is *“het gaan, de mogelijkheid om te kunnen inpakken en te vertrekken. Het reisdoel is tamelijk onbelangrijk.”* (Braidotti, 2004, p.61). Voor het nomadisch subject is het de reis die telt, en de reis gaat over het configureren van zichzelf als anders bij verschillende momenten en gelegenheden (Roets et al.). Nomadisme beklemtoont dat personen met een label zoals ‘gedetineerden’ over de *“zelf gecreëerde ruimte en veerkracht beschikken om hun eigen leven altijd weer opnieuw vorm te geven, in nauwe wisselwerking met kritische incidenten en personen”* (Roets et al., p.154).

We perken onze biografische concepten omtrent leren in wanneer we het hebben over biografisch leren als een *momentaan* en *onvoorspelbaar* proces van het verwerken van levenservaringen. De dominante attitude in de pedagogische literatuur ten aanzien van biografieën en biografische leerprocessen is er één van continuïteit in tijd, het gaat met name om een leren dat is ingebed in een tijdshorizon van verleden, heden en toekomst (zie bijvoorbeeld Cockx, 2003, 2004). Dit drukt zich onder meer uit in de traditionele verwachting in narratief biografisch onderzoek aan een coherent levensverhaal, met een begin, midden en einde; een lineair verhaal gestructureerd aan de hand van een plot (zie bijvoorbeeld Bruner, 1986; Polkinghorne, 1995; Connelly & Clandinin, 1996). De biografisch lerende is inderdaad “self-organizing”, “self-producing” of autopoëtisch (Alheit, 1995, p. 64) maar het individu is tegelijk ook onstabiel, in constante staat van onevenwicht en verandering (Randall, 2007, p.370). Essentieel voor biografisch leren is in dit opzicht niet de samenhang tussen verleden, heden en toekomst maar de aard en de kwaliteit van het engagement dat men aangaat met een verontrustende ervaring in het heden, een ‘niet-geijkt’ moment van keuze en verandering dat om een antwoord vraagt en aspecten van het zelf uitdaagt (Cockx, 2003; Biesta & Tedder, 2007).

De onderliggende kwaliteit in deze biografische leerprocessen is die van biograficiteit (Alheit, 1995; Alheit & Dausien, 1999, 2002). Met de uitdrukking ‘liminal entities’ (Turner, 1995, in Lynch & Field, 2007) diepen we bepaalde aspecten van dit fenomeen verder uit. Biografisch leren van gedetineerden kan beschouwd worden als een onvermijdelijke reactie op de vrijheidsberoving als totale sanctie. Beroofd van de vrijheid van eigen gedragskeuze, lijkt men niet langer te beschikken over de capaciteit om eigen antwoorden op kritische incidenten te (her)formuleren en beperkt de rol van het individu zich tot het krampachtig overeind blijven.

Deze werkelijkheid trad ook tijdens de gespreksgroepen op de voorgrond. Zo hanteerde Lionel in verband met de gepleegde feiten en zijn vrijheidsberoving vaak de woorden “*leren leven met*” of “*het went uiteindelijk wel - - hoop ik.*” (Lionel, persoonlijke communicatie, 20 mei, 2008). Zijn verhaal verwijst in dit opzicht ook naar de verhalen van de andere gedetineerden uit de gespreksgroep die zichzelf allen, op één na, aanduiden als slachtoffers van zowel hun eigen voorgeschiedenis als de institutionele context waarin ze zich op dit ogenblik bevinden. We benoemen deze ervaring als ‘liminal entities’ of het vastgeroest zijn (‘being stuck’) in het eigen levensverhaal (mede) door de specifieke ervaringen die opgedaan worden tijdens detentie (Lynch & Field, 2007, p.5). Ze worden bevestigd als ‘drop-out’ op een *totale* manier en hebben niet het gevoel enig initiatief te kunnen nemen inzake alles wat te maken heeft met de uitbouw van het eigen levensproject (Neys, 1994). Ze staan voor de opgave hun leven opnieuw in handen te nemen en hebben daar hulp bij nodig. Datgene wat ontbreekt dient ‘hersteld’ of ‘geremedieerd’ te worden. Sommige actoren in het forensisch welzijnswerk legitimeren hun bestaan expliciet op deze assumptie. Ze helpen gedetineerden in hun weg naar reïntegratie en rehabilitatie, hetzij door instrumentele kwalificatie, hetzij door zingevende persoonlijke educatie. Biografieën van gedetineerden zijn nochtans meer dan een passieve reactie van onmacht op de huidige situatie. Ze zijn een creatief antwoord op de scherpe confrontatie met grenzen en tonen hoe gedetineerden erin slagen hun eigen leven naar best vermogen te leiden (Vossen, 2003). De werkelijkheid toonde ons de mogelijkheid van het proces dat leidt tot een inzicht in de blokkades en het doorbreken van vastgeroeste interpretatiekaders. “*Nu pas weet ik dat ik niet opnieuw in dezelfde cirkel van kwetsen wil verzeilen. Ik ben ondertussen veertig jaar. De tijd van vroeger is voorbij. Ik weet verdomd goed wat ik wil als ik nu buitenkom. Ik wil werken aan mijn toekomst en er iets moois van maken. Vroeger dacht ik altijd een goed leven te hebben. Maar ik zat ernaast. Ver naast.*” (Gunther, persoonlijke communicatie, 3 juni, 2008). Het gaat om het telkens (op-)nieuw stelling nemen tegenover en in veranderende situaties, om het steeds (op-)nieuw creëren van mogelijkheden voor het individuele en sociale leven (Stroobants, 2001). In ons onderzoek vroegen we ons dan ook niet af *of* gedetineerden erin slagen problematische veranderingen in hun leven te ‘overleven’ (in het bijzonder de vrijheidsberoving) maar *op welke wijze* ze omgaan met de complexiteit van hun huidige werkelijkheid en of dit door hen al dan niet ervaren wordt als een vorm van waardevol leren.

Conclusie en vooruitblik

Mede onder invloed van het ‘Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden’ worden organisaties uitgedaagd om een kwaliteitsvol en gevarieerd vormingsaanbod op touw te zetten binnen de muren van de gevangenis. Voorbeelden zijn legio en vergelijkbaar met het

welzijnsaanbod extra muros. Het leren in deze opleidingen is primair gericht op de reïntegratie in de samenleving. De georganiseerde educatieve praktijken zijn vaak instrumenteel en formeel van aard en treden niet steeds in interactie met de uitdagingen van gedetineerden die met meerdere vragen van allerlei aard worstelen. Individuele aspiraties en institutionele doelen lijken elkaar niet steeds te ontmoeten (Regelbrugge, 2002). Wetenschappelijke literatuur en het vooronderzoek wezen immers op de vaststelling dat leren binnen detentie ruimer is dan waar deze meer instrumentele vormen van educatie zich op richten. Met Neys (1994) en Vossen (2003) benadrukten we dat detentie (ook) als een situatie van contingentie dient benaderd te worden, een situatie van mogelijkheden en openingen. De detentiesituatie is een vergrootglas voor de levensloop omdat het gevangenzitten een periode is die de vanzelfsprekende gang van zaken doorbreekt, die heel eigen gedachten en gevoelens oproept en net daardoor aanleiding vormt tot intensief bezig zijn met mogelijke interpretaties van de huidige situatie (Vossen, 2003). We deden beroep op de notie biografisch leren als een eigentijdse manier om het leren van gedetineerden *tout court* te begrijpen. Of dit leren al dan niet het resultaat is van daartoe opgerichte educatieve settings, is hiertoe van ondergeschikt belang. We stelden dat biografisch leren gaat over hoe individuen de complexiteit van hun huidige werkelijkheid waarnemen, hoe ze er voor zichzelf betekenis aan verlenen en daarnaar handelen (Kelchtermans, 1999; Alheit & Dausien, 2002; Cockx, 2003). Biografisch leren is een momentaan en onvoorspelbaar proces als antwoord op kritische incidenten die een ingrijpende betekenis hebben voor de betrokkene. De meest sprekende metafoor die we voor de biografie zijn tegengekomen, is in dit opzicht misschien wel deze van de boomerang die we lazten in Stroobants (2001). *“A life history is like a boomerang; it is thrown from the present into the past and returns with a force bearing it into the future, but the direction and forces is determined by the present and by the form of the life history (the boomerang) itself”* (Järvinen, 2000, in Stroobants, 2001, p.13). De boomerang is dan het steeds verder evoluerende persoonlijke interpretatiekader of de lens waarmee de huidige situatie wordt gelezen. De beweging en de richting van de boomerang simuleren de biografische leerprocessen, begrepen als het tot stand brengen van interpretaties en het voortdurend aftoetsen, evalueren, onderzoeken en uitproberen van alternatieve opties voor het leven (Alheit, 1995). De huidige situatie en de specifieke ervaringen opgedaan tijdens detentie zijn hierbij evenzeer bepalend voor de richting van de boomerang als de voorgeschiedenis van het individu.

Uit de gespreksgroepen trad reeds een eerste keer voorzichtig op de voorgrond dat gedetineerden een eigenzinnige betekenis geven aan leren in detentie – een betekenis die diepgaander verkend wordt in onze volgende bijdrage ‘Over waardevol leren in detentie’ (Vanassche & Wattiez, 2009) waar we het hier ontwikkelde perspectief in vraagvorm op de

korrel nemen: welke betekenis geven gedetineerden aan verschillende vormen van leren en wat benoemen ze als waardevol leren? We putten hiertoe uit interviewdata verzameld tijdens ons biografisch onderzoek naar het leren van zeven gedetineerden in het PCB. Uit hun verhalen zal blijken hoe waardevol leren primair de betekenis krijgt als ‘het groeien als persoon’ met de nadruk op mogelijkheden tot het zelfbewust beslissen over het eigen handelen en de toekomstige richtingen in het leven.

Eindnoten

1. We maken bewust de keuze om doorheen dit artikel af te wijken van APA (American Psychological Association) vormvereisten voor intertextuele referenties. Citaten worden systematisch geïncorporeerd in de tekst, omsloten met dubbele aanhalingstekens en cursief opgemaakt. Argumenten hiertoe zijn zowel de leesbaarheid van dit artikel als de keuze om het heen en weer schuiven tussen empirie en theoretische analyse redactioneel te ondersteunen. Indien ervoor gekozen wordt om dit artikel in te dienen ter publicatie, worden de specifieke vormvereisten van het tijdschrift ter zake gerespecteerd.
2. De empirische data die in dit artikel selectief aangewend worden, zijn afkomstig uit een tweejarig biografisch onderzoek naar het leren en leven van gedetineerden in het PCB. In het voorjaar van 2008 stapten we bij wijze van vooronderzoek mee in een zesdelige pastorale gespreksgroep. Gedurende zes avonden sneden we met een groep van tien deelnemers een set diverse levensthema's aan. In een tweede beweging werd het leren en leven van zeven gedetineerden in de diepte verkend via de Levensloop Interview Methode (LIM-interview) en een aanvullend narratief biografisch interview. Voor een gedetailleerde reconstructie van het onderzoeksgebeuren verwijzen we de geïnteresseerde lezer graag naar het methodologisch addendum in bijlage (zie bijlage 1).
3. Alle namen vermeld in dit artikel zijn pseudoniemen.
4. Volgens officiële bronnen verbleven er op 1 maart 2008, 9.804 gedetineerden in één van de Belgische gevangenissen, terwijl de capaciteit werd vastgelegd op 8.454 gedetineerden. Dit cijfer telt personen uit de instellingen van sociaal verweer van Doornik en Bergen niet mee. (Bron: Federale Overheidsdienst (FOD) Justitie, strafinrichtingen. http://statbel.fgov.be/figures/d352_nl.asp#1, geraadpleegd op 1 juni, 2008). Volgens het Integraal Verslag van de Commissie voor de Justitie van woensdag 11 maart 2009 stond de teller op 2 maart 2009 reeds op 10.148 gedetineerden in één van de Belgische gevangenissen, wat een overbevolking van 20 procent impliceert. (Bron: Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. <http://www.dekamer.be/doc/CCRI/pdf/52/ic490.pdf>, geraadpleegd op 2 april, 2009).
5. Zowel Neys als Vossen ontwikkelen hun conceptuele bijdrage op basis en in functie van de taak van het justitiepastoraat. Ze hanteren hierbij een praktijkgericht denken en een quasi therapeutisch spreken om de ruimte te beschrijven (en te stimuleren) daar waar gedetineerden zelf op existentiële vragen botsen. Ze verlaten hiermee een louter descriptieve benadering. Als uitgangspunt fungeert hier de visie dat het handelen en zijn van gedetineerden aangaande hun huidige situatie kan benaderd worden als een betekenisvol proces in het licht van bewustwording en ‘herstel’. Het putten uit de praktische theologie en de pastorale praxis als disciplines in de penitentiaire context verantwoordt we vanuit de veronderstelling dat het pastorale werkveld de praktijk bij uitstek is waar biografisch leren intra muros heel wat kansen krijgt.
6. ‘De detentiesituatie als een cruciaal levensmoment’ in Metanoia (36/4, 39-49) eind 2003, is een ingekorte en aangepaste versie van de bijdrage van Vossen aan de verzamelbundel ‘Muurvast’ (Ed. M. Blom, 1997), Zoetermeer: Boekencentrum. De oorspronkelijke bijdrage droeg de titel ‘Pastoraat in de crisis van de detentie’.
7. Meininger (2007) toont aan hoe deze complexiteit net wordt afgesloten in het dominante maatschappelijke discours – of ‘meta-narratief’ – waar gedetineerden (in zijn beschouwing mensen met een verstandelijke handicap) “*verschijnen als onaangepast, als drop-out, als collectieve last of als sociaal overbodig, maar soms ook als helden die hun beperkingen*

overwinnen en hun dromen realiseren” (p.20). In beide gevallen kunnen dergelijke meta-narratieven ernstige stoorzenders zijn, met name als ze stollen tot een cliché of opgevat worden “als een sjabloon waarin alle persoonlijke verhalen zouden passen of zouden moeten passen” (p.20).

Referenties

- Alheit, P. (1995). Biographical learning. Theoretical outline, challenges and contradictions of a new approach in adult education. In: P. Alheit, A. Bron-Wojciechowska, E. Brugger & P. Dominicé. *The Biographical Approach in European Adult Education* (pp.55-75). Wien: Verband Wiener Volksbildung.
- Alheit, P. & Dausien, B. (1999). ‘Biographicity’ as a basis resource of lifelong learning. Paper presented at the European Conference on ‘Lifelong learning - inside and outside schools’, Germany: Bremen.
- Alheit, P. & Dausien, B. (2002). Lifelong learning and ‘biographicity’. Two theoretical views on current educational changes. In A. Bron & M. Schemmann (Eds.), *Social Science theories in adult education research* (pp. 211-241). Münster: LIT.
- Baeyens, L. (1994). Detentiebegeleiding vanuit de Dienst Maatschappelijk Werk Strafrechtstoepassing. In A. Neys, T. Peters, F. Pieters & J. Vanacker (Eds.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven* (pp.273-296). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Biesta, G. (2006). What’s the point of lifelong learning if lifelong learning has no point? On the democratic deficit of policies for lifelong learning. *European Educational Research Journal*, 5(3-4), 169-180.
- Biesta, G., & Tedder, M. (2007). *Learning from life and learning for life: Exploring the opportunities for biographical learning in the live of adults*. UK: University of Exeter. Paper presented at the ESREA Conference on ‘Life History and Biography’, Denmark: Roskilde University.
- Braidotti, R. (2004). *Op doorreis. Nomadisch denken in de 21ste eeuw*. Amsterdam: Boom.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (2006). *Jaarrapport 2006*. Afgehaald op 3 juni, 2008 van http://www.just.fgov.be/justice/nl_html/organisation/html_org_rechtscolleges/centrale_rToezicht_sraad_rapport_2006.doc
- Clandinin, D. J. & Connelly, F. M. (1996). Teachers' professional knowledge landscapes: Teacher stories. Stories of teachers. School stories. Stories of schools. *Educational Researcher*, 25(3), 24-30.
- Cockx, F. (2003). *De relevantie van biografisch leren voor de volwasseneneducatie: een exploratief onderzoek naar perspectieven voor het sociaal-pedagogisch handelen door middel van een casestudy bij homoseksuelen*. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Cockx, F. (2004). *Biografisch leren van homoseksuelen in pedagogisch perspectief*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- De Bruyn, D. (2006). Een actuele kijk op recht en samenleving. In D. De Bruyn (Ed.), *De magistrat aan het woord. Een verkennend onderzoek naar de opvattingen van magistraten over hun functioneren in justitie en samenleving* (pp. 17-112). Antwerpen-Appeldoorn: Maklu.
- De Rode Antraciet vzw (2009). *Aanbod penitentiaire sector 2009*. Wijnmaal: De Rode Antraciet vzw. Afgehaald op 30 april, 2009 van www.derodeantraciet.be
- Field, J. (2000). *Lifelong learning and the new educational order*. UK: Stoke on Trent.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Harmondsworth: Penguin books.
- Helleman, A., Aertsen, I., & Goethals, J. (2008). *Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Eindrapport*. Onuitgegeven eindrapport, K.U. Leuven, Faculteit rechtsgeleerdheid.
- Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden (2000). *Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Afgehaald op 7 juni, 2008 van

- <http://www.wvg.vlaanderen.be/welzijnjustitie/gedetineerden/strategischplanhulpdienstverleningaangedetineerden.pdf>
- Kannegieter, W. (2005). *Sociaal Verhaal: beschrijving pilot*. Ongepubliceerd manuscript, Utrecht, Stichting Digitale Universiteit.
- Kelchtermans, G. (1999). De biografische methode. In B. Levering & P. Smeyers (Eds.), *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek* (pp.132-153). Amsterdam: Boom.
- Kelk, C. (2003). *Nederlands detentierecht*. Deventer: Kluwer.
- Lenaers, S., & Van Haegendoren, M. (2001). *Vorming op weg naar integratie. Behoeftedonderzoek: welke volwasseneneducatie voor nieuwkomers en (ex)gedetineerden?* Diepenbeek: SEIN.
- Lynch, H., & Field, J. (2007). *Getting stuck, becoming unstuck: transitions and blockages between learning contexts*. Scotland: University of Stirling, Institute of Education. Paper presented at the CRL Conference, Scotland: University of Stirling.
- Meininger, H.P. (2007). *Verhalen verbinden. Een narratief-ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke handicap*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Sociale integratie van mensen met een verstandelijke handicap, Vrije Universiteit Amsterdam, faculteit der Godgeleerdheid.
- Meyvis, W. (2002). Van private reclassering naar maatschappelijke dienstverlening aan justitiecliënteel. In M. Bouverne-De Bie, K. Kloock, W. Meyvis, R. Roose en J. Vanacker (Ed.), *Handboek forensisch welzijnswerk* (pp.37-76). Gent: Academia Press.
- Neys, A. (1994). Gevangenisstraf als doorleefde realiteit. In A. Neys, T. Peters, F. Pieters & J. Vanacker (Eds.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven* (pp.177-208). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Neys, A. (2000). Schuldverwerking bij daders van levensdelicten tijdens de fase van detentie. *Metanoia*, 22(2), 45-78.
- Neys, A. (2004). Het gevangenisregime bekeken vanuit rechtspositioneel oogpunt. *Ad Rem*, 3, 4-11.
- Neys, A., & Verschuere, G. (1994). Het dagelijks leven in de gevangenis. In A. Neys, T. Peters, F. Pieters & J. Vanacker (Eds.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven* (pp.125-176). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Polkinghorne, D. E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. *Qualitative Studies in Education*, 8(1), 5-23.
- Randall, W. L. (2007). Narrative and Chaos. *Interchange*, 38(4), 367-389.
- Regelbrugge, M. (2002). Forensische hulp- en dienstverlening als sociale praktijk. In M. Bouverne-De Bie, K. Kloock, W. Meyvis, R. Roose en J. Vanacker (Ed.), *Handboek forensisch welzijnswerk* (pp.457-479). Gent: Academia Press.
- Roets, G., Van Hove, G., Vanderplasschen, W., & de Maagd, M. (2007). *Witte Raven. Exploratie van succesverhalen van mensen met psychische problemen met betaald werk: op zoek naar krijtlijnen van recovery-georiënteerde trajectbegeleiding*. (Orthopedagogische Reeks Gent, Nummer 28). Gent: vzw OOB.
- Stroobants, V. (2001). *Baanbrekend leren - een levenswerk: een biografisch onderzoek naar het leren, leven en werken van vrouwen*. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Toch, H., & Gibbs, J. (1977). *Living in prison. The ecology of survival*. New York: The Free Press.
- Vanassche, E., & Wattiez, M. (2009). *Over waardevol leren in detentie*. Ongepubliceerde meesterproef, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociaal-Culturele en Arbeidsparticipatie.
- Vandenabeele, J., & Wildemeersch, D. (1999). Verantwoordingsleren in het licht van het publieke debat over landbouw, milieu en natuur: een biografisch onderzoek bij veertien landbouwers. In B. Levering & P. Smeyers (Eds.), *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek* (pp.154-172). Amsterdam: Boom.
- Van Haegendoren, M., Lenaers, S., & Valgaeren, E. (2001). *De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*. Diepenbeek: SEIN.
- Vossen, E. (2003). De detentiesituatie als cruciaal levensmoment. *Metanoia*, 36(4), 39-49.

Over waardevol leren in detentie¹

Eline Vanassche
Marie Wattiez

Centrum voor Sociaal-Culturele en Arbeidsparticipatie (CSCAP), K.U. Leuven

Samenvatting

Aan de hand van de levensverhalen van zeven gedetineerden uit het Penitentiair Complex te Brugge onderwerpen we in dit artikel de notie 'biografisch leren' aan een empirische toets. We verkennen de aard van de biografische leerprocessen in detentie en de structurele mogelijkheden en beperkingen om in detentie biografisch te leren. We onderscheiden twee centrale sporen van biografisch leren, namelijk het verbeelden van alternatieve mogelijkheden voor het eigen leven (levensfantasie) en het verantwoorden van de eigen levensloop (verantwoording). Via hun engagement in deze processen eigenen de gedetineerden zich de ruimte toe om 'aan zichzelf toe te komen'. Het beter begrijpen van deze leerprocessen en de minder 'succesvolle' verhalen uit de brongroep leidt tot het conceptueel onderscheiden van biografisch leren 'uit' het leven en biografisch leren 'in' het leven. We maken de lezer attent voor de realiteit van een significant aantal gedetineerden die gedomineerd worden door het harde besef en/of de ervaring dat het niet (meer) mogelijk is om de huidige situatie realistisch en betekenisvol te interpreteren. Biografisch leren in detentie leidt niet noodzakelijk tot een herwonnen zekerheid die alternatieve mogelijkheden voor de toekomst aandient. De rol van de specifieke kenmerken van de detentie in dit proces verdient verdere aandacht.

Inleiding

Vince² werd geboren in 1976 als de oudste in een gezin van zeven kinderen. Zelf zegt hij geen opvoeding gehad te hebben en zijn kindertijd herinnert hij zich als ongelukkig. Zijn ouders worstelden beide met een zware alcoholproblematiek, waren zelden thuis en raakten, toen Vince twee jaar oud was, verwickeld in een lange vechtscheiding. De vele problemen thuis herhaalden zich op school. Zijn schoolperiode was van korte duur en met veel moeilijkheden werkte Vince het lager onderwijs af. Zijn schoolloopbaan vervolgde zich in het beroepssecundair onderwijs waar hij na anderhalf jaar onder druk van de barslechte resultaten de deur achter zich toe trok. Gedurende een half jaar leefde hij *"thuis weggestoken"* (Vince, persoonlijke communicatie, 30 december, 2008). Toen hij op 14-jarige leeftijd de kans kreeg om via een leercontract buitenshuis aan de slag te gaan, ervoer hij dat dan ook als een verademing. *"Ik kon me uitleven op m'n werk. (...) Ik was weg thuis, 's avonds was ik moe en kroop ik in mijn bed en had zo geen last van mijn ouders. (...) Mijn handen gebruiken was geen probleem. Ja. Dat was euhm. -*

- - *Rekenen, schrijven, begrijpend lezen, wat dat zeer belangrijk is, heb ik allemaal geleerd buiten en terwijl dat ik aan het werken was.*” (Vince, persoonlijke communicatie, 30 december, 2008). De combinatie school en werk stootte na drie maanden echter op haar grenzen vanwege zijn negatieve ervaringen met de lesdagen. Dit luidde definitief het einde in van zijn schoolloopbaan en zonder diploma in de hand ging hij aan de slag in verschillende kortdurende jobs. De houding van Vince ten aanzien van zijn gebrekkige schoolloopbaan is dubbel. Zijn uitval op de basisvaardigheden van lezen en schrijven lijkt hem niet fundamenteel onderuit te halen. Hij bereikte naar eigen zeggen al heel veel in zijn leven en het feit dat hij laaggeschoold is heeft hem hier niet bij belemmerd. Zo vertelde hij over het opstarten van een eigen zaak op 18-jarige leeftijd: *“Ik heb aandelen gekocht en zo heb ik het bedrijfsbeheer gekregen en niet m’n pa. Je ziet, je moet daarom niet altijd slim zijn in school é? (lacht)”* (Vince, persoonlijke communicatie, 30 december, 2008). Zijn grootste bekommernis is de afwezigheid van een tastbaar diploma dat hem belemmert in zijn zoektocht naar een adequate job. *“‘t Is gewoon. - ‘k Heb niets in mijn handen, dat is het probleem. ‘k Heb geleerd. Heel veel, veel geleerd uit mezelf, lijk dat ik verteld heb, na mijn schooltijd, maar ‘k heb dus niets in mijn handen.”* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Zijn negatieve onderwijservaringen herhalen zich tot op vandaag wanneer hij, behalve de computerlessen, hardnekkig weigert te participeren aan het uitgebreide vormings- en opleidingsaanbod intra muros: *“Ge kunt hier vanalles doen maar interesseert dat mij? Nee. - - En let op, ‘k heb al op mijn vingers getikt geweest van den aalmoezenier. Hij zegt van ‘allé, ga naar de lessen. Wat is dat nu nog twee uurkes op de week?’ ‘k Zeg ‘ga gij naar de lessen é. Ge gaat er beter mee weg zijn dan ik.’ ‘Allé, wil je daar serieus niets voor doen? Ge kunt er maar’. ‘k Zeg ‘dat interesseert me niet! (verheft stem) Ik weet wat, als ik opschrijf, wat dat ik bedoel en als de mensen het begrijpen. ‘t Is al dat ik moet hebben.’”* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

Het leven en leren van mensen zoals Vince vormen het vertrekpunt voor dit artikel. Zijn verhaal is in eerste instantie het verhaal van Vince zelf. Hij heeft ons op gedetailleerde wijze doorheen zijn schoolloopbaan en een aantal persoonlijke levenservaringen geleid. Tegelijkertijd verwijst zijn verhaal ook naar de verhalen van de andere gedetineerden die we interviewden. In onze brongroep zijn drie van de zeven respondenten laaggeschoold te noemen. Slechts één respondent behaalde een diploma hoger onderwijs van de eerste cyclus³. De scholingsgraad van de zeven gedetineerden in onze brongroep is hiermee representatief voor de gevangenispopulatie. Recent onderzoek bevestigt immers de observatie dat de gevangenispopulatie zich sociaal-demografisch hardnekkig onderscheidt van het profiel van de

rest van de bevolking door een gebrekkige schoolloopbaan en bijgevolg ook een proportioneel hoge werkloosheidsgraad (Van Haegendoren, Lenaers, & Valgaeren, 2001).

In ‘Het verkennen van de mogelijkheden en beperkingen van leren in detentie’ (Vanassche & Wattiez, 2009) analyseerden we het brede scala aan vormen, trainingen en opleidingen dat intramuraal wordt aangeboden. We stelden dat deze educatieve praktijken in hoofdzaak instrumenteel van aard zijn (met het oog op de maatschappelijke reïntegratie van de gedetineerde) en niet steeds in interactie treden met de uitdagingen van gedetineerden die met meerdere vragen van allerlei aard worstelen. We richtten onze aandacht vervolgens op de leeractiviteiten in de marge van de huidige ministeriële plannen en schoven de notie biografisch leren naar voren als een relevant perspectief dat erin slaagt het leren van gedetineerden *tout court* beter op begrip te brengen. Voorliggend artikel is empirisch van aard in die zin dat we het ontwikkelde perspectief van biografisch leren op de korrel nemen en we de respondenten hiertoe zelf als ‘bevoorrechte getuigen’ of ‘experts’ uitgebreid aan het woord laten over het thema van dit onderzoek. Het ontwikkelde interpretatiekader is immers een kader dat niet verder kan zonder empirie. Deze benadering draagt op zijn minst één valkuil in zich. We houden ons op met hoogst normatieve vragen over de waarde van leren. Sommige gedetineerden kunnen ‘misdadig leren’ immers als perfect waardevol zien voor zichzelf als persoon. We zijn ons bewust van de beperkingen die deze benadering in zich draagt. Toch kiezen we deze weg omdat ze recht doet aan de persoonlijke betekenisverlening van de zeven gedetineerden.

Methodologische uitgangspunten⁴

De zoektocht naar het leren van gedetineerden deed ons naar de biografische methode grijpen om meer inzicht te verwerven in ons onderzoeksthema. Biografisch onderzoek is een paraplu-begrip voor een waaier aan methodologische en epistemologische uitgangspunten en een variatie aan onderzoeksmethoden en databronnen om (aspecten van) levensgeschiedenissen of levensverhalen te verzamelen, te interpreteren en te presenteren (Roberts, 2002, p.169)⁵. De keuze voor de biografische methode zoals deze aangewend werd in dit onderzoek, werd in eerste instantie bepaald door haar aandacht: het gaat om de individuele betekenisverlening van de respondent aan het eigen leven, ervaringen en handelingen in relatie tot een bepaald thema (Dominicé, 2000; Stroobants, 2001; Roberts, 2002); de betekenisvolle verhouding van het individu tot ‘de feiten’ of de maatschappelijk-institutionele context (Kochuyt, 1993; Antikainen, 1998; Alheit, 2005). We waren met dit onderzoek geïnteresseerd in hun (legitieme) kijk op de werkelijkheid en trachten onderbelichte visies op detentie te exploreren en ‘een stem’ te geven.

In tweede instantie werd onze keuze voor de biografische methode beïnvloed door haar theoretische grondslagen. De biografische methode (in pedagogisch onderzoek) heeft een dynamisch uitgangspunt, namelijk de steeds evoluerende verhoudingen tussen verleden, heden en toekomst, en is in hoofdzaak narratief met haar interesse voor het levensverhaal van de respondent (Kelchtermans, 1999; Roberts, 2002). We omschreven ons onderzoek als narratief en biografisch⁶ op basis van het uitgangspunt dat levensverhalen rijke en waardevolle databronnen zijn om een begrip te verwerven van de betekenisverlening van de respondent. Onze methodologische uitgangspunten en analyses werden verder geïnspireerd door de gefundeerde theoriebenadering die in de traditie van interpretatief onderzoek systematisch wordt ingezet als methodologie voor ‘bottom-up’ theorievorming op basis van empirische data (Glaser & Strauss, 1967; Strauss & Corbin, 1998). Verder in dit artikel wordt de rol van deze benadering in dit onderzoek geëxpliciteerd.

Onderzoeksopzet

Het empirische gedeelte van dit tweejarige onderzoek vatte aan in het voorjaar van 2008 met een verkennend vooronderzoek. We stapten mee in een zesdelige pastorale gespreksgroep ‘Tralies uit de weg’ in het Penitentiair Complex te Brugge. Met een groep van negen deelnemers (vier vrijwilligers, vijf gedetineerden) en een begeleidende gevangenispastor sneden we een set diverse levensthema’s aan. We gaven onszelf de kans om ons engagement als vrijwilliger te laten primeren op onze rol als onderzoeker. Na elke gespreksavond werden de belangrijkste bevindingen per gespreksthema (maximaal twee thema’s per avond) neergeschreven in een individueel onderzoekslogboek. We vonden hier een plaats om op een meer systematische wijze terug te kijken naar de voorbije avond en naast een aantal objectieve gespreksgegevens ook onze eerste indrukken, bedenkingen, vragen en gevoelens te ventileren. Deze nota’s werden gebruikt als onderzoeksdata. De exploratieve fase van dit onderzoek stond in het teken van het verkennen van (en kennismaken met) de maatschappelijke denkbeelden over detentie en de individuele beleving van detentie door de gedetineerden om hun levensverhalen beter te kunnen situeren en interpreteren. Deze eerste verkenning van de onderzochte werkelijkheid leidde tot een inzicht in belangrijke thematieken die spelen in detentie, het nauwkeuriger afbakenen van het empirische onderzoeksdomein voor het vervolg van het onderzoek en het verder operationaliseren van onze onderzoeksinteresse.

In een tweede beweging werd het leren en leven van zeven gedetineerden uit de mannenafdeling ‘kortgestraften’ van het PCB diepgaander verkend. Hoewel we geboeid waren door de interviewmethoden uit narratieve hoek en hun theoretische bevindingen, stelden we er ons

tegelijk een aantal vragen bij. Het vooronderzoek en de testinterviews met twee personen uit onze kennissenkring wezen immers uit dat het op gang brengen en ondersteunen van een verhaal geen sinecure is. Als onervaren interviewsters hadden we het gevoel meer houvast nodig te hebben dan de openingszin “Vertel me over je leven” (voor een uitgesproken voorbeeld van deze oriëntatie, zie Wengraf, 2001). We besloten dan ook om de narratieve benadering aan te vullen met een ons meer vertrouwde manier van werken aan de hand van een semi-gestructureerde interviewleidraad met een aantal duidelijk omschreven interviewthema's. Ondersteuning voor deze interviewopzet en inspiratie tot het opstellen van de interviewleiden vonden we bij Atkinson (1998), Wengraf (2001), Johnson (2002), kwalitatief onderzoekswerk van Leuvense onderzoekers (Kelchtermans, 1999; Vandenabeele, 1999; Stroobants, 2001; Cockx, 2003), een genderonderzoek op initiatief van Leren Ondernemen vzw en onze theoretische sensitiviteit. Met elk van de zeven respondenten planden we twee gesprekken met elk een specifieke focus.

In het eerste interview stonden het levensverhaal en bijvragen hieromtrent centraal. We lieten ons inspireren door de Levensloop Interview Methode (LIM-interview) en vroegen de respondenten om hun verleden, heden en verwachtingen naar de toekomst in kaart te brengen door verschillende levenslijnen te tekenen op grote bladen papier (Kannegieter, 2005). De levenslooptlijn weerspiegelde letterlijk hoogte- en dieptepunten en liet de respondent toe om stap voor stap stil te staan bij betekenisvolle gebeurtenissen en zo makkelijker tot een vertelbaar levensverhaal te komen (Kannegieter, 2005).

In het tweede thematische interview werd ons onderzoeksthema explicieter verkend. Aan de hand van een semi-gestructureerde interviewleidraad met een set ‘vertelvragen’ nodigden we de respondenten uit om te reflecteren over de gepercipieerde betekenis van (niet-)participatie aan educatieve initiatieven, de beleving van de vrijheidsberoving en de mogelijkheden en beperkingen om in detentie ‘aan zichzelf toe te komen’. We trachtten voldoende ruimte te laten voor ‘nieuwe’ verhalen zonder de relevantie van het gesprek voor onze onderzoeksinteresse en theoretische gevoeligheid uit het oog te verliezen. De specifieke context waarbinnen de interviews gevoerd werden, was hiertoe niet steeds bevorderlijk. Zo nam de drugsproblematiek waar bepaalde respondenten mee worstelden, soms een zodanig prominente rol aan in het interview dat het bijzonder moeilijk werd om een evenwichtige interviewrelatie en een gesprek (en niet een bevraging) te ontwikkelen. Bovendien werd de ministeriële toegang tot het PCB verleend toen we ons nog volop aan het oriënteren waren op het onderzoeksveld en -methode. Dit weerspiegelde zich in een diversiteit aan insteken in de interviewleidraad met vragen die soms een (te) abstract karakter hadden. Het flexibel omspringen met de vragen en de analyse bood ons inziens echter ruimte om hier op

genuanceerde wijze mee om te gaan en de verzamelde data was voldoende rijk om de analyse te ondersteunen.

Interpretatieve analyse

In een eerste fase maakten we van elk van onze respondenten twee portretten op, gebaseerd op het LIM-interview en het narratief-biografisch interview (zie bijlage 4 en 7). Deze portretten bieden een eerste karakterschets van het verhaal van de respondent en dit vanuit verschillende aandachtspunten. Het maken van deze portretten beschouwen we als een verticale analyse van het empirische datamateriaal (Kelchtermans, 1999). Volgens het principe van ‘voortdurende vergelijking’ startte de horizontale analyse *over* de verhalen van de respondenten heen (Strauss & Corbin, 1990). Het verzamelen en het analyseren van de onderzoeksdata was geen op zichzelf staande activiteit. De inzichten uit de gerichte literatuurstudie naar de notie biografisch leren en de detentiesituatie leverden een set aan ‘sensitizing concepts’ op, begrippen die ons attent maakten voor de onderzochte maatschappelijke realiteit (Vandenabeele, 1999) en die ons op het spoor zetten bij het verzamelen en interpreteren van de onderzoeksdata (Stroobants, 2001). Op deze wijze kan gesteld worden dat theoretische inzichten een belangrijke plaats innamen in dit onderzoek. Hoewel we met dit onderzoek op zoek waren naar de persoonlijke betekenisverlening van gedetineerden aan levenservaringen en -thema’s, werden deze betekenissen geanalyseerd vanuit het theoretisch perspectief van biografisch leren. Dit nam echter niet weg dat we onze persoonlijke assumpties en de theorievorming gedurig lieten uitdagen door de data. De narratief-biografische data wierpen tijdens onze analyse nieuwe vragen op en deden ons teruggrijpen naar mogelijke antwoorden en perspectieven in de literatuur. We beschouwden ‘theorie’ dan ook als een dynamisch gegeven in ontwikkeling dat zich door ‘voortdurende vergelijking’ met empirische data verbreedt en hertaalt (Strauss & Corbin, 1990). Hier lag ons inziens ook de waarde van de gefundeerde theoriebenadering (Strauss & Corbin, 1998) voor dit onderzoek: we vonden er een methodologische verantwoording voor en articulatie van het samenspel van empirie en theorie in dit interpretatief onderzoek. De gefundeerde theoriebenadering wees ons op de noodzaak om de ontwikkelde theorie stevig te verankeren in het onderzoeksmateriaal en hoedde ons voor gedecontextualiseerde analyses en interpretaties. Het model wees verder op de verschillende betekenislagen van levensverhalen en reikte ons een set analytische ‘tools’ aan om de analyse te faciliteren en verantwoorde keuzes te maken.

Kwaliteit van de onderzoeksresultaten

In dit onderzoek ging het niet om eenduidig interpreteerbare feitelijkheden maar om menselijke betekenisverlening, om percepties van betrokkenen die hun deelname aan dit onderzoek elk op hun persoonlijke manier inkleuren en betekenis verlenen. Met de interesse van de lezer van dit artikel om de kwaliteit van de onderzoeksresultaten naar waarde te kunnen schatten, wordt de vraag naar de validiteit en de betrouwbaarheid van dit onderzoek gesteld (Smaling, 1987; Kelchtermans, 1999).

In hoofdzaak werd aan bovenstaande kwaliteitscriteria tegemoetgekomen door rijke, uitgebreide en genuanceerde beschrijvingen van de analyses te voorzien. Met het oog op de navolgbaarheid van dit onderzoek, werden de interviewtranscripties ook integraal in bijlage opgenomen zodoende de lezer van dit artikel in staat te stellen na te lezen op subjectiviteit van de interpreterende onderzoekers ('intersubjectieve controle door de lezer', zie Lockhorst, 2003). De betrouwbaarheid van dit onderzoek werd in hoofdzaak gegarandeerd via datatriangulatie (Kelchtermans, 1999; Harinck, 2006). Het verkennend vooronderzoek speelt hierin een cruciale rol. Enerzijds werd één deelnemer uit de gespreksgroepen opgenomen als respondent in de brongroep. Anderzijds verwierven we in deze exploratieve fase ook inzicht in de detentie en gebruikten we de gesprekken als onderzoeksdata. Daarnaast stelde het organiseren van twee interviewrondes ons in staat om terug te kijken op het levensverhaal van de respondenten en kregen wij als onderzoeksters de kans om bijkomende vragen te stellen. De respondenten kregen via deze werkwijze op hun beurt de kans om onze interpretaties te bevestigen, te nuanceren of te corrigeren. De belangrijkste valideringstechniek in dit onderzoek is de communicatieve validering (Kelchtermans, 1999). Dit onderzoek is immers terdege een duobaan geworden: de gesprekken en de discussies met de collega-onderzoekster en onze promotor daagden ons uit om de interpretaties en de analyses kritisch op hun adequaatheid en betrouwbaarheid te bevragen. Een belangrijk werkinstrument ter controle (en documentatie) van de subjectiviteit was ten slotte het systematisch neerschrijven van twijfels of vragen, voorlopige interpretaties, indrukken en gevoelens in het logboek.

Empirisch onderzoek naar leren in detentie

We zijn met dit onderzoek nieuwsgierig naar de betekenis die gedetineerden geven aan verschillende vormen van leren en wat ze zelf benoemen als waardevol leren (Vanassche & Wattiez, 2009). Het empirische onderzoeksgedeelte van dit biografisch onderzoek is tweeledig.

In eerste instantie trachten we met dit biografisch onderzoek de educatieve participatie van gedetineerden beter te begrijpen. We vragen ons af wat de betekenis is van hun (niet-) participatie aan initiatieven uit de volwasseneneducatie intra muros. De participatie aan educatie

neemt in de verhalen van de zeven gedetineerden geen vooraanstaande plaats in. In kwantitatief opzicht ligt hun participatiegraad aan de verschillende opleidings- en vormingsinitiatieven laag. In kwalitatief opzicht bracht de analyse van de interviews een opvallend patroon aan de oppervlakte in de gepercipieerde functies van educatieve participatie. Deelnemen aan het educatieve aanbod doen de gedetineerden in hoofdzaak om de vrijheidsberoving ‘door te komen’ en het isolement tijdens en de sleur van de straf te doorbreken. Slechts één respondent ziet in educatie ook een kans tot persoonlijke verrijking. Een uitgebreide neerslag van deze analyse kan u lezen in bijlage (zie bijlage 9).

In tweede instantie gaan we met dit onderzoek op zoek naar processen van biografisch leren in detentie en de mogelijkheden en beperkingen om in detentie biografisch te leren. Naast de waaier aan formele en instrumentele educatieve initiatieven, vertegenwoordigen specifieke ervaringen naar aanleiding van detentie en het gedetineerd-zijn namelijk ook een terrein van leren *an sich*. Via hun engagement in deze processen eigenen de gedetineerden zich de ruimte toe om ‘aan zichzelf toe te komen’. Doorheen hun levensverhalen wordt duidelijk hoe onze gedetineerden trachten om te gaan met hun verschillende, soms tegenstrijdige, ervaringen in detentie, hun eigen kwaliteiten en minder sterke punten. We interpreteren dit als hun biografisch leren in detentie. In onderstaande paragraaf zoomen we in op de beluisterde verhalen aan de hand van het heuristische kader van biografisch leren. Niet alle (aspecten van de) beluisterde verhalen laten zich even gemakkelijk duiden met behulp van dit kader. Voor sommige gedetineerden uit de brongroep dreigt het daadwerkelijk mis te lopen wat betreft het zinvol (her)articuleren van het eigen leven en dreigt het biografisch leren bijgevolg vast te lopen. We willen deze minder ‘succesvolle’ verhalen echter niet uit de weg gaan. Ze werpen belangrijke vragen op aan het adres van ons theoretisch interpretatiekader en dwingen ons niet alleen om kritisch terug te kijken naar de interviewleidraden maar ook om het heuristische kader te verfijnen. Misschien zijn de interviews niet diepgaand (en voorzichtig) genoeg geweest om (andersoortige) betekenisverleningen ten aanzien van detentie op het spoor te komen. Misschien is ons kader niet in staat om het biografisch leren in deze verhalen te begrijpen. Of misschien is het te naïef en te optimistisch om ervan uit te gaan dat ‘andere’ en ‘rijkere’ inzichten de inzet zijn van biografisch leren in detentie.

Biografisch leren in detentie als levensfantasie

Levensfantasie begrijpen we in navolging van Stroobants (2001) letterlijk als ‘het fantaseren over het leven’. Het gaat over de confrontatie met het eigen handelen en het eigen leven door dit leven te verbeelden in functie van hoe het had kunnen zijn of hoe het (nog) kan zijn (Stroobants, 2001). Levensfantasie is in deze betekenis zowel geschiedenis als toekomst: het gaat over het

verbeelden van het leven zonder teveel nostalgie te koesteren naar het verleden en zonder de toekomst in het nauw te drijven met onrealistische verwachtingen (Stroobants, 2001).

Levensfantasie verbinden we met ongeleefde en/of verdrongen levens in een biografie (Stroobants, 2001). Elke biografie bevat *“a sizeable potential of ‘unlived life’”* (Alheit, 1995, p.62). Dit zijn de (nog) niet verwezenlijkte alternatieve mogelijkheden om betekenis te verlenen aan het individuele en het sociale leven. Elke biografie heeft hiermee een potentieel aan verborgen ‘surplus’ betekenissen voor het toekomstige leven en deze ongeleefde levens kunnen helpen in het verduidelijken en interpreteren van de huidige situatie. Voor zowel Alheit (1995) als Stroobants (2001) vormt net het verbeelden van deze alternatieve betekenissen dan ook een belangrijke motor in processen van biografisch leren. *“The main issue”, aldus Alheit (1995), “is to decipher the ‘surplus meanings’ of our biographical knowledge, and that in turns means to perceive the potentiality of our unlived lives.”* (p.65).

Op het einde van het tweede gesprek stelden we de gedetineerden een oefening voor waarin ze voor zichzelf mochten fantaseren over de nabije toekomst en de noodzakelijke stappen om die fantasie werkelijkheid te maken. Naast hun spontane uitingen over de toekomst was deze vertelstimulus een manier om in de heel diverse verhalen expliciet te peilen naar hun verbeelding van andere mogelijkheden om te handelen en in het leven te staan.

In zijn fantasie keert Rik terug naar een tienerdroom die de voorbije jaren ondergesneeuwd raakte. Hij vertelt over zijn droom om opnieuw bij zijn broer aan de slag te gaan als klusjesman en tijdens de weekends als deejay het land onveilig te maken. *“Die dingen spraken mij aan en ‘k wilde dat ook doen. Maar ’t ligt aan uzelf om die dingen dan ook verder te zetten natuurlijk é ja. Maar euh. ‘k Wilde ook. Vroeger had ik veel dingen dat ik wilde doen. Maar ’t kwam er nooit van. Versta je? Jah. ‘k Zat wel met veel goede plannen vroeger. Maar ’t was altijd zeggen maar niet doen.”* (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). De detentie lijkt het perspectief opnieuw boven te halen en levensfantasie gaat in het verhaal van Rik om gemiste kansen en dromen waarin nu wel toekomst wordt gezien. *“Als ik kijk nu naar mijn zuster en mijn broers is dat toch een groot verschil met ik. ‘k Ging het toch serieus anders aangepakt hebben. Dat wel. En ik ga dat nog doen. Euhm ja. Als ik buiten ben, zijn de plannen toch euh, van dat te doen.”* (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Toch is Rik op andere momenten in de gesprekken sceptischer ten aanzien van het (kunnen) openbreken van zijn huidige situatie: *“‘k Vraag mij altijd af als ik naar buiten ga hoe dat het gaat zijn buiten. Ze zeggen zij allemaal ‘ge moet niet meer gaan vanwaar je komt’. Maar toch ja. Ge moogt gij gaan waar je wilt, er zit overal iets é, ja.”* (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

Het ontwaren van nieuwe of alternatieve (handelings-)mogelijkheden concentreert zich in nagenoeg alle verhalen om het leiden van ‘het gewone leven’. Kevin duidt dit zelf aan met enige ironie. *“‘k Heb het de vorige keer ook gezegd é, dat ik van de drugs ben. En dat weer goed is thuis ook é. Dat beetje minder is die miserie. En ja, alleen wonen, een meisje. - - Ja, ‘t gewone é. (lacht)”* (Kevin, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). Rik heeft het over *“een vaste stek en vast werk en zo’n dingen dat zou mij toch wel het gelukkigst van al maken. En af en toe ne keer op reis gaan, dat steekt niet nauw.”* (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Vince benoemt het als *“de periode dat ik hier zat, achterwege laten als ik buitenkom. Mijn gezin opstarten, euhm, misschien al een nieuwbouw dat ik ga kunnen zetten hebben. Want euh, den dag van vandaag gaat dat euh, waarschijnlijk financieel ook niet haalbaar zijn. Wie weet dat ik getrouwd ben, misschien een kindje of twee, of één. Allé, we zien wel. Zolang dak gelukkig ben.”* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Flor kaatst de vraag ook naar ons terug: *“Terug werken, terug een gezin. Ik denk dat dat het belangrijkste is é, niet? Allé, dat vind ik toch het belangrijkste.”* (Flor, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Levensfantasie gaat in de verhalen van Kevin, Rik, Vince en Flor om het openbreken van de bestaande problemen en het willen terugkeren naar ‘het gewone leven’ zonder er op de één of andere manier (nog langer) ‘eruit te springen’.

Een vraag die ons boeit met betrekking tot het fantaseren over het leven is de vraag of het interview zelf (of de act van het vertellen) heeft bijgedragen tot het verkennen van alternatieve mogelijkheden voor het leven en aldus processen van biografisch leren initieerde⁷. De interviews als dusdanig zetten de respondenten aan tot nadenken over en stilstaan bij bepaalde zaken en vooral het eerste interview hield vaak een indringende confrontatie in met pijnlijke herinneringen of ervaringen. Zo maakt het beschrijven van bepaalde periodes uit zijn leven heel wat emoties los bij Flor en spreekt hij met erg veel pauzes. Het gesprek werd ondanks onze pogingen om een positieve blik op de toekomst te werpen, afgesloten in een uitgesproken sombere sfeer. Wanneer we de gedetineerden zelf aan het woord laten over de betekenis van hun deelname aan dit onderzoek, lijkt de algemene conclusie te zijn dat dit weinig heeft bijgedragen tot het leren in en over hun biografie en het verbeelden van ongeleefde levens. Kevin beantwoordt de vraag of hij het gevoel heeft zelf iets aan deze gesprekken gehad te hebben dan ook met: *“Ik? Bah nee. - - - Maar ja, als ik jullie daar een plezier mee kan doen. Maar zelf, nee.”* (Kevin, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). Enkel Vince benoemt zowel zijn deelname aan het vooronderzoek als de interviewmomenten expliciet als waardevol: *“Ik ben echt een gesloten mens in het begin. ‘k Heb echt veel opgestoken. Dat helpt wel. ‘k Ben altijd gewoon geweest van alles op te kroppen. Gauw, ‘k heb veel geleerd zowel in de*

gespreksgroepen vorig jaar als nu hier. Dat gaat lang bij me blijven, 'k gaat zo zeggen. Dat blijft allemaal bij me. En je denkt daar over." (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Het vertellen van zijn verhaal ervaart hij als een verademing en een aanleiding om dingen in een hernieuwd perspectief onder zijn aandacht te brengen.

Uit de beluisterde verhalen blijkt dat biografisch leren in een crisismoment zoals detentie primair de vorm aanneemt van een reflexief proces. Hun levensverhalen getuigen van heel wat denken, twijfelen, dromen, hopen en willen maar (minder) van doen. Het fantaseren over en het reflexief beschouwen van hun eigen leven gaat in eerste instantie over de manier waarop mensen hun voorbijge beslisningen, keuzes en acties betekenis geven (Stroobants, 2001). Het *kan* de aanleiding zijn (tot de intentie) om met de daaruit opgedane inzichten aan de slag te gaan maar dit vormt geen noodzakelijkheid. Fantaseren over ongeleefde levens verschilt aldus wezenlijk van de werkelijke keuzes die gemaakt (kunnen of hadden) worden en het feitelijk aanwenden van de alternatieve opties of mogelijkheden (Stroobants, 2001).

Biografisch leren in detentie als verantwoording

In en met het vertellen van hun levensverhalen presenteren de gedetineerden zichzelf en hun leven op een bepaalde manier. Ze beschrijven wat ze in hun leven hebben ervaren en wat hen is 'overkomen', hoe ze deze gebeurtenissen beleven en op welke manier hun ervaringen richtinggevend zijn (geweest) voor hun handelen. Ze communiceren hiermee een vorm van verantwoording ten aanzien van zowel zichzelf en hun naastbetrokkenen alsook wij als onderzoekers. Gedetineerden vertegenwoordigen met hun biografie bepaalde opties om met de werkelijkheid aan de slag te gaan en te handelen in het leven. Verantwoordelijk zijn voor het eigen leven en handelen en hier verantwoording voor (kunnen) afleggen, is geen evidente opgave voor vele van de gedetineerden uit onze brongroep. Van de Velde (1980) schreef ooit dat de gevangenen vol zitten met 'onschuldigen'. Hij wijst hier met enige ironie op de observatie dat vele gedetineerden er ten stelligste van overtuigd zijn dat toeval, foute vrienden, een samenloop door omstandigheden of één zwak moment tot 'dit alles' heeft geleid.

De manier waarop het verleden en 'de feiten' biografisch zijn verwerkt, trad uitgesproken op de voorgrond wanneer we hen vroegen terug te kijken op hun eigen leven aan de hand van de vraag of ze bepaalde zaken anders zouden aanpakken. *"Ja, echt soms. - - Verwijt ik mezelf euhm. Had je het maar anders aangepakt. Had je gewacht. Had je maar beter gewacht of dit of dat. Het is altijd iets dat je zegt. (...)* - - - *Het is gebeurd. Allé ja, soms vloek ik, maar ik, er is, op dat moment was er geen andere oplossing.*" (Ron, persoonlijke communicatie, 5 januari,

2009). Ondanks het feit dat Ron het gevoel heeft dat zijn uiteindelijke vrijheidsberoving een ongelukkige samenloop van omstandigheden was, neemt hij er ten aanzien van de betrokkenen toch de verantwoordelijkheid voor. *“Jah, jah het is gebeurd. Dus euhm, ik kan die schuld niet afgeven op hun. Het is mijn schuld.”* (Ron, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). De meerderheid van de gedetineerden verantwoorden hun eigen leven en handelen hoofdzakelijk in de interpersoonlijke sfeer van ouders, familie en vrienden. Dit werd duidelijk toen we vroegen om de personen te benoemen die een belangrijke rol gespeeld hebben of nog steeds spelen in hun leven – en dit kan zowel positief als negatief zijn. *“’t Is ook ja, mijn moeder was ook een beetje te los ook é, ahja. Aan mijn zestien, ‘k had al een bankkaart en kon al geld afhalen en ja.”* (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Vince maakt zich sterk dat zijn gekozen strategieën gezien de omstandigheden de best mogelijke opties waren. *“’k Zeg het. ‘k Heb een beetje een te leven gehad é. Jammergenoeg. - - Vooral - - - vooral in mijn jeugd heb ik de zwaarste dobber gehad, ‘k gaat zo zeggen. Als ik daar meer kracht moest gehad hebben vanuit euhm mijn ouders, misschien vrienden ook é, ging mijn leven misschien nog anders uitgebouwd zijn.”* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Proportioneel gezien besteedde hij in het LIM-interview ook beduidend meer aandacht, detail en verteltijd aan soms beklijvende herinneringen uit zijn kinder- en jeugdijaren dan aan de jaren net voor zijn vrijheidsberoving. Ook het biografisch leren van Greg is beter te begrijpen vanuit het perspectief van verantwoording in de interpersoonlijke sfeer. *“Pff - - - - Ja, ‘k heb ik in feite een schone periode gehad als ik klein was. - - Maar toen, en al, mijn ouders en met de scheiding had dat ook wel te maken, is dat dan heel veranderd. En dan ja. Slechte maten leren kennen, drugs, den bak.”* (Greg, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). Floris benoemt evenzeer – hoewel eerder impliciet – de ‘foute vriendenkring’ als een belangrijke (deel)factor in zijn huidige problematiek. *“Ja, andere keuzes. - - - Ik ging zeker euh, ja, toch proberen om euh, allé ja, euhm, een goeie keuze te maken met mijn vrienden. Je weet wel. Met de mensen met wie ik omga en allemaal.”* (Floris, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). Toch is dit voor Floris geen afgerond proces en neemt hij een erg ambivalente houding aan ten aanzien van significante anderen en hun rol in zijn interpretatie van de situatie: *“Allé, ik heb alleen aan mezelf pijn gedaan. Ik mag de schuld niet aan iemand anders geven, zeker niet.”* (Floris, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009).

In de verhalen die cirkelen rond een drugsproblematiek wordt het meta-narratief van verantwoording nagenoeg exclusief geconstrueerd in relatie tot (de aanleiding en escalatie van) hun gebruik en minder in relatie tot de gepleegde feiten. Zo praat Rik nauwelijks over de gepleegde feiten maar overpeinst hij wel uitgebreid de aanleiding tot zijn druggebruik doorheen

beide interviews. *“Langs de ene kant, het ligt altijd aan jezelf dat je gebruikt, maar toch. 't Ligt ook een beetje aan de maten dat je hebt. Nu heb ik daar wel geen contact meer mee, maar toch. Dat heeft wel mijn leven veel veranderd en 't is daardoor veel achteruit gegaan ook.”* (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Net als Rik is Kevin van mening dat zijn druggebruik de sleutel is tot zijn huidige situatie en de domme kracht is die hem in zijn ongeluk heeft doen storten. *“Uiteindelijk, 't was allemaal goed é. Maar 't is al kapot en ja, door 't gebruik é. Was dat gebruik er niet, ging ik hier niet zitten. Dan ging dat ook weer euh. 't Ging helemaal anders uitdraaien. - - - Maar door 't gebruik begin je domme dingen te doen en euh. Ja kijk, ge ziet wat er van komt é.”* (Kevin, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009).

Vaak is het niet eenvoudig te stellen of de verantwoordingsverhalen die we beluisterden in hoofdzaak een strategie zijn gericht op henzelf, dan wel het resultaat zijn van de interviewrelatie en/of de maatschappelijke reacties op het gedetineerd-zijn. Zo wil Floris dat we vooral onthouden dat *“Wel ja, dat ik zeker iemand ben. - - Dat ik wel iemand goed zijn van hart en allemaal, maar euhm, dat ik misschien ja, ja, - - - Hoe moet ik dat nu zeggen. - - Dat ik gewoon niet, ja niet veel chance gehad heb in mijn leven, ja ge weet wel. Ja. Maar voor de rest, ik weet dat ik iemand goeds ben vanbinnen.”* (Floris, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). Ook Kevin benadrukt de wens dat niet de problemen de overhand nemen in de manier waarop hij zichzelf percipieert en wij hem percipiëren: *“- - - 't Is niet dat ik slecht ben, lijk dat ik ben. 'k Ben ik goed, als je goed bent met ik. - - Rij tegen mijn kar en ge weet het voor de rest van uw dagen. Weet je wel?”* (Kevin, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009).

Het lijkt alsof vele gedetineerden voelen verantwoording verschuldigd te zijn voor hun huidige situatie. Er is met andere woorden een belangrijke ethische dimensie vervlochten in het biografisch leren van de gedetineerden. Biografisch leren in detentie is hiermee ook fundamenteel een interactief gebeuren: men verantwoordt zich immers steeds ten aanzien van een persoon, en dit kan zowel zichzelf als een derde zijn (Stroobants, 2001). Gedetineerden worden uitgedaagd om een antwoord te geven op persoonlijke en maatschappelijke vragen ten aanzien van het geleefde leven en het gedetineerd-zijn. In die zin zijn ook onze interviewvragen een vraag naar legitimering. ‘Antwoord geven’ betekent in de verhalen van de gedetineerden dan ‘ver-antwoorden’. Het gaat om het steeds opnieuw stelling nemen ten aanzien van de misstap en van daaruit veranderingen opnieuw een kans geven. Het gaat om het steeds opnieuw bruuskeren van openingen tot handelen binnen de bestaande mogelijkheden en beperkingen (Stroobants, 2001).

Meerduidigheid van biografisch leren in detentie

Terugblikkend op hun biografie zijn vele gedetineerden op een welbepaald ogenblik tot de indruk gekomen ‘vast te zitten’ en geen uitweg (meer) te zien (Lynch & Field, 2007; Vanassche & Wattiez, 2009). Hun ervaringen wijzen uit dat het niet evident is om deze vaststelling te doorbreken. De gepleegde feiten en/of de vrijheidsberoving worden in de verhalen van Vince en Greg aangeduid als de prelude van dit proces. Zo benoemt Greg zijn voorgaande hechtenissen als betekenisloos terwijl deze periode van gedetineerd-zijn die logica heeft doorbroken. “*‘k Zit al van m’n 19 tot nu binnen buiten, binnen buiten. ‘t Heeft mij nooit iets gedaan. Ik ben nu al 26. ‘t Wordt tijd dat ik er vanaf ben.*” (Greg, persoonlijke communicatie, 30 december, 2008). In het tweede interview bouwt hij hierop verder: “*Ge leert er wel uit en ge komt er wel in feite beter uit, vind ik toch. Je hebt er die wel om de twee maand moeten terugkeren, maar ja. Dus. Mijn pa heeft vroeger hier ook nog gezeten. ‘k Ben dan mijn eigen gaan aangeven, dak zeg van kijk, ‘k wil er echt vanaf zijn, dus.*” (Greg, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). In hun verhalen is het de confrontatie met een verontrustende ervaring, een ‘kritisch incident’ zoals detentie, die de vanzelfsprekendheid van bepaalde opvattingen of handelingspatronen op de helling plaatst en aanzet tot reflectie over alternatieve betekenisstructuren en invullingen van het leven (Denzin, 1989; Alheit, 1995; Antikainen, 1998; Kelchtermans, 1999; Stroobants, 2001). De vrijheidsberoving krijgt hier het karakter van een ‘scharniermoment’ dat de gedetineerde terugwerpt op het eigen pogen om het leven een andere wending te geven die perspectief biedt naar de toekomst. Zo spreekt Vossen (2003) over detentie als een cruciaal levensmoment waarin de gedetineerde moet “*(...) afstand nemen van vroegere verwachtingen, levensinvullingen, visies op het bestaan, om tot een nieuwe interpretatie van zijn leven te komen, die houvast biedt en perspectief voor de toekomst*” (Vossen, 2003, p.42; zie ook Neys, 1994).

Toch willen we hier op basis van de opgetekende verhalen ook enkele vragen bij stellen. Zowel de ervaring van gedetineerd-zijn als de leerprocessen van de gedetineerden uit de brongroep verschijnen immers doorheen hun verhalen in de zeer pregnante zin van dat woord als een complex, ambivalent en meerduidig gegeven. In die zin hebben de minder ‘succesvolle’ verhalen van Flor en Floris ons veel geleerd. Ze herinneren ons eraan dat biografisch leren niet noodzakelijk leidt tot een herwonnen zekerheid die alternatieve mogelijkheden voor de toekomst aandient. Bij het herlezen van de interviewtranscripten betrapten we onszelf erop in eerste instantie vooral aandacht te hebben voor scènes in hun verhalen die deze erg optimistische invulling van leren in detentie bevestigen. Zo dreigden we de voeling te verliezen met de realiteit van sommige gedetineerden en het harde besef en/of de ervaring dat het niet (meer) mogelijk is om de huidige situatie realistisch en betekenisvol te interpreteren. Het gaat

hier bijvoorbeeld om Floris die, denkend aan zijn twee kinderen, op bepaalde momenten in de gesprekken ondernemend voor de dag komt en tracht vooruit te komen in zijn leven terwijl hij op andere momenten in de gesprekken deze openingen radicaal lijkt te sluiten. “Kijk, ‘k ga gewoon eerlijk zijn. ‘k Ga gewoon nee zeggen want euh ja, nee - - Ik denk euh. Dat kan wel é, weet je wel, maar dat gaat niet. Dat gaat heel moeilijk zijn. Ik denk dat het een beetje te laat is. Ja ja. - - - ’t Is toch wel al meer dan tien jaar dat ik gebruik, dus euh. - - En ‘k ben nog zo jong en euh - - - Neen. ’t Is stom om te zeggen. Ja, ‘k weet het niet. Ik heb dat gevoel. Ja, ‘k weet het niet.” (Floris, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). Het gaat hier om Flor die zegt: “Ja, ge denkt daar vaak aan terug. (zucht) Ja. Maar ja, da’s gepasseerd é, als je hier zit. Allemaal herinneringen, niet meer en niet minder.” (Flor, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Voor Flor wordt de mogelijkheid om zich een andere toekomst te verbeelden volledig geconsumeerd door de onzekerheid van zijn huidige situatie. “Ja jong. - - Ik denk dat je eerst moet afwachten hoelang dat je moet hier blijven é. Ik denk dat dat het belangrijkste is, - - - hoelang je hier blijft. (zucht) Is dat nog een jaar, drie, tien? ‘k Weet niet. Allé, maximum nog zeven. - - - Niet?” (Flor, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

We hebben erg geworsteld met hun verhalen. De biografische leerprocessen van Flor en Floris lijken zich niet te concentreren rond het openen van alternatieve perspectieven op het eigen leven voor de toekomst maar ‘beperken’ zich tot het handhaven van zichzelf en het zichzelf trachten staande te houden in detentie. We verkennen in onderstaande paragraaf zowel een theoretische als een empirische sleutel tot de interpretatie van de distinctieve toon en inhoud van deze verhalen: hanteren wij op basis van de biografische literatuur te grootste verwachtingen inzake de inzet van biografisch leren en/of werpen de specifieke kenmerken van detentie cruciale beperkingen op inzake biografisch leren die mee in rekenschap moeten gebracht worden?

Wat is de inzet van biografisch leren?

In eerste instantie dwingen deze minder succesvolle verhalen ons om de adequaatheid van het heuristische kader van biografisch leren in detentie te bevragen. In welke mate is het geloof van Vossen (2003) en Neys (1994) in de openingen van detentie naar de toekomst toe gerechtvaardigd en realistisch? En in welke mate kunnen we ervan uit gaan dat ‘andere’ en ‘rijkere’ inzichten daadwerkelijk de inzet van biografisch leren in detentie zijn?

Onze kwalitatieve analyse vanuit het perspectief van biografisch leren als een leren van contingentie en mogelijkheden, belicht slechts een deel van alle geobserveerde processen van biografisch leren in de brongroep en lijkt haaks te staan op het worstelen zonder concrete

uitkomst van sommige van de gedetineerden. Ze zijn minder gefocust op de toekomst dan waar Vossen (2003) en Neys (1994) met de detentie als cruciaal levensmoment op aansturen. Flor en Floris zijn daarentegen uitermate gevoelig voor hun huidige situatie en problemen en hun eerste preoccupatie is het overleven in het hier en nu, het zichzelf trachten staande te houden (zie ook Van Haegendoren et al., 2001). Biografisch leren neemt in de verhalen van Flor en Floris immers veel eerder de gedaante aan van een zoekproces, een doolhof waarbij ‘hernieuwde’ en ‘rijkere’ inzichten niet de output zijn van het biografisch leren. Het zoeken is wel drijfveer van leren dat zich ook in deze biografieën wel degelijk voltrekt.

Ook het verhaal van Vince valt niet volledig te duiden vanuit het heuristische kader van biografisch leren begrepen als het bijsturen van oorspronkelijke interpretatiekaders met het oog op een meer adequate en betekenisvolle verhouding tot wat hij ervaart en de context waarin hij zich bevindt. Vince leerde al heel veel over zichzelf als persoon, over zijn voorkeuren in de verhouding tussen werk en gezin, over zijn prioriteiten in zijn verdere leven, enzovoort. Op het vlak van het biografisch verwerken van zijn verleden, de persisterende problemen in de contacten met zijn directe omgeving en het verder aanscherpen van zijn blik op de toekomst in het licht van zijn nakende invrijheidsstelling, blijven er echter nog heel wat biografische leerervaringen onontgonnen. Vince getuigt doorheen zijn verhaal hoofdzakelijk van de capaciteit om in het ‘denken’ – en in mindere mate in het ‘doen’ – alternatieve wegen te verkennen⁸. Betekent dit dan dat Vince met betrekking tot deze thema’s nog niet voldoende biografisch heeft geleerd? Moet hij hiertoe ooit in staat zijn? En moet hij hiertoe in staat zijn vooraleer de gevangenis te verlaten? Dit is een bijzonder prangende vraag. Indien men de keuze maakt om op basis van onderzoeksresultaten uit dit en vergelijkbaar onderzoek de interventies intra muros expliciet hierop te richten, is er dan niet opnieuw sprake van één of andere vorm van instrumenteel of ‘voorwaardelijk’ leren? Waar vinden we het criterium om het uiteindelijke biografische leerresultaat al dan niet geslaagd te noemen? In de samenleving? In de beleidscriteria geformuleerd als toetssteen voor de werkzaamheid van het ministerieel strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden met het oog op maatschappelijke reïntegratie⁹? Bij de pastorale werkers in detentie? Of bij de gedetineerde zelf? De vraag die zich hier opwerpt, is of gedetineerden, altijd en overal (moeten) biografisch leren (in bovenstaande betekenis) en op welke levensdomeinen ze dit dan (eerst) bij voorkeur moeten doen met het oog op de vrijlating (zie ook Cockx, 2003).

Leren ‘uit’ het leven of het beschouwen van biografisch leren als een vorm van transformationeel leren, dient ons inziens onderscheiden te worden van leren ‘in’ het leven. Er worden in de pedagogische literatuur verschillende redenen aangereikt om biografisch leren als

een vorm van transformationeel leren te beschouwen. De meest uitgesproken reden is omdat in deze benadering de inzet van biografisch leren het doormaken van een proces is dat resulteert in een transformatie van betekeniskaders of *“hernieuwde, andere, rijkere inzichten”* (Cockx, 2004, p.75). Het gaat om het boeken van winst, het maken van vooruitgang of een meer adequate verhouding van het individu tot de context waarin het zich bevindt. Leren wordt hier niet zozeer benaderd als een activiteit waardevol in haar eigen recht maar als een instrument in de richting van een rijkere verhouding van het individu tot zijn context. We doen geen uitspraak over de waarde van beide perspectieven. We willen op basis van de verhalen van onze gedetineerden wel benadrukken dat het een andersoortig perspectief is om naar biografisch leren te kijken waarbij de toetssteen buiten het biografisch leren zelf wordt gelegd.

Wat is de rol van detentie als specifieke context?

In tweede instantie onderschrijven de minder succesvolle verhalen de noodzaak om de specifieke kenmerken van detentie in de interpretatie binnen te brengen en de kansen en beperkingen die detentie creëert om het eigen leven te verantwoorden en te verbeelden, beter te begrijpen. Zo betekent de vrijheidsberoving voor Ron een context van nadenken en een ruimte waar vragen aan bod kunnen komen die in de ‘vrije’ samenleving niet geadresseerd worden. *“Misschien moeten ze sommige ne keer een week apart zetten. Maar buiten denk je er niet over na. - - Zolang dat alles goed gaat en iedereen is gelukkig, dan is er niets aan de hand. Maar eenmaal dat er daar een breuk in komt, is dat natuurlijk al minder.”* (Ron, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Ook Vince ervaart de detentiesituatie als een kans om een aantal zaken voor zichzelf duidelijk te krijgen. *“‘k Wil geen twee keer alleen vallen. - - Dat zijn allemaal dingen. - Allé, ge zit hier, ge kunt erover nadenken wat dat het beste punt is. Allé, ge zet dat allemaal. ‘k Heb ook beginnen een dagboek bijhouden hier. Dus dat is ook iets waar ik tegenop zag maar ‘k ben het uit mezelf opgestart. Vroeger kon ik niet schrijven, nu ben ik dat weer begonnen. Vroeger ging ik dat allemaal niet doen. - - - ‘k Hoop dat ik zo - - beter word. Ja.”* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

Maar Vince en Ron zijn in deze betekenis de uitzonderingen op de regel in onze brongroep. De meerderheid van de gedetineerden uit onze brongroep ervaren detentie niet als een bemoedigende context voor biografisch leren. De mogelijkheden en beperkingen van detentie om ‘aan zichzelf toe te komen’ worden op een cruciale manier gemedieerd door de aard en de kwaliteit van de relaties die er ontwikkeld worden (Neys & Verschueren, 1994).

De aspecten van het dagelijkse leven in de gevangenis hebben veel eerder een routineus karakter. Wanneer we Flor vragen wat detentie bij hem teweegbrengt, antwoordt hij: “- - -

Gekraakt zeker. Ja. - - Hier word je geleefd é. Hier leef je niet. Hier word je geleefd. (verheft stem) Dus. 't Is alle dagen hetzelfde. Opstaan, eten, drinken, werken, slapen. Allé, 't is alle dagen hetzelfde é. - - Jah. - - 't Is niet gemakkelijk é als je het niet gewoon bent." (Flor, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). De relaties die vormgegeven worden in detentie zijn relaties waarin professionele autoriteit, regels en structuur de bovenhand nemen. De gedetineerde wordt eenzijdig afhankelijk gemaakt van deze structuur. Het codewoord bij uitstek doorheen zowel de gespreksgroepen als de interviewmomenten is dan ook 'wachten'. Wanneer na het beëindigen van ons laatste gesprek de gevangenisbewaarder op zich laat wachten om de deur van de gespreksruimte te openen, uit Kevin onomwonden zijn frustratie: *"Wachten wachten [tot de deur van de gespreksruimte wordt geopend]. (ontzet) Ze [gevangenisbewaarder] heeft maar de deur open te doen en het duurt weer zo lang.*" (Kevin, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). De mogelijkheden tot eigenaarschap in detentie zijn dan ook beperkt: *"Hier is dat maar op te staan en gaan werken en voor de rest. Ze smijten het allemaal in je handen, bij wijze van spreken.*" (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

De beklemmende ervaringen die opgedaan worden door de structuur en de routine van het dagelijkse leven intra muros worden doorbroken in de contacten met familie en vrienden tijdens het bezoek. *"De goeie momenten dat je hier hebt is wel, allé, voor de meesten die hier zitten denk ik toch, is het bezoek. Dat zijn de mooiste en de beste van hier. Iemand van de buitenwereld. Ge kunt elkaar een keer vastnemen. Ge kunt wel ne keer praten, ne keer een grap uithalen maar 't is hetzelfde niet. - - 't Blijft allemaal beperkt. Euhm - - Maar toch, daaraan, allé, ge trekt u daaraan op. Ook is er maar één uurtje per dag é bezoek, allé, de zaterdag of in de week, maar een uurke is veel hier. Vooral in 't dagelijks leven.*" (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Ook onze contactmomenten in het kader van zijn deelname aan dit onderzoek percipieert Vince vanuit dezelfde optiek: *"Bijvoorbeeld jullie komen nu naar hier op gesprek, dus dat is plezier voor mij. Ik wist dat je vandaag terugkwam en ik keek er gisteren al naar uit. Echt ik was. - - 'k Was heel happy gisteren.*" (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Flor deelt de mening van Vince. Wanneer we hem de vraag stellen of hij ook in detentie goede momenten kent, antwoordt hij heel krachtig: *"Goede momenten hier? (klinkt verwonderd) Ah, die moet ik nog tegen komen. Alsjeblieft. Hier kun je geen goede momenten hebben. Je moet er gewoon het beste van maken, ja. - - - Hier zijn er geen goeie momenten, allé ja. Als je bezoek hebt, dat zijn goeie momenten, maar ja, da's maar een uur per dag é.*" (Flor, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Hij gaat verder: *"Mja. - - - (zucht) Pas op, ik heb diep gezeten hier, want 'k ben bijna weggeweest. Ja. - - - Voor mijn moeder, voor mijn zuster, ja, daar doe je het voor, maar voor de rest. - - En nog een paar vrienden dat je overhoudt é,*

want hier leer je u vrienden kennen é, als je hier zit.” (Flor, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). De belangrijke functie van de bezoekenmomenten wordt door Vince aangevuld met de schaarse gesprekken met de gevangenispastor van de afdeling. “Ge kunt een keer gaan klappen met de aalmoezenier die zeer weinig tijd heeft de laatste tijd. Hij vervloekt hem dikwijls ne keer in zijn God maar euhm (lacht). Ja gauw, ie kan ook een keer uit zijn kraam komen zuh. Maar dat zijn de enige manieren van hier. Kom een keer tot rust.” (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

Bovenstaande analyse roept de vraag op naar ‘de relationele kwaliteit’ van de detentie (Pols, 2006). Er is behoefte aan verder (en andersoortig) onderzoek waarin het zoekproces van gedetineerden wordt verknoopt met het beter begrijpen van de condities waarin detentie als een educatieve ruimte kan verschijnen. Bestaand onderzoek over de objectieve vormgeving van de vrijheidsberoving en de penitentiaire regelgeving (zie bijvoorbeeld Neys & Verschueren, 1994) dient aangevuld te worden met de biografische betekenis die de betrokkenen eraan toekennen en de mogelijkheden en beperkingen die dit creëert om in detentie ‘aan zichzelf toe te komen’. Dit sociobiografisch perspectief verduidelijkt dat elke analyse van de ‘werkzaamheid’ van detentie niet voorbij kan gaan aan een analyse van de individuele interpretaties van de detentiecontext door de betrokkenen. De concrete levensverhalen van de gedetineerden geven immers aan dat de problematiek van het dagelijkse leven in detentie niet eenzijdig te benaderen is. Detentie biedt hen een periode van rust en nadenken en brengt opnieuw structuur aan in hun vaak chaotische levenspatronen voor detentie. Maar allen zien in detentie ook een gebrek aan dialoog tussen henzelf en de structurele kenmerken van detentie, tussen henzelf en hun familie, kennissen en vrienden waarmee het contact wordt gelimiteerd tot één uur bezoek per dag. Het ligt dan ook voor de hand dat voor de gedetineerde het cruciale element in de relationele kwaliteit van detentie het evenwichtige karakter ervan is. Dit creëert immers een besef van invloed, van eigenaarschap en van verantwoordelijkheid dat fundamenteel is om de gevoelens van machteloosheid en ‘geleefd worden’ te verminderen.

Conclusie en discussie

Toen Alheit (1995) schreef over biograficiteit als “*the hidden capacity to lead our own lives*” (p.61) of de sleutelkwalificatie “*to perceive the potentiality of our unlived lives*” (p.65), had hij wellicht niet de detentiesituatie in het achterhoofd. Toch leren de verhalen van de gedetineerden uit de brongroep ons dat gedetineerden als competente actoren aan de slag gaan met hun eigen leven en hun handelen op creatieve wijze vorm en betekenis geven. Vanuit het besef wie men is, getuigen hun verhalen van de creativiteit en de verbeelding om te denken over wie men had

kunnen zijn en (nog) kan worden. Het aspect van verantwoording als biografisch leerproces in detentie getuigt van hun mogelijkheden om kritisch te reflecteren over de richting die ze met hun leven (willen) uitgaan. Hierover kunnen we ons enkel verheugen. De levensverhalen van de gedetineerden uit de brongroep gaan echter over veel meer dan alleen het succesvol hanteren van de uitdagingen die de gepleegde feiten, hun eigen levensgeschiedenis en de detentie met zich meebrengen voor hun individuele en sociale leven. Stellen dat gedetineerden competente actoren zijn, betekent niet dat het biografisch leren in detentie geen complexe en oncontroleerbare aangelegenheid is. Of dat alle gedetineerden steeds even goed kunnen omgaan met de druk die de detentie op de betekenis van bepaalde beslissingen, voorvallen of gebeurtenissen plaatst. Vele gedetineerden uit de brongroep hebben het bijzonder moeilijk met het proces van betekenis geven aan en het verantwoorden van het verleden, met het creatief aan de slag gaan met het heden en met het tegemoet treden van de toekomst. Biografisch leren neemt in deze verhalen veel eerder de gedaante aan van een zoekproces, een doolhof waarbij ‘hernieuwde’ en ‘rijkere’ inzichten niet de output zijn van het biografisch leren. Het zoeken is wel drijfveer van leren dat zich ook in deze biografieën wel degelijk voltrekt. Ons onderzoek is dan ook geen antwoord op de vraag *of* gedetineerden erin slagen problematische veranderingen in hun leven te ‘overleven’ maar *op welke wijze* ze hun eigen leven vorm geven en welke de verschillende gedaantes zijn van biografisch leren in detentie.

Nu we een beter begrip hebben van het leren van (exemplarisch zeven) gedetineerden vanuit hun individuele betekenisverlening, dringt de vraag zich op naar een doorgedreven contextuele benadering van het biografisch leren in detentie. Er is behoefte aan verder (en andersoortig) onderzoek waarin het zoekproces van gedetineerden wordt verknoopt met het beter begrijpen van de condities waarin detentie als een educatieve ruimte kan verschijnen. De inzet van dit onderzoek is zowel de biografische leerprocessen van gedetineerden als wat we voorlopig hebben aangeduid als de ‘relationele kwaliteit’ van de detentie.

Eindnoten

1. We maken bewust de keuze om doorheen dit artikel af te wijken van APA (American Psychological Association) vormvereisten voor intertextuele referenties. Citaten worden systematisch geïncorporeerd in de tekst, omsloten met dubbele aanhalingstekens en cursief opgemaakt. Argumenten hiertoe zijn zowel de leesbaarheid van dit artikel als de keuze om het heen en weer schuiven tussen empirie en theoretische analyse redactioneel te ondersteunen. Indien ervoor gekozen wordt om dit artikel in te dienen ter publicatie, worden de specifieke vormvereisten van het tijdschrift ter zake gerespecteerd.
2. De data voor deze case zijn afkomstig uit twee interviews met Vince, een eerste interview in december 2008 en een tweede vervolginterview in januari 2009. Deze interviews kaderen in een biografisch onderzoek naar het leven en leren van zeven gedetineerden in het Penitentiair Complex te Brugge (PCB). Over de methodologie van dit onderzoek wordt uitvoeriger

- gerapporteerd in de paragraaf ‘Methodologische uitgangspunten’, alsook in de eerste bijlage ‘Methodologisch addendum’. In bijlage vindt u integraal de zeven interviewtranscripten van het tweede interview met elke gedetineerde uit de brongroep (zie bijlage 10 t.e.m. 16). Alle namen vermeld in dit artikel zijn pseudoniemen.
3. Drie van de zeven respondenten zijn laaggeschoold te noemen. Twee onder hen behaalden als hoogste onderwijsdiploma een diploma lager onderwijs, de derde een diploma lager secundair onderwijs. Zoals aangegeven werkte één respondent succesvol het hoger onderwijs van de eerste cyclus af. De overige drie respondenten behaalden een diploma hoger secundair onderwijs, waarvan twee afgewerkt in de vorm van een leercontract. Voor de inwoners van het Vlaamse Gewest, is dat respectievelijk 14,7% (25-34 jarigen) en 32,7% (25-64 jarigen) (Bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering. <http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/Cijfers/Pages/Excel.aspx>, geraadpleegd op, 4 mei, 2009). De leeftijd van onze respondenten varieerde van 27 jaar tot 48 jaar. Hun leeftijdsgenoten in het Vlaams Gewest doen het aldus aanzienlijk beter.
 4. In het voorliggende artikel schetsen we beknopt de voornaamste methodologische uitgangspunten van het onderzoek. Voor een uitgebreider methodologisch verslag verwijzen we de geïnteresseerde lezer graag door naar het ‘Methodologisch addendum’ toegevoegd in bijlage (zie bijlage 1).
 5. Voor een gedetailleerd historisch overzicht van de biografische onderzoeksmethode verwijzen we naar de bijdragen van Kochuyt (1993) en Roberts (2002).
 6. In dit artikel doen we verslag van een narratief biografisch onderzoek. We zijn er ons van bewust dat beide termen niet inwisselbaar zijn. Afhankelijk van de theoretische stroming die men erop nahoudt, verschillen de antwoorden op de vraag wat karakteristiek is voor beide, significant (Stroobants, 2005). In navolging van Stroobants (2005) begrijpen we narratief en biografisch onderzoek als een onderscheiden vorm van kwalitatief onderzoek. Deze onderzoeksstroming onderscheidt zich enerzijds op basis van haar interesse voor de betekenis die subjecten zelf geven aan hun leven en ervaringen en anderzijds op basis van de overtuiging dat deze betekenis het best gearticuleerd en empirisch onderzocht kan worden in de (levens)verhalen die de respondenten vertellen (Stroobants, 2005). Dit uitgangspunt is gestoeld op de aanvaarding van verhalen als de primaire structuren van de menselijke betekenisverlening (Polkinghorne, 1995; Riessman, 1993; Bruner, 2004). Deze verhalen dienen dan ook als een valabele en legitieme bron van kennis te worden beschouwd (Verhesschen, 2001).
 7. In narratief-biografische literatuur wordt de act van het vertellen aangeduid als een belangrijke stimulans tot het reflecteren over het leven (zie bijvoorbeeld Rossiter, 1999). Het centrale argument is dat het vertellen van het levensverhaal, de respondent in staat stelt om een stap terug te zetten, zich bewust te worden van thema’s en onderwerpen die het eigen leven domineren en keuzes te maken over hoe het vertelde te interpreteren en (eventueel) te wijzigen (Rossiter, 1999).
 8. Hun verhalen raken hiermee aan het onderscheid tussen ‘biografische reflexiviteit’ en ‘biografische actie’ (Stroobants, 2001). Biografische reflexiviteit, waarvan levensfantasie en verantwoording twee dimensies zijn, *“betekent enerzijds de mogelijkheid en de noodzaak om zelf keuzes te maken en beslissingen te nemen en deze zowel voor zichzelf als maatschappelijk te verantwoorden. Anderzijds wijst reflexiviteit op de confrontatie met de gevolgen van de verantwoordelijkheid voor deze keuzes en beslissingen.”* (Stroobants, 2001, p.145). Biografische actie verwijst dan rechtstreeks naar het biografisch handelen van individuen zelf of het effectief inzetten van de bedachte alternatieve opties voor het leven. Beide componenten zijn inherent met elkaar verknoopt in de complexiteit van de biografie en de levensverhalen van individuen. Voor Stroobants (2001) zijn deze categorieën dan ook in eerste instantie empirisch-analytische instrumenten.
 9. Met het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden beoogt de Vlaamse Gemeenschap aan gedetineerden en hun naastbestaanden het recht te waarborgen op *“een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening zodat ook zij zich harmonisch en volwaardig kunnen ontplooiën in de samenleving”* (Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden, 2000, p.15). In het strategisch plan kunnen we slechts twee beleidsindicatoren lezen die het succes van de strategieën aanduiden, met name *“het aantal personen (...) dat inderdaad vervroegd en/of voorwaardelijk vrijkomt (...)”* en *“het aantal ex-gedetineerden dat 6-12 maanden na de detentie effectief hun eigen inkomen verdient”* (Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden, p.22).

Referenties

- Alheit, P. (1995). Biographical learning. Theoretical outline, challenges and contradictions of a new approach in adult education. In: P. Alheit, A. Bron-Wojciechowska, E. Brugger & P. Dominicé. *The Biographical Approach in European Adult Education* (pp.55-75). Wien: Verband Wiener Volksbildung.
- Alheit, P. (2005). Stories and structures: An essay on historical times, narratives and their hidden impact on adult learning. *Studies in the Education of Adults*, 37(2), 201-212.
- Antikainen, A. (1998). Between structure and subjectivity: Life-histories and lifelong learning. *International Review of Education*, 44(2-3), 215-234.
- Atkinson, R. (1998). *The life story interview*. Thousand Oaks: Sage.
- Bruner, J. (2004). Life as narrative. *Social Research*, 71(3), 691-710.
- Cockx, F. (2003). *De relevantie van biografisch leren voor de volwasseneneducatie: een exploratief onderzoek naar perspectieven voor het sociaal-pedagogisch handelen door middel van een casestudy bij homoseksuelen*. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Cockx, F. (2004). *Biografisch leren van homoseksuelen in pedagogisch perspectief*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Denzin, N.K. (1989). *Interpretive biography*. Newbury Park (Calif.): Sage.
- Dominicé, P. (2000). *Learning from our Lives*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Glaser, B.G., & Strauss, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. NY: Aldine.
- Harinck, F. (2006). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen: Garant.
- Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden (2000). *Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Afgehaald op 7 juni, 2008 van <http://www.wvg.vlaanderen.be/welzijnjustitie/gedetineerden/strategischplanhulpdienstverleningaangedetineerden.pdf>
- Johnson, J.M. (2002). In-depth interviewing. In: J.F. Gubrium en J.A. Holstein (Eds.), *The handbook of interview research: context and method* (pp.103-120). London: Sage.
- Kannegieter, W. (2005). *Sociaal Verhaal: beschrijving pilot*. Ongepubliceerd manuscript, Universiteit Utrecht, Stichting Digitale Universiteit.
- Kelchtermans, G. (1999). De biografische methode. In B. Levering & P. Smeyers (Eds.), *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek* (pp.132-153). Amsterdam: Boom.
- Kochuyt, T. (1993). *Het leven beschreven: een inleiding tot de biografische methode. Eerste tussentijds rapport van het project 'Armoede en kansenongelijkheid in het onderwijs'*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Departement Sociologie.
- Lockhorst, D. (2003). *Leerling en leraar in samenspraak: de betekenis van onderwijsleerdialogen voor de zelfstandigheidontwikkeling van leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Antwerpen: Garant.
- Lynch, H., & Field, J. (2007). *Getting stuck, becoming unstuck: transitions and blockages between learning contexts*. Scotland: University of Stirling, Institute of Education. Paper presented at the CRL Conference, Scotland: University of Stirling.
- Neys, A. (1994). Gevangenisstraf als doorleefde realiteit. In A. Neys, T. Peters, F. Pieters & J. Vanacker (Eds.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven* (pp.177-208). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Neys, A., & Verschuere, G. (1994). Het dagelijks leven in de gevangenis. In A. Neys, T. Peters, F. Pieters & J. Vanacker (Eds.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven* (pp.125-176). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Polkinghorne, D. E. (1995) Narrative configuration in qualitative analysis. *Qualitative Studies in Education*, 8(1), 2-23.
- Pols, J. (2006). Washing the citizen: washing, cleanliness and citizenship in mental health care. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 30(1), 77-104.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. California: Sage.
- Roberts, B. (2002). *Biographical research*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

- Rossiter, M. (1999). Understanding adult development as narrative. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 84, 77-85.
- Smaling, A. (1987). *Methodologische objectiviteit en kwalitatief onderzoek*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park: Sage.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research. Techniques and procedures for developing grounded theory*. London: Sage.
- Stroobants, V. (2001). *Baanbrekend leren - een levenswerk: een biografisch onderzoek naar het leren, leven en werken van vrouwen*. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Stroobants, V. (2005). Stories about learning in narrative biographical research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 18(1), 47-61.
- Vanassche, E., & Wattiez, M. (2009). *Het verkennen van de mogelijkheden en beperkingen van leren in detentie*. Ongepubliceerde meesterproef, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociaal-Culturele en Arbeidsparticipatie.
- Vandenabeele, J. (1999). *Sociale verantwoording en het debat over landbouw, milieu en natuur: een kritisch empirisch onderzoek naar het leren van volwassenen in het perspectief van duurzaamheid*. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Van de Velde, R. (1980). *Recht op antwoord en al het andere proza*. Antwerpen: Elsevier.
- Van Haegendoren, M., Lenaers, S., & Valgaeren, E. (2001). *De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*. Diepenbeek: SEIN.
- Verhesschen, P. (2001). *Revelatie en transformatie: narrativiteit als paradigmatische instap voor pedagogisch onderzoek*. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor onderwijsbeleid en -vernieuwing.
- Vossen, E. (2003). De detentiesituatie als cruciaal levensmoment. *Metanoia*, 36(4), 39-49.
- Wengraf, T. (2001). *Qualitative research interviewing: biographic narrative and semi-structured methods*. London: Sage.

BIJLAGE 1: METHODOLOGISCH ADDENDUM

1. Verkennend vooronderzoek: ‘Tralies uit de weg’

Het empirische onderzoeksgedeelte vatte aan in het voorjaar van 2008 met een verkennend vooronderzoek in de vorm van onze deelname aan de pastorale gespreksgroep ‘Tralies uit de weg’. We rapporteren beknopt over de achtergrond en de opzet van het initiatief, de doelstellingen, het verloop en de analyse van deze onderzoeksfase.

1.1. Achtergrond

In 2001 startte een pilootproject in het Penitentiair Complex te Brugge. Het project dat luistert naar de naam ‘Tralies uit de weg’ is het resultaat van de gebundelde krachten van de katholieke aalmoezeniersdienst, de dienst Gezinspastoraal van het bisdom Brugge en de Interdiocesane Dienst voor Gezinspastoraal. De inzet van het project is het stimuleren van verbondenheid tussen personen buiten de muren van de gevangenis en personen binnen deze muren. Het pilootproject dat van start ging in het PCB kreeg al vlug navolging in de provincies Antwerpen (strafinrichting Merksplas) en Vlaams-Brabant (gevangenis Leuven Centraal, gevangenis Leuven Hulp en gevangenis Mechelen). De kern van de werking bestaat uit een cyclus gespreksavonden waarin vrijwilligers en gedetineerden de ‘tralies’ tussen hen aan de kant schuiven en op basis van respect en gelijkwaardigheid spreken over diepmenselijke thema’s zoals ‘Wie ben ik?’, ‘Welk beeld hebben de mensen van mij?’, ‘Hoe zie ik mijn verleden, heden en toekomst?’, ‘Wie zou ik graag zijn?’, ‘Met welke pijn kwel ik mezelf?’, ‘Wat zijn mijn dromen?’, enzovoort. Er wordt op een niet-veroordelende manier geluisterd naar ieders mening, ieders zorgen en bekommernissen. Tijdens de gespreksgroepen werden we uitgenodigd om deelgenoot te worden van (een deel van) ieders levensverhaal, gedetineerde en vrijwilliger.

1.2. Doelstellingen

Het vooronderzoek ontleent haar betekenis aan de exploratieve fase van dit onderzoek. We beoogden:

1. Het verkennen van en kennismaken met de maatschappelijke denkbeelden over detentie en ‘gedetineerd-zijn’ vanuit het perspectief van niet-gedetineerden om de eigen vooronderstellingen en assumpties ten aanzien van de onderzochte werkelijkheid uit te dagen en in vraag te stellen.
2. Het verkennen van en kennismaken met de individuele beleving van detentie en ‘gedetineerd-zijn’ vanuit het perspectief van gedetineerden zelf om hun levensverhalen beter te kunnen situeren en interpreteren.

3. Het nauwkeuriger afbakenen van het empirische onderzoeksdomein voor het vervolg van het onderzoek op basis van een eerste confrontatie met de onderzochte werkelijkheid.
4. Het operationaliseren van de initiële onderzoeksinteresse en -vraag op basis van een eerste confrontatie met de onderzochte werkelijkheid.

1.3. Verloop

Er werd telefonisch contact opgenomen met de coördinator van het project in het Bisdom Brugge met de vraag of we als vrijwilliger konden meestappen in een gesprekscyclus. Onze deelname werd schriftelijk bevestigd nadat onze kernpersonalia, een attest van goed gedrag en zeden en een beknopte motivatie werden toegestuurd. In overleg met de gespreksleider en de begeleidende gevangenispastor werd er gekozen om onze deelname bij de deelnemers binnen en buiten de gevangenis niet te kaderen in een meesterproefonderzoek om de openheid ten aanzien van de groep en de gesprekken niet op voorhand te beknotten. De gevolgde werkwijze was naast een manier om het evenwicht en het vertrouwen in de groep niet te schaden bovenal een kans om ons engagement als vrijwilligers (en niet in de eerste plaats als onderzoeksters) vorm te geven. Overigens bewaarden we op deze manier de opening om alle theoretische vooronderstellingen die we zowel bewust als onbewust ten aanzien van de onderzochte werkelijkheid erop nahielden, uit te dagen.

De gesprekken vonden plaats in de gebedsruimte van het PCB tijdens zes opeenvolgende dinsdagavonden en werden stipt afgerond binnen de voorziene drie uren. Er werd gepauzeerd bij een kop koffie die sommige gedetineerden aangrepen om op een meer informele wijze persoonlijke ervaringen uit te wisselen met de deelnemers. De groep was op ons beide na exclusief samengesteld uit mannen (doch dit niet de bedoeling van de organiserende instanties was) en de gemiddelde leeftijd lag bij zowel de vrijwilligers als de gedetineerden gemiddeld tien jaar hoger dan onze leeftijd. De gespreksleider leidde elke avond zorgvuldig in aan de hand van een persoonlijke ervaring, een tekst, een suggestie van de deelnemers, fotomateriaal, enzovoort. Gedurende de gesprekken nam hij primair de rol op van procesbewaker en benadrukte hij het vertrouwelijke karakter van onze ontmoetingen. Hij had aandacht voor de gesprekspartners door het afstemmen van taalgebruik, intonatie en lichaamstaal. Hij remde dominante personen af en trachtte iedereen te engageren in het gesprek zonder het respect voor diens rol te schaden. De gespreksgroep werd afgesloten met een bijeenkomst in het Jezuïetenhuis 'Inigo' te Brugge met vrijwilligers van de verschillende gespreksgroepen in Vlaanderen. We kregen er de kans om onze ervaringen te delen, vragen, bedenkingen en gevoelens uit te spreken en suggesties voor de organisatie te formuleren.

1.4. Analyse

Tijdens de gespreksavonden zelf werd in eerste instantie enkel genoteerd in het kader van de gespreks oefeningen. Markante uitspraken werden wel bijgehouden. Na elke gespreksavond werden de kerngegevens over de gesprekken van die avond neergeschreven in een individueel onderzoekslogboek. We vonden hier een plaats om op een meer systematische wijze terug te kijken naar de voorbije avond en naast een aantal objectieve gespreksgegevens ook onze eerste indrukken, bedenkingen, vragen en gevoelens te ventileren. De belangrijkste bevindingen werden per gespreksthema (maximaal twee thema's per avond) gerangschikt. Deze notities werden aangevuld met de informatie of de opdrachten die we tijdens het merendeel van de gespreksavonden kregen.

2. Biografisch onderzoek

2.1. Samenstellen van de brongroep

Het was geen evidenten opgave om een beredeneerde selectie te maken van de gedetineerden die we zouden interviewen. In overeenstemming met de principes van 'purposeful sampling' of 'beredeneerde steekproef' (Hutjes & Van Buuren, 1992) trachtten we onze brongroep zo te kiezen dat een zo ruim mogelijk theoretisch begrip van ons onderzoeksthema mogelijk werd. Met dit onderzoek waren we in hoofdzaak geïnteresseerd in het beter begrijpen van het leren in detentie *tout court*. We wilden dan ook een zo groot mogelijke variatie aan (biografische) leerprocessen van gedetineerden bestuderen. We formuleerden op basis van ons onderzoeksthema een beperkt aantal selectievariabelen die deze garantie waarborgen. Niet de statistische maar de theoretische representativiteit van de brongroep werd in dit onderzoek als primordiaal behandeld.

In detentiegericht praktijkonderzoek kwamen we individuele variabelen op het spoor die de subjectieve betekenisgeving aan detentie en de rol van educatieve participatie hierbinnen (mee) aansturen. Zo geven Van Haegendoren, Lenaers en Valgaeren (2001) aan dat de (initiële) opleiding en de leeftijd de belangrijkste determinerende factoren zijn voor de participatiegraad en de participatie aan educatie van gedetineerden. Verder heeft het vooronderzoek ons geleerd dat niet iedere gedetineerde even bereidwillig is om derden deelgenoot te maken van zijn levensverhaal. Deze variabelen hielden we in ons achterhoofd bij de selectie van onze respondenten.

We wilden gedetineerden interviewen die:

- hun levensverhaal konden én wilden vertellen,
- van elkaar verschilden wat betreft (initiële) scholingsgraad,

Onder de laaggeschoolden plaatsten we diegenen die ofwel geen officieel erkend diploma behaalden, ofwel als hoogste onderwijsdiploma het diploma lager onderwijs of het diploma lager secundair onderwijs behaalden. Onder de hooggeschoolden plaatsten we diegenen die een diploma hoger onderwijs van de eerste cyclus behaalden. Gedetineerden die een diploma hoger onderwijs van de tweede cyclus behaalden, waren er niet bij.
- al dan niet een beroep hebben gedaan of doen op het educatieve aanbod intra muros naar aanleiding van de verandering in hun leven ten gevolge de vrijheidsberoving

Deze educatieve initiatieven omvatten zowel kwalificerende en arbeidsmarktgerichte opleidingsinitiatieven als persoonsgerichte vormingen. Persoonsgerichte begeleidingsinitiatieven die ook tot het maatschappelijke hulp- en dienstverleningsaanbod intra muros behoren, werden niet uitdrukkelijk als educatieve initiatieven in dit onderzoek opgenomen.
- en tot verschillende leeftijdscategorieën behoren.

Mede door de uitgebreide ministeriële toelatingsprocedures tot het PCB en de ethische verbintenissen met betrekking tot de privacy van de betrokkenen, verliep de concrete selectie van onze brongroep met de medewerking van een sleutelfiguur uit het PCB. Deze werkwijze liet ons toe om alsnog een beredeneerde selectie van respondenten mogelijk te maken zonder de ministeriële toelatingsprocedure of de privacy van de betrokkenen te schenden. De gevangenispastor van mannenafdeling 2 (de afdeling 'kortgestraften' waar eerder ook de deelnemers uit de gespreksgroepen werden gerekruteerd) werd zijn medewerking gevraagd bij de selectie van zeven gedetineerden nadat hij op de hoogte werd gebracht over de vraagstelling, de opzet van dit onderzoek en de verwachte tijdsinvestering verbonden aan zijn medewerking. Op basis van de vooropgestelde selectiecriteria maakte hij een voorselectie. Hij verzorgde het eerste contact met de respondenten en vroeg hen of ze bereid waren hun medewerking te verlenen aan een onderzoek over het leren in detentie in het kader van een meesterproef. Zijn suggestie van kandidaat-respondenten en de bijhorende verantwoording werden via de telefoon besproken waarop onze definitieve keuze op basis van een gevarieerde selectie via e-mail werd bevestigd.

De vooropgestelde selectiecriteria lieten de nodige ruimte tot vrije interpretatie. Natuurlijk speelden in de selectie door de gevangenispastor ook andere belangen mee dan deze die de selectieprocedure voorschreef. Zo was het niet verwonderlijk dat hij in eerste instantie vaak dacht aan de zogenaamde 'succesverhalen' of spraakwatervallen als kandidaat-respondenten. Zo was Vince ons geen onbekend gezicht en werd hij in het vooronderzoek reeds uitgenodigd om zijn verhaal te vertellen. Verder werden de contactmomenten door de

gevangenispastor soms benaderd als een quasi therapeutische setting en selecteerde hij bepaalde respondenten in de hoop hen via de onderzoekscontacten te stimuleren tot het brengen van hun verhaal en reflectie over hun leven. We hebben getracht hier in de mate van het mogelijke op te anticiperen door expliciet te vragen naar onbekende gezichten, niet of minder succesvolle verhalen en het karakter van de onderzoeksrelatie duidelijk te communiceren.

Tijdens de interviews stelden we echter vast dat niet alle gedetineerden een correct of volledig beeld hadden over het onderzoek. Zo gaf Floris tijdens onze eerste ontmoeting een erg nerveuze indruk. Toen we hem vroegen of hij min of meer wist wat hij mocht verwachten van onze twee gesprekken, antwoordde hij: *“Toon heeft me gezegd dat er twee meisjes willen komen spreken met mij. Ja. Euhm. Ja. - - -”* (Floris, persoonlijke communicatie, 29 december, 2008). In het afsluitende gesprek waarin gepeild werd naar de beleving van hun participatie aan dit onderzoek, stelden we overigens vast dat de vraag naar hun medewerking waarschijnlijk niet bij iedereen op dezelfde manier was gesteld. *“Heb je het gevoel dat je hier iets aan hebt gehad? Ik? Bah nee. - - - Maar ja, als ik jullie daar een plezier mee kan doen.”* (Kevin, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). We vragen ons dan ook af of sommige respondenten hun deelname wel durfden weigeren vrij van de angst dat hun niet-participeren als uitdrukking van ‘niet willen meewerken’ behandeld werd.

Dit alles deed ons de waarde en de validiteit van de gevolgde selectieprocedure kritisch in vraag stellen. Het doel van de gevolgde werkwijze was het samenstellen van een brongroep die rijke verhalen kon aanleveren in het kader van de theorievorming van dit onderzoek. In dit opzicht is onze werkwijze uitdrukkelijk wel geslaagd.

2.2. Brongroep

We stellen de zeven gedetineerden uit de brongroep kort voor aan de hand van hun leeftijd, gezinssituatie, scholingsgraad, hechtenistitel en aantal maanden hechtenis bij aanvang van het eerste contactmoment (indien bekend).

- Vince is 32 en gescheiden. Hij behaalde als hoogste scholingsgraad het diploma lager onderwijs. Hij is een ‘kortgestrafte’ en zat reeds drie jaar van zijn strafmaat uit.
- Ron is 47, gehuwd en vader van één dochter. Hij behaalde een diploma hoger onderwijs van het korte type. Hij is een ‘kortgestrafte’ en zat reeds 15 maand in hechtenis.
- Flor is 46 en tweemaal gescheiden. Uit zijn eerste huwelijk heeft hij één dochter. Hij behaalde als hoogste scholingsgraad een diploma lager secundair onderwijs. Hij wacht reeds drie jaar in voorhechtenis op zijn proces.

- Rik is 28 en alleenstaand. Hij behaalde een diploma hoger beroepssecundair onderwijs. Hij is een 'kortgestrafte' en zat op dit ogenblik ongeveer drie jaar van zijn strafmaat uit.
- Floris is 28, gehuwd en vader van twee zonen. Hij behaalde als hoogste scholingsgraad een diploma lager onderwijs. Hij is een recidivist 'kortgestrafte' en zat reeds twee jaar van zijn laatst uitgesproken strafmaat uit.
- Greg is 26 en alleenstaand. Hij behaalde een diploma hoger secundair onderwijs, afgewerkt in leercontract. Hij is een recidivist 'kortgestrafte'. Het aantal maanden hechtenis werd niet vermeld.
- Kevin is 26 en alleenstaand. Hij behaalde een diploma hoger secundair onderwijs, afgewerkt in leercontract. Hij is een recidivist 'kortgestrafte'. Het aantal maanden hechtenis werd niet vermeld.

2.3. Interviews

We planden met elk van deze zeven respondenten een LIM-interview en een narratief-biografisch interview. Deze interviews werden afgewerkt in twee interviewrondes. In onderstaande paragraaf reconstrueren we het proces van het kiezen voor deze interviewopzet en -methode tot het daadwerkelijk afnemen van de interviews bij de zeven respondenten.

2.3.1. Testinterviews

Om ons voor te bereiden op de interviewrondes met de gedetineerden, organiseerden we een tweeledige testopzet. Vooreerst simuleerden we de interviewsituatie met de collega-onderzoekster. Daarnaast namen we twee testinterviews af van twee mannelijke vrijwilligers uit onze kennissenkring die nauw aansluiten bij de theoretische selectievariabelen die eerder werden beschreven. Met deze testinterviews hadden we drie doelstellingen. We wilden:

1. meer te weten komen over hoe onze rol als onderzoekster en interviewster in beide interviews werd gepercipieerd door de respondent en deze eventueel bijsturen,
2. het werken met de gespreksleidraad van het LIM-interview in de vingers krijgen, evalueren en aanpassen met het oog op het verzamelen van een zo rijke mogelijke dataset
3. en onze vertelstimuli uit het narratief-biografisch interview uitproberen, evalueren en aanpassen met het oog op het verzamelen van een zo rijke mogelijke dataset.

De tijdsinvestering werd vooraf afgebakend en slechts een deel van de interviewleidraad kwam aan bod. Opvallend genoeg verliepen deze testinterviews in vergelijking tot de feitelijk interviews met de gedetineerden relatief vlot.

2.3.2. Organisatie en verloop interviews

In de voorbereidingsfase van het interview informeerden we de respondent over de aard en het verloop van het interview. We legden hen uit wat het betekende om deel te nemen aan de interviews en hun levensverhaal te vertellen en op papier te zetten. We erkenden hierbij duidelijk dat dit geen eenvoudige opgave is. Er werd nogmaals expliciet gevraagd naar de bereidheid van de respondent om het leven in de interviewsituatie binnen te brengen. Indien de respondent akkoord ging, werd het interviewcontract ondertekend en de opnameapparatuur getest.

We kozen ervoor om de verschillende interviewfasen over twee interviewmomenten te spreiden. De meeste interviews namen ongeveer één uur tot maximaal anderhalf uur in beslag. De gesprekken vonden plaats met een tussenpoos van telkens een week en werden gegroepeerd afgewerkt in twee interviewrondes. Dit betekent dat er pas na een eerste (ruwe) dataverwerking van het eerste gesprek met iedereen een tweede gesprek werd gevoerd. Een voordeel van het werken met twee interviewrondes is dat er een grote mate van wisselwerking mogelijk is bij de verzameling, interpretatie en analyse van de verschillende interviews, en dit zelfs op het eigenlijke moment van de interviews. Het gevaar van de keuze om beide interviews niet per respondent af te werken, ligt erin dat het zo moeilijker wordt om maximaal betrokken te zijn bij het levensverhaal van iedere respondent afzonderlijk. We hebben getracht hier zoveel als mogelijk op te anticiperen door voor elke respondent een aantal kernelgegevens voor de aanvang van het interview beknopt samen te vatten op het notitieblad van de interviewer.

De vertelstimulansen werden telkens beperkt tot bepaalde levensdomeinen. In het LIM-interview gebeurde dit bijvoorbeeld door verschillende levenslooptlijnen uit te tekenen voor verschillende fasen in het leven en het onderscheid werk, school en vrije tijd binnen te brengen. In het narratief-biografisch interview gebeurde dit meer uitgesproken aan de hand van de themalist en de interviewleidraad. De combinatie van een narratieve en een thematische benadering weerspiegelde zich in de afwisseling tussen momenten “*van vrij vertellen en van vertellend antwoorden op vragen*” (Stroobants, 2001, p.40). De respondenten kregen de kans om zelf de inhoud van hun verhaal te structureren. Ze kiezen zelf uit het geheel van ervaringen, gebeurtenissen en herinneringen welke elementen ze selecteren om te vertellen, welke elementen ze willen benadrukken over hun leven, school, werk, participatie aan educatie en detentie en op welke manier ze dit doen. Om de vertelstroom zoveel mogelijk intact te laten, werd er flexibel omgesprongen met de op voorhand neergeschreven instructies en interviewvragen. Zo gaven bepaalde respondenten aan de methodiek van het LIM-interview te

appreciëren, terwijl andere blijk gaven van een grote mate van zelfsturing en de visualisatie van hun levensverhaal liever achterwege lieten.

De specifieke context waarbinnen de interviews gevoerd werden, was niet steeds bevorderlijk tot ‘het op verhaal komen’ en het opbouwen van een evenwichtige onderzoeksrelatie. Zo nam de drugsproblematiek waar bepaalde respondenten mee worstelen soms een dergelijk prominente rol aan in het interview dat het bijzonder moeilijk werd om een gesprek te ontwikkelen maar het interview veel eerder een spel van vraag en antwoord werd. Verder hadden we geen controle over de spreiding van de interviews en afhankelijk van de verantwoordelijke gevangenisbewaarder werd de volgende respondent in het beste geval opgeroepen onmiddellijk na het vertrekken van de vorige, in het slechtste geval werden enkele gedetineerden simultaan opgeroepen wat resulteerde in de pijnlijke situatie dat de wachtende gedetineerden gedurende lange tijd werden opgesloten in een lege advocatenruimte en hun bijhorende geduld flink op de proef werd gesteld. Methodologisch impliceert deze formele gang van zaken dat de interviewrelatie en de interviewmethode niet de kans kregen om zich op maat van het onderzoek verder te ontwikkelen en te verfijnen. Praktisch laat deze organisatie niet toe om bedenkingen, vragen, twijfels, onduidelijkheden en indrukken na elk gesprek neer te pennen en een mentale rustpauze en voorbereiding voor ieder volgend verhaal te creëren.

De ministeriële toegang tot het PCB werd ook verleend toen we ons nog volop aan het oriënteren waren op het onderzoeksveld en -methode wat zich weerspiegelt in een diversiteit aan insteken in de interviewleidraad met vragen die soms een (te) abstract karakter hadden zodat een duidelijke richting op bepaalde momenten ontbrak. Het flexibel omspringen met de vragen en de analyse bood ons inziens echter ruimte om hier op genuanceerde wijze mee om te gaan en de verzamelde data was voldoende rijk om de analyse te ondersteunen.

De brongroep was een erg kritisch publiek ten aanzien van de interviewmethode dat om meerdere redenen fundamenteel verschilde van het publiek uit de testinterviews. De interviews waren een harde leerschool. Ze leerden ons dat het weliswaar mogelijk is maar zeker geen evidentie om op een vertrouwelijke wijze naar iemands levensverhaal te vragen. Ze brachten onze soms (te) abrupte breuk tussen de inhoud, de opzet en de doelstellingen van het onderzoek en de aanzet tot het brengen van hun verhaal aan de oppervlakte. Ze wezen ons impliciet op de noodzaak van een goed gestructureerde interviewleidraad voor zowel het LIM-interview als het narratief-biografisch interview. Ze legden de noodzaak bloot om de interviewvragen verder aan te scherpen en ons beter bewust te zijn van onze woordkeuze. De interviews confronteerden ons

met de verschillende manieren om het eigen levensverhaal te brengen en daagden ons uit om hier constructief mee om te gaan. Het overgrote deel van de brongroep bracht zijn levensverhaal erg beknopt, dicht aanleunend bij onze interviewvragen en met een zekere zakelijkheid. Anderen gingen op een spontane manier aan de slag met de instructies en vragen en wat volgde was een vlotte en gedetailleerde stroom van ervaringen doorspekt met anekdotes. Intuïtief werden we in eerste instantie aangetrokken tot deze laatste. Door het herbeluisteren van de interviews ontdekten we ook tussenposities op deze schaal en leerden we op een meer genuanceerde manier omgaan met deze verschillende stijlen.

2.4. Onderzoeksmateriaal

2.4.1. Tijdens en na het interview

Enkel het narratief-biografisch interview werd met uitdrukkelijke toestemming van de respondent opgenomen met digitale opnameapparatuur. Het LIM-interview werd niet digitaal geregistreerd aangezien de beschikbare apparatuur slechts ruimte bood voor een beperkt aantal uren interviewmateriaal. Verder bood de LIM-methode reeds een belangrijke output aan in de vorm van uitgetekende levenslijnen. Tijdens het LIM-interview noteerde de niet-interveniërende onderzoekster wat er gezegd werd. Tijdens zowel het LIM- als het narratief-biografische interview noteerde de interviewster zelf ook kernwoorden om het hoofdthema van het gesprek niet uit het oog te verliezen.

2.4.2. Transcriptie van de interviews

We trachtten bij het uittikken van de interviews zo dicht mogelijk bij de audio-opname aan te sluiten om zo weinig mogelijk informatie te verliezen. Kwalitatief onderzoek waarin interviewtranscripties de analyse-eenheid vormen, is gebaad bij een zo volledig en zo detaillistisch mogelijke weergave (Oliver, Serovich, & Mason, 2005).

- Stiltes werden opgenomen in de transcripties aan de hand van een ‘-’ waarbij elke streep één seconde representeert. Aarzelingen en hernemingen werden grammaticaal niet gewijzigd en integraal in de transcriptie opgenomen.
- Accenten werden niet gestandaardiseerd tenzij dit de leesbaarheid door lezers die het accent niet machtig zijn extreem kan belemmeren.
- Aanvullingen ter verduidelijking [vierkante haken].
- Observaties met betrekking tot non-verbale uitingen door de respondent (ronde haken).
- Benadrukking door de verteller *cursief*.

We hanteerden ter bevordering van de analyse en de eenvormigheid van de interviewtranscripten een aangepaste bladspiegel en lay-out:

- Er werden pagina's met een grote rechtermarge gebruikt (8 cm).
- Tekst respondent: kleine marge (0 cm).
- Tekst interviewster: grote marge (1,25 cm).
- Witregels na elke vraag of elk antwoord werden geweerd.
- Regelnummers werden toegevoegd.

Conform de voorgeschreven vormvereisten voor deze meesterproef werden deze lay-outkenmerken niet langer gehanteerd in de transcripties toegevoegd als bijlage.

Het transcriberen was een duobaan. We herbeluisterden de interviews en vergeleken de audio-opnames zorgvuldig met de transcripties van de collega-onderzoekster die waar nodig werden aangevuld en/of gewijzigd.

2.5. Data-analyse

2.5.1. Verticale analyse

In een eerste fase maakten we van elk van onze respondenten twee portretten op, gebaseerd op het LIM-interview en het narratief-biografisch interview (zie bijlage 4 en 7). Deze beknopte documenten bieden een eerste karakterschets van het verhaal van de respondent en dit vanuit verschillende aandachtspunten. Alle portretten werden opgemaakt aan de hand van een zelfde basisstructuur en weerspiegelen hiermee de aandachtspunten die richtinggevend waren bij de herhaaldelijke herlezingen en de interpretatie van de interviewtranscripties. Onze aandacht was drieledig en combineerde:

- procesgerichte notities: m.b.t. het verloop van de interviews, de interviewmethode, methodologische opmerkingen voor deze en/of de volgende interviewronde, onze beleving van de respondent en zijn vertelstijl, vragen, twijfels of onduidelijkheden, enzovoort,
- biografische notities: m.b.t. terugkerende thema's of 'rode draden' in het verhaal van de respondent, de kernaspecten van de werk, leer- en levensbiografie, enzovoort
- en theoretische notities: m.b.t. onze theoretische sensitiviteit, voorlopige interpretaties, enzovoort.

Nadat de interviews zo volledig en correct mogelijk uitgetikt waren, lazen we eerst de transcripties, de notities gemaakt tijdens de interviews en de portretten verschillende malen grondig door. We duiden markante uitspraken aan met zwarte onderlijning en maakten notities in de rechtermarge aan de hand van de codelijst. We openden memo's op de achterkant van de

interviewtranscripten telkens wanneer we ons bedenkingen maakten inzake het gebrachte verhaal die van belang zijn voor het verdere onderzoeksverloop (spanningen tussen en/of binnen de interviews, opvallende thema's of elementen in de vertelstructuur, nuancering van concepten en theorieën, ideeën, vragen, enzovoort).

Deze 'analyserende herlezingen' beschouwen we als een verticale analyse van het empirische datamateriaal. Onder de verticale data-analyse verstaan we aldus de interpretatieve bewerkingen op alle verkregen data van één respondent waarbij het verhaal van de desbetreffende respondent (en enkel het verhaal van deze respondent) de analyse-eenheid vormt (Kelchtermans, 1999).

2.5.2. Horizontale analyse

Door de verscheidene herlezingen werden we uitgenodigd om intensief en reflexief met de data aan de slag te gaan en dit proces vormde de basis voor de uitvoering van een 'horizontale analyse'. Het horizontale analyseniveau was geen onderscheiden onderzoeksfase die slechts begon na het voltooien van de verticale analyse. Volgens het principe van 'voortdurende vergelijking' startte de horizontale analyse over de verhalen van de respondenten heen, reeds na het coderen van het eerste interviewtranscript (Strauss & Corbin, 1990). Gaandeweg breidde de complexiteit van onze voorlopige interpretaties echter uit. Het selecteren van de brongroep op grond van theoretische selectievariabelen en niet statistische representativiteit was een kritische mogelijkhedenvoorwaarde tot dit proces. Concreet nam het horizontale analyseniveau de vorm aan van het cyclisch herlezen, interpreteren en bijsturen.

Onze analyse is hiermee een voortdurende wisselwerking tussen theorie en empirie, tussen de maatschappelijke achtergrond van ons onderzoeksthema, onze 'sensitizing concepts', ons heuristische kader in ontwikkeling, nieuwe inzichten en antwoorden en vragen uit de empirische data. We beschouwden 'theorie' dan ook als een dynamisch gegeven in ontwikkeling dat zich door 'voortdurende vergelijking' met empirische data verbreedt en hertaalt (Strauss & Corbin, 1990). Hier lag ons inziens de waarde van de gefundeerde theoriebenadering (Strauss & Corbin, 1998) voor dit interpretatief onderzoek: we vonden er een methodologische verantwoording voor en articulatie van het samenspel van empirie en theorie. Het hielp ons om de aandacht voor de kwaliteit en de navolgbaarheid van het onderzoeksproces te verzoenen met de narratief-biografische aandacht voor het verhaal van de respondent in al haar complexiteit (en soms ook tegenstrijdigheid). Het model wees ons op de verschillende betekenislagen van levensverhalen en reikte ons een set analytische 'tools' aan om de analyse te faciliteren en verantwoorde keuzes te maken.

2.5.3. Coderen van het materiaal

De codelijst kreeg gaandeweg vorm op basis van de tussentijdse interpretaties in de verticale en horizontale analyse, de opgedane theoretische inzichten en de interviewtranscripten zelf (zie bijlage 15). De codelijst werkt met drie centrale dimensies met elk een beperkt aantal onderliggende trefwoorden:

- Norm van het leren: voor wat het criterium om van leren te spreken betreft, maakten we gebruik van het onderscheid van Cockx (2003). We onderscheidden: kwantitatief, kwalitatief en verandering.
- Proces van het leren: voor wat betreft de vraag naar hoe er geleerd wordt, lieten we ons inspireren door wat de verzamelde data hieromtrent zelf aan informatie aanreikte. We rangschikten deze informatie in drie grote categorieën: instructie, participatie en ervaring.
- Doel van het leren: voor wat de inzet van het leren betreft, lieten we ons zowel inspireren door de leermetaforen van Sfard (1998) en Biesta (2006) als door wat er hieromtrent uit de verzamelde data zelf naar voren kwam. Dit leidde tot een indeling in drie categorieën: het uitbreiden van het competentiereservoir (1), het deel worden van of deel hebben aan een gemeenschap (2) en menswording ('coming into presence') of het 'beter' en 'ander' mens worden (3).

De codelijst werd aangevuld met een laatste trits 'sensitizing concepts'. 'Kritische incidenten' verwijzen naar sleutelervaringen in de biografie van de gedetineerde, die zowel positief als negatief kunnen ervaren worden en zowel door de respondent zelf als de onderzoeker kunnen gereveleerd worden. 'Kritische personen' verwijzen op analoge wijze naar sleutelpersonen in de biografie van de gedetineerde, die zowel positief als negatief kunnen ervaren worden en zowel door de respondent zelf als de onderzoeker kunnen gereveleerd worden. 'Betrokkenheid op de biografie' vormde de horizon van het verhaal van de respondent en verwijst naar de persoonlijke attitude van de respondenten ten aanzien van de eigen biografie. We onderscheidden op basis van de data drie categorieën: competent, nood en passief.

Bij het toekennen van codes aan de transcripties was het mogelijk dat een citaat meerdere codes toebedeeld kreeg.

Referenties

Biesta, G. (2006). *Beyond learning: democratic education for a human future*. Colorado: Paradigm Publishers.

- Hutjes, J.M., & Van Buuren, J.A. (1992). *De gevalsstudie: strategie van kwalitatief onderzoek*. Meppel: Boom.
- Kelchtermans, G. (1999). De biografische methode. In B. Levering & P. Smeyers (Eds.), *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek* (pp.132-153). Amsterdam: Boom.
- Oliver, D.G., Serovich, J.M., & Mason, T.L. (2005). Constraints and opportunities with interview transcription: towards reflection in qualitative research. *Social Forces*, 84(2), 1273-1289.
- Sfard, A. (1998). On two metaphors for learning and the danger of choosing just one. *Educational Researcher*, 27(2), 4-13.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park: Sage.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research. Techniques and procedures for developing grounded theory*. London: Sage.
- Stroobants, V. (2001). *Baanbrekend leren - een levenswerk: een biografisch onderzoek naar het leren, leven en werken van vrouwen*. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociale Pedagogiek.

BIJLAGE 2: INTERVIEWCONTRACT

Katholieke Universiteit Leuven
Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
Centrum voor Sociaal-culturele en Arbeidsparticipatie
Andreas Vesaliusstraat 2, 3000 Leuven

Onderzoeksproject: biografisch leren bij gedetineerden

Dit onderzoeksproject wordt uitgevoerd door Eline Vanassche en Marie Wattiez, laatstejaarsstudenten in de opleiding pedagogische wetenschappen, in het kader van een meesterproef. Het doel van dit onderzoek is het erkennen en het verder verkennen van de manieren waarop gedetineerden leren van hun leven. Tevens zijn we op zoek naar de betekenis van dergelijke leerprocessen.

Hiertoe worden per respondent twee contactmomenten gepland worden van maximum anderhalf uur.

Het onderzoeksmateriaal is enkel toegankelijk voor de student-onderzoekers en hun academische begeleider, prof. Dr. J. Vandenabeele. De geïnterviewde geeft de onderzoekers de toestemming om de gegevens die bekomen worden tijdens de interviews anoniem te verwerken. De onderzoekers zijn hiertoe gebonden aan het beroepsgeheim.

Voor akkoord,

Eline Vanassche

Marie Wattiez

Geïnterviewde

BIJLAGE 3: LEIDRAAD LIM-INTERVIEW

Methodiek

We willen met de gedetineerden op grote papieren hun levenslooptlijnen uittekenen. Aan de hand van de levenslooptlijn kunnen de gedetineerden stap voor stap stilstaan bij verschillende gebeurtenissen uit het verleden om zo makkelijker tot een vertelbaar levensverhaal te komen.

Er zullen vier stroken papier/vier lijnen gebruikt worden. Elke strook behandelt een andere fase uit het leven. Eerst is er de kindertijd, dan de tijd als tiener, verder de tijd als volwassene en tot slot de toekomst (in hoofdzaak voor zichzelf). Per fase worden er verschillende vragen gesteld. Deze methodiek is gebaseerd op de LIM-methode van Kannegieter (2005) en een leidraad die werd ontwikkeld naar aanleiding van een genderonderzoek bij Leren Ondernemen vzw.

Strook 1: Kindertijd

Allereerst mag je ergens op je blad, in het eerste vlak, je geboortedatum schrijven. Het eerste vlak loopt vanaf je geboorte tot aan je 12 jaar ongeveer.

1. Je mag een lijn of een weg tekenen, of in elk geval een verbinding maken tussen het punt van je geboortedatum en het punt van je 12 jaar. Die lijn of verbinding zou moeten weergeven hoe die periode tussen 0 en 12 jaar verliep. Maakt niet uit hoe je het doet, als jij het maar begrijpt. Je kan bijvoorbeeld hoogtepunten aanduiden door je lijn hoger op je blad te zetten, en dieptepunten, door de lijn lager te zetten. Wat je ook kan doen is de belangrijke dingen of momenten groter tekenen dan minder belangrijke dingen of momenten. Verder kan je de lijn voluit tekenen als je iets nog goed weet, vaag of in stippellijn wanneer je iets niet zo goed meer kan herinneren, of een kronkelende lijn voor een moeilijke periode, een zigzaglijn voor een wisselvallige periode vol veranderingen,...

Als het je helpt en als je zelf wilt, mag je ook kleuren gebruiken om eventueel gevoelens duidelijker te maken.

Waarom heb je gekozen voor een bepaalde vorm van lijn?

2. Dan mag je een kruisje plaatsen op je verbindingslijn om aan te duiden waar zich jouw leukste herinnering uit je kindertijd situeert. Je mag dan ook duidelijk proberen te maken waarover die herinnering gaat. Je mag kleine en duidelijke tekeningen gebruiken, of eerder abstracte vormen zoals vierkanten of cirkels waarvan alleen jij weet wat ze betekenen, of zelfs woorden, cijfers, plaatsen die je met een gebeurtenis verbindt of namen en mensen, misschien zelfs gevoelens. Dat mag je zelf kiezen. Wat voor jou het vlotste gaat. Probeer eens iets te vertellen over hoe je je daarbij voelde.

3. Verder een kruisje bij hetgeen jou het diepste kwetste in de kindertijd. Opnieuw proberen we met vormen, tekens, woorden te symboliseren waarover het gaat.
4. In een boog om de lijn mag je neerschrijven welke relaties met anderen belangrijk voor je waren tijdens je kindertijd.

Strook 2: Tienertijd

Op het tweede vlak zullen we weergeven hoe je tienertijd verliep, van 12 jaar tot aan de andere kant van het vlak, 18 jaar. We zullen hiervoor twee lijnen gebruiken.

5. Op een eerste verbindingslijn kan je de tijd op school voorstellen, net zoals daarnet aan de hand van een soort van verbindingslijn, met hoogtepunten en dieptepunten. Ook hier kan je grotere en kleinere vormen gebruiken, eventueel kleuren.
6. De tweede lijn stelt dan de tijd voor die je niet op de schoolbanken zat, wat je deed, bracht je die thuis door of ergens anders, de hoogte- en dieptepunten, wat is er gebeurd, wat heb je daarbij gevoeld, enzovoort?
7. Op de hele lijn mag je met kruisjes alle belangrijke beslissingsmomenten aanduiden. Als er bijvoorbeeld keuzes zijn die je hebt gemaakt. Voor studie, vrije tijd of iets anders. Alle belangrijke kruispunten in die periode tussen 12 en 18 jaar.
8. Verder als het mogelijk is, mag je, opnieuw in een boog om de lijnen, aanduiden welke relaties er tijdens je tienertijd op een positieve en/of op een negatieve manier belangrijk voor je waren.
9. Dan het laatste wat we bij de tienertijd gaan proberen duidelijk te maken, met een pijl naar de toekomst toe, is wat je als tiener graag wilde worden. Wat was je grote droom, voor je latere leven als volwassene.

Strook 3: Tijd als volwassene

10. We gaan opnieuw een verbindingslijn tekenen tussen 18 jaar en vandaag, die uitbeeldt hoe deze periode voor jou verlopen is.
11. We duiden met kruisjes alle belangrijke gebeurtenissen en/of beslissingen aan. We gaan ook hoogtepunten of dieptepunten proberen aan te duiden.
12. Bijvoorbeeld alleen gaan wonen: Je kan aanduiden of je dat een prettige ervaring vond. Aan de hand van felle kleuren bijvoorbeeld, een tekening, woorden, cijfers, gevoelens.
13. Bijvoorbeeld je eerste job: Je kan aanduiden hoe blij of net hoe ongelukkig je daarmee was. Hoe belangrijk was de job, hoeveel jaar heb je dat gedaan, hoe graag deed je het.

14. Bijvoorbeeld je huwelijk of je eerste grote relatie: Hoe blij of hoe ongelukkig je dit gemaakt heeft? Is er door deze relatie of door je huwelijk veel veranderd?
15. Bijvoorbeeld je kinderen: Je mag geboortedata noteren van je kinderen. En of zij een grote verandering in je leven, bijvoorbeeld voor je vrije tijd of je job, waren.
16. Je hebt ons dat nu allemaal verteld, zou je nog een keer kunnen teruggaan en in de boog rondom de lijnen gaan opnieuw ook aangeven welke de belangrijke relaties waren in de tijd als volwassene.

Strook 4: Toekomst

17. We zouden ook graag nog eens naar de toekomst kijken. Hoe zou jij die tekenen? Je mag vrij vormen en kleuren kiezen waarmee je aangeeft welke dromen je nog hebt voor jezelf.

BIJLAGE 4: OVERZICHTSFORMULIER LIM-INTERVIEW

Interview met:

Geboortedatum:

Uitgesproken strafmaat:

Aantal jaren (maanden) vrijheidsberoving op het moment van dit interview:

Datum van contact:

Datum overzichtsformulier:

Ingevuld door:

Nummer papieren:

1. Wat waren de belangrijkste elementen of ‘rode draden’ die je opvielen tijdens dit contact?

2. Samenvatting van de verkregen (en niet-verkregen) informatie

Kindertijd

Tienertijd

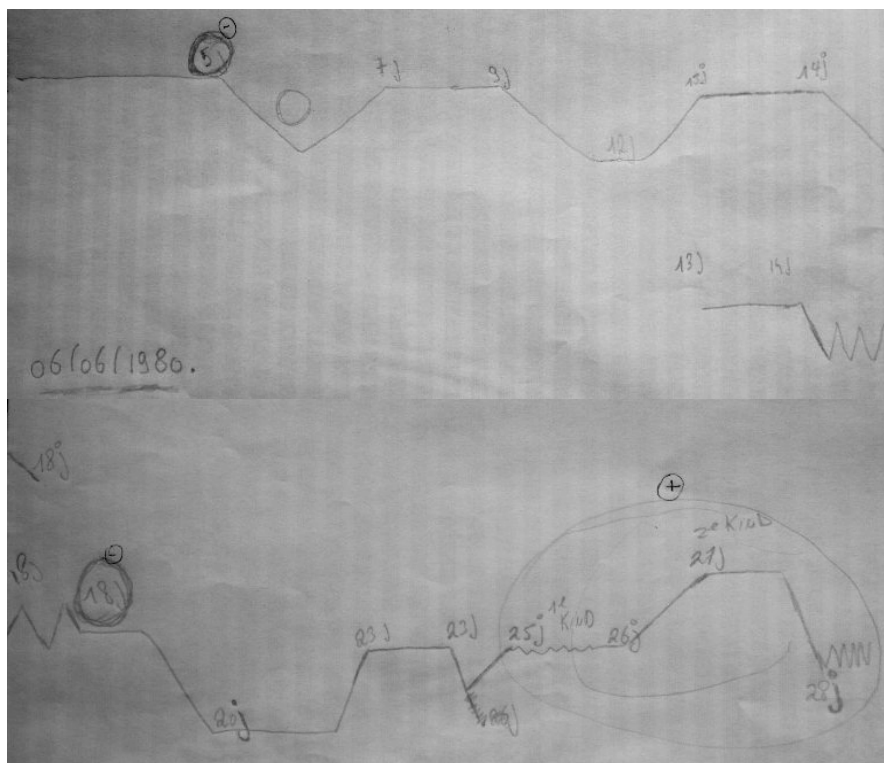
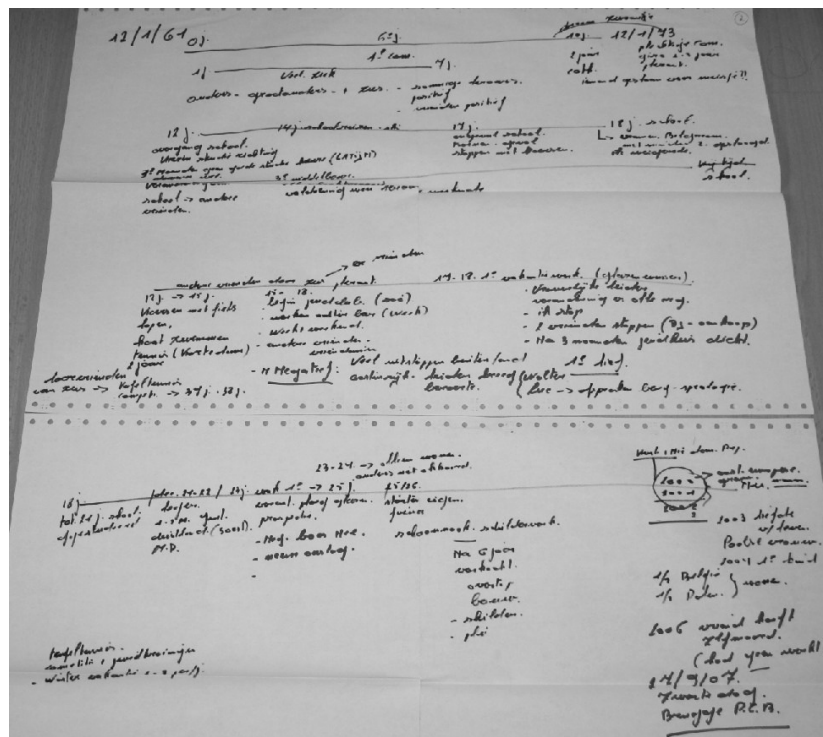
Tijd als volwassene

Toekomst

3. Wat was de algemene sfeer van het contact?

4. Nog andere zaken die je opvielen in dit contact of die belangrijk zijn?

5. Wat moet zeker meegenomen worden naar het tweede verdiepende interview?

BIJLAGE 6: LEIDRAAD THEMATISCH INTERVIEW

De vorige keer hebben we geprobeerd om het leven van de gedetineerde zo goed en zo breed mogelijk te tekenen. We hebben gepraat over het leven als kind, als tiener, als volwassene en we hebben ook kort eens naar de toekomst gekeken. Vandaag willen we nog even kort op een aantal aspecten inzoomen en wat vorige keer gezegd werd, trachten kort samen te vatten.

Identiteit

- Ervaar je jezelf als een sterke of eerder zwakke persoon? In welke zin en op welk vlak ervaar je jezelf als sterk of zwak? Wat zijn met andere woorden je sterke en minder sterke kanten?
- In welk opzicht ervaar je jezelf nu als anders in vergelijking met vroeger? Of ervaar je niet echt een verschil? Wie was je vroeger? Wie ben je nu?
- Wat is voor jou de grootste uitdaging geweest in je leven? Hoe heb je die aangepakt? Zou je dit nu anders aanpakken als je een tweede kans krijgt of ben je tevreden met hoe je dit hebt gehanteerd?
- Als je terugblijkt op je leven - we hebben je verhaal nu gehoord - zou je vooral in termen van veel problemen spreken of heb je ook veel gelukkige momenten gekend?
- Hoe ging je om met die moeilijkheden in je leven? Zit daar een zelfde lijn in of was dat heel verschillend? Wat hebben moeilijkheden of ontgoochelingen je bijgebracht?
- Wat doen gelukkige momenten met je? Maakt dat dingen mogelijk?
- Is er een bijzondere persoon die je leven veranderd heeft, zowel in de positieve als de negatieve zin?

Formeel en informeel leren

- Aangezien wij ook pedagogen zijn, willen we nog even terugkeren naar de schoolbanken. Heb je vooral op school of daarbuiten geleerd? Op je werk? Waar anders? En hoe leerde je daar dan precies en wat heb je geleerd?
- Leer je hier ook nog bij? Neem je nu nog deel aan vormingen of opleidingen? In welk opzicht acht je deze belangrijk? Wat doet dat met jou? Wat steek je daarvan op?

Slotvragen

- Je hebt ons nu heel wat verteld. Zou je alles kort kunnen samenvatten en onthoud je enkele belangrijke levenslessen?
- We willen hier graag het gesprek afsluiten. Je zou waarschijnlijk nog uren kunnen vertellen, is er nu nog iets dat je kwijt wilt?
- Welke gevoelens hou je over aan dit gesprek?
- Bij negatief einde: Over vijf jaar kan er waarschijnlijk heel wat veranderd zijn. Wat wil je eigenlijk nog allemaal doen zodat je over vijf jaar gelukkig bent?

BIJLAGE 7: OVERZICHTSFORMULIER THEMATISCH INTERVIEW

Interview met:

Datum van contact:

Datum overzichtsformulier:

Opnamenummer:

1. Wat waren de belangrijkste motieven/elementen of ‘rode draden’ die je opvielen tijdens dit contact?

2. Samenvatting van de verkregen (en niet-verkregen) informatie
Spanningsvelden

Identiteit

Belangrijke levensgebeurtenissen

Significante anderen

Formeel en informeel leren

Slotvragen

3. Wat was de algemene sfeer van het contact?

4. Nog andere zaken die je opvielen in dit contact of die belangrijk zijn?

5. Welke nieuwe thema's of vragen kwamen uit dit contact naar boven?

BIJLAGE 8: CODELIJST WAARDEVOL LEREN

Kritische incidenten

KI, R (+ -) : aangeduid door de respondent, als positief of negatief KI

KI, O (+ -) : aangeduid door de onderzoeker, als positief of negatief KI

Kritische personen

KP, R (+ -) : aangeduid door de respondent, als positieve of negatieve KP

KP, O (+ -) : aangeduid door de onderzoeker, als positieve of negatieve KP

Norm van het leren

KW : kwantitatief

KL : kwalitatief

≈ : verandering

Proces van het leren

Instructie

Participatie

Ervaring

Doel van het leren

Competenties ↑ : competentiereservoir uitbreiden

Gemeenschap ↑ : deel worden van/deel hebben aan een gemeenschap

Menswording ↑ : beter en ander mens worden, 'coming into presence'

Betrokkenheid op biografie

Competent

Nood

Passief

BIJLAGE 9: PARTICIPATIE AAN EDUCATIE IN DETENTIE

De educatieve participatie van gedetineerden in het licht van herstel en maatschappelijke reïntegratie is het voorbije decennium in toenemende mate onderwerp van beleidsvoering geworden. Onder meer in navolging van het ‘Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden’ worden er lovenswaardige inspanningen geleverd om een integraal en kwaliteitsvol vormingsaanbod binnen de muren van de gevangenis op touw te zetten (zie ook Vanassche & Wattiez, 2009). Gedetineerden staan voor de opgave om hun leven (opnieuw) in eigen handen te nemen en dienen hierbij geholpen te worden, hetzij door kwalificatie, hetzij door zingevende persoonlijke vorming. Zo luidt althans het gangbare discours. Toch neemt de participatie aan educatie in de verhalen van onze zeven gedetineerden geen vooraanstaande plaats in. In kwantitatief opzicht ligt hun participatiegraad aan de verschillende opleidings- en vormingsinitiatieven laag. Slechts drie van de zeven gedetineerden nemen deel aan de initiatieven. In kwalitatief opzicht bracht de analyse van de interviews een aantal opmerkelijke barrières tot participatie aan het educatieve aanbod aan de oppervlakte. Ons baserend op De Meester, Scheeren en Van Damme (2001) brengen we de door hen geciteerde barrières onder in een drieluik.

Een eerste categorie bestaat uit situationele belemmeringen of belemmeringen die betrekking hebben op de huidige levenssituatie, in dit geval de detentiesituatie. Zo geeft Flor aan geen tijd te hebben om te participeren aangezien hij een ganse dag gaat werken. *“Ja, maar ik heb daar geen tijd voor. Ja, dat klinkt nu ook raar. (lacht) Ik ga werken van ’s morgens kwart voor zeven tot ’s avonds kwart na acht. Zo dus, ‘k heb daar geen tijd voor.”* (Flor, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Zijn keuze om de detentietijd in te vullen met werk en niet met vorming berust op de positieve waardering van werk als een middel om zijn levensstandaard tijdens detentie op te krikken (recent onderzoek bevestigt deze selectieve waardering, zie Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen, 2006). Verder neemt de hechtenistitel van onze brongroep, namelijk kortgestraften, een vooraanstaande rol in bij het niet-participeren. *“Ge kunt gij wel een keer lessen bij volgen of iets maar voor den tijd dat ik hier maar moet doen. Weet je wel?”* (Greg, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009).

Dispositionele belemmeringen verwijzen naar de individuele beleving van zichzelf als lerende. Het gaat over zelfvertrouwen en zelfbeeld, over persoonlijke leerattitudes en over kosten-baten analyses. Uit het interview met Vince blijkt dat het individuele gebrek aan zelfvertrouwen en de diepgewortelde angst tot falen, cruciale belemmerende factoren tot participatie zijn. Zijn lagere en als negatief ervaren scholing blijkt hem bijzonder gevoelig te maken voor dit proces. *“Waarom moet ik het doen als het toch niet gaat lukken? Ik ben zo. Ik*

ben zo. Als ik zeker ben dat het niet gaat lukken dan ga ik niet door doen.” (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Hij benadrukt het feit dat hij liever zelf tot een oplossing komt op een zodanige manier dat zijn eigen zelfstandigheid en onafhankelijkheid gerespecteerd wordt. *“En naar den advocaat toe ook. Als hij hier toekomt. Hij pakt heel zijne pak. ‘k Zeg laat maar toe, zuh. Nee maar. ‘t Is plezanter zo. ‘k Hou alles bij. ‘k Weet wat er gebeurt in het dossier. Ik schrijf hem aan lijk ne groten. ‘k Maak een. - - Allé, met een referentienummer en weet ik wat allemaal. Maar ‘t is al met de hand geschreven é van mij. Dus in feitelijk. - Niet met de computer. Dat hij zegt van waar haal je gij dat allemaal uit? En ‘k zeg met te leren é. Ik kijk gewoon hoe dat jij uwen brief opstelt é, uw referentie, mijn referentie, noem maar op. Ge kopieert dat ergens maar met andere benamingen dan é.”* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). De factor “onafhankelijkheid bewaren” is een doorslaggevende reden tot niet-participeren (De Meester et al., 2001, p.186). Het bewegen tot deelname betekent dat men erkent dat de huidige handelingspatronen om een bepaald tekort te hanteren, niet (langer) volstaan: *“Educatieve participatie is met een ‘tekort’ naar buiten komen”* (De Meester et al., p.186). Zo beantwoordt Kevin de vraag of hij tijdens detentie deelneemt aan opleidingen of vormingen afwijzend en net als Vince benadrukt hij het belang om zijn dossier machtig te zijn. Hij scherpt deze attitude in het vervolg van het interview verder aan: *“Ja ja, dat ik niet te veel hulp moet vragen. Dat ligt ook niet in mijn aard. ‘k Doet liever al alleen zo’n dingen.”* (Kevin, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). Naast het gevoel van onzekerheid en onafhankelijkheid te willen bewaren, is een belangrijke deelcategorie van dispositionele belemmeringen een gepercipieerd gebrek aan relevantie van het aangeboden educatief aanbod. Greg verwoordt het gevoel weinig tot geen educatieve voordelen te verwachten van het participeren aan vormingsinitiatieven. *“‘k Zeg het. ‘k Kan ik van alles een beetje. ‘k Zou niet weten wat ik nog moet bijleren, dus. Kan ik vloer leggen, een huis zetten, een dak leggen. Kan ik vanalles.”* (Greg, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009). Hij antwoordt erg kordaat ‘ja’ wanneer we hem ter bevestiging vragen of hij aldus het gevoel heeft alles te kennen wat hij ‘moet’ kennen.

De derde en laatste categorie bestaat uit institutionele barrières die betrekking hebben op de kenmerken van het aanbod en/of de organiserende instanties. Rik erkent heel duidelijk de geleverde inspanningen in de richting tot een kwaliteitsvol educatief aanbod in het PCB maar legt tegelijk ook de pijnpunten van de huidige organisatie bloot. *“Hier kun je wel lessen volgen, computerlessen en al zo’n dingen. Maar ja, de helft van de tijd gaat het meestal niet door. Maar. Ja. Veel bijgeleerd heb ik wel niet hoor, hier. - - Hier leer je meer bij in criminele zin, ‘k gaat zo zeggen. Ze zitten hier wel veel met goede bedoelingen, hier in Brugge, vind ik. Ge kunt hier wel lessen volgen. Lijk, ik doe hier mee aan kook en klus, noemt da. Da’s zo koken, zo leren*

koken en al zo'n dingen en dan huishoudelijke dingen. Maar lijkt dat ik zeg, het gaat meestal niet door. Ja, omdat ze personeelstekort hebben. Tjah. 't Loopt een beetje al in het honderd." (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Voor de hoger opgeleide Ron is tenslotte het gepercipieerde (te lage) niveau en de beperktheid van het educatieve aanbod een obstakel dat hij echter creatief weet te compenseren met het aanbod van Begeleid Individueel Studeren (BIS).

In het niet-participeren van de gedetineerden uit onze brongroep vloeien bewuste keuzeprocessen en het afhaken omwille van ongunstige participatieomstandigheden in elkaar over. Niet-participeren staat hierbij niet steeds gelijk aan niet-gemotiveerd zijn. Zo leeft bij de hardnekkige niet-participant Vince de overtuiging dat in de toekomst zijn behoefte tot participatie zich eventueel wel kan actualiseren met de steun van zijn partner. *"En 'k denk voor dat [boekhouding/bedrijfswerking] zelf nog een keer te doen ook als ik buiten ben ook. Ergens een keer avondlessen volgen met mijn vriendin of iets. Als je met twee gaat, is 't nog zoveel leuker en 't is altijd wel één van de twee dat slaagt (lacht). Ja. Ik [slagen], da's wel een waterkansje. Maar ondertussen, ge begint daaraan, ge kunt er maar uit leren."* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

Om het belang van het georganiseerde educatieve aanbod te begrijpen, is het belangrijk om inzicht te verwerven in de hiërarchie die de gedetineerden aanbrengen in de gepercipieerde functies van participatie (en niet-participatie). Uit de kwalitatieve analyse van hun verhalen trad een duidelijke frictie op de voorgrond tussen enerzijds de door het beleid vooropgestelde finaliteit van het educatieve aanbod intra muros en anderzijds de functies die de gedetineerden uit de brongroep toekennen aan het aanbod.

Het aanbod aan werk is op dit ogenblik beduidend kleiner dan de vraag ernaar en gedetineerden gaan op zoek naar manieren allerhande om de verveling te doden. Deelnemen aan het educatieve aanbod doet men dan in hoofdzaak om het isolement tijdens en de sleur van de straf te doorbreken. *"Maar ik doe alles mee voor zoveel mogelijk mijn tijd in te vullen. Plus naast die lessen, heb je dan nog werk. Echt zoveel mogelijk om uit die cel te zijn. Moesten ze hier nog andere talen geven, dan zou ik die ook volgen."* (Ron, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Het huidige dienst- en hulpverleningsaanbod is vaak geen alternatief voor werk omdat het onbetaald is en slechts occasioneel wordt georganiseerd. Recent onderzoek bevestigt deze merkwaardige functiehiërarchie (zie Van Haegendoren, Lenaers & Valgaeren, 2001 en Lenaers & Van Haegendoren, 2001).

Voor Kevin is de participatiebeslissing het resultaat van de overheersing van één grote behoefte: zo vlug mogelijk zijn vrijheid herwinnen. *"Kijken voor een opleidingske. - - 't Is ook*

de enigste mogelijkheid voor hier een beetje rapper buiten te komen.” (Kevin, persoonlijke communicatie, 6 januari, 2009).

Voor sommigen kan participatie wel degelijk een bijdrage leveren tot persoonlijke ontwikkeling en een zinvolle vrijetijdsbesteding. Ron wendt de tijd op cel aan om via educatie een antwoord te bieden op interesses waar hij extra muros nooit de tijd voor heeft gevonden en zal vinden. *“Buiten zal dat moeilijk gaan. ‘k Ga weer in dat ritme vallen. Dus dat zal moeilijk zijn. De tijd dat ik hier zit, die wil ik nuttig besteden.*” (Ron, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). Zijn primaire interesse situeert zich op het beheersen van talen en hij neemt deel aan *alle* taalopleidingen aangeboden in het PCB. Zijn participatie is hiermee naast een middel om de eenzaamheid in de cel zoveel mogelijk te doorbreken ook een vorm van persoonlijke verrijking. *“Ik denk dat dat een beetje een verrijking is, uw Engels een beetje bijschaven. En dat Spaans, ja dat kan ik niet. Dat is een taal dat je dan een beetje bijkent é. In dat opzicht. Want ‘k heb ooit van Spaans. Dus wat is dat, twee uur een half in de week. Ik vond dat te weinig dus ik heb van BIS een Spaanse cursus laten overkomen.*” (Ron, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

Tenslotte zien verschillende gedetineerden in participatie aan educatie (zowel intra muros als extra muros) een weg tot omgaan met snelle veranderingen op de arbeidsmarkt. *“Ook als je buitenkomt en je hebt niets geleerd of ge blijft er niet een beetje in en ge weet niets van computer en je hebt hier twee jaar gezeten, dan ja. - En nu? Naar waar moet ik nu gaan? Allé. Ge blijft er wel een beetje in é.”* (Vince, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009). *“‘k Ben ook van plan om nu weer een opleiding te volgen als ik buiten ben. Want ja, lijkt dat ik de vorige keer ook zei, er zijn al veel nieuwe dingen uitgekomen in die periode dat ik binnen zit, dus.”* (Rik, persoonlijke communicatie, 5 januari, 2009).

De participerende gedetineerden uit de brongroep meten zich een zeer ambivalente houding aan tegenover vormings- en opleidingsinitiatieven. Deze ambivalenties zijn te situeren tegen de achtergrond van het discours over *“harmonische en volwaardige ontplooiing”* van de (ex)gedetineerde in de samenleving (Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden, 2000, p.15). Het prioritaire project van de Vlaamse Gemeenschap situeert zich met het strategisch plan op de rehabilitatie van de gedetineerde en een vlottere reïntegratie in de samenleving. In de detentiepraktijk wordt het echter vaak verengd tot instrumentele en arbeidsmarktgerichte vormingen om de gedetineerde finaal zo vlug mogelijk toe te leiden tot de arbeidsmarkt (Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden, p.22). De ervaringen van de gedetineerden zetten de risico's van de selectieve maatschappelijke waardering voor bepaalde vormen van leren extra in de verf. De dominante nadruk op functionele en arbeidsmarktgerichte kwalificatie lijkt het belang van persoonsgerichte vorming

onder te sneeuwen. De gedetineerden in onze brongroep wendten opleidings-, vormings- en begeleidingsinitiatieven in eerste instantie aan om de vrijheidsberoving ‘door te komen’ en slechts in beperkte mate om een bijdrage te leveren tot hun persoonlijke ontwikkeling.

Referenties

- Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (2006). *Jaarrapport 2006*. Afgehaald op 3 juni, 2008 van http://www.just.fgov.be/justice/nl_html/organisation/html_org_rechtscolleges/centrale_toezichtsraad_rapport_2006.doc
- De Meester, K., Scheeren, J., & Van Damme, D. (2001). *Analyse van de barrières voor deelname aan de permanente vorming*. Uittreksel uit Eindrapport: Bevordering van deelname en deelnamekansen inzake arbeidsmarktgerichte permanente vorming. Onderzoek in opdracht van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Werkgelegenheid (VIONA). Leuven-Gent: CSP-HIVA-UG/VO.
- Interdepartementale Commissie Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden (2000). *Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Afgehaald op 7 juni, 2008 van <http://www.wvg.vlaanderen.be/welzijnjustitie/gedetineerden/strategischplanhulpdienstverleningangedetineerden.pdf>
- Lenaers, S., & Van Haegendoren, M. (2001). *Vorming op weg naar integratie. Behoeftesonderzoek: welke volwasseneneducatie voor nieuwkomers en (ex)gedetineerden?* Diepenbeek: SEIN.
- Vanassche, E., & Wattiez, M. (2009). *Het verkennen van de mogelijkheden en beperkingen van leren in detentie*. Ongepubliceerde meesterproef, Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Sociaal-Culturele en Arbeidsparticipatie.
- Van Haegendoren, M., Lenaers, S., & Valgaeren, E. (2001). *De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*. Diepenbeek: SEIN.

BIJLAGE 10: INTERVIEWTRANSCRIPTIE VINCE

Naam: Vince
Geboortjaar: 1976

Datum interview: 05/01/2009
Bandopname: B3

- 5 Als je terug kijkt op al hetgeen er vorige week is gezegd, zou je dan zeggen dat je jezelf als een sterke persoon of eerder als een zwakke persoon ervaart?
- Euhm. - - Allé, iets tussen de twee vind ik. Euhm. - Op bepaalde vlakken zwak maar op een andere manier sterk. - - Van. - 'k Ben. - Gauw, er zijn zwakke momenten geweest maar 'k ben sterk om erover te praten. Dus en dat vind ik wel, gauw, een pluspunt daarin. Maar 't is niet
- 10 altijd gemakkelijk. 'k Gaat zo zeggen. -
- En zijn er dingen die je concreet zou kunnen benoemen als je sterke punten?
- Goh. - - 'k Vind niet noodzakelijk zo. Want, allé, 'k ben niet te klappen over sport. Jawel, over zwemmen ga ik praten, of over andere hobby's, maar 'k weet niet. Voor de rest. - - -
- En qua karakter? Heb je daar sterke punten?
- 15 Karakter nee. 'k Ben daar een koppigaard in, in karakter. Een karaktertje man. (lacht) Allé, nu ben ik goed. Ge kent mij als goeie mens maar als ik kwaad ben, zou je echt hier niet willen blijven zitten. 'k Geef dat toe. 'k Ga niet beginnen slaan maar 'k ben heel kortaf. En 'k ben zeker dat je geen twee keer zou langskomen. - - Nee. Maar 'k probeer dat, gauw, aan te werken. 'k Gaat zo zeggen. Sinds dat ik hier zit, ben ik 'sjoef' zeer veel gedaald (handbeweging naar
- 20 beneden). Gauw, 'k heb tijd gehad om te denken. 'k Weet welke fouten ik begaan heb, wat ik ga verbeteren als ik buitenkom, wat ik me ga voornemen in andere functies. 'k Heb alles op een rijtje gezet. Dus gewoon. Ja.
- Zijn er dan ook dingen waar je van denkt dit of dat vind ik persoonlijk minder goed', eerder een zwak punt?
- 25 Euhm. - Minder goed is voor mij, dat je begint te praten over mijn vader. Dat is een punt. - - Allé. Ik zeg het nu omdat je er zeker niet zou op terugkeren. - Ja, 'k ga gewoon zwijgen. Dus. - - Hem heeft mij zo kapot proberen te maken. Da's het zwakste punt en kwetsbaar voor mij ook en 'k wil daar liever niet meer over terugkeren.
- Kan je vertellen in welk opzicht je jezelf nu als anders ervaart in vergelijking met
- 30 vroeger?
- Ja, 'k ben wel veranderd. *Veel* veranderd zelf. 'k Ondervind het van mezelf ook. Euhm. - - - Vooral euhm. Leren omgaan met mijn karakter. 't Eerste punt dat ik gedaan heb. En weer zelfvertrouwen krijgen. Want dat had ik echt niet en dat vind ik wel een pluspunt dat je daar kan aan werken. Ook nog een punt, dat ik rustiger ben, dat ik niet meer zo opvliegend ben. Euhm.
- 35 Allé. 't Minste woord dat verkeerd was, 'k ging direct mij stellen en doen. Nu. - Allé. - Laat

maar passeren. 'k Ga der ne keer over nadenken. Echt, allé, 'k ben de kalmte zelve. Er zijn mensen die zeggen, zelfs mijn familie zegt het zelf ook, 'allé ge zijt veranderd, ge zijt kalmer, ge zijt niet meer zo opvliegend'. 'k Zeg allé, 'k ben vroeger te veel opvliegend geweest. 'k Had ook wel een luisterend oor maar 'k ging er mij overal wel gaan tussen smijten. 'k Ging overal de
40 mensen gaan helpen en 'k ging zeggen van allé doe ne keer dat niet, of doe ne keer dat, of ga ne keer naar daar. En 'k ben er allemaal van tussen gekomen. - Nu ne keer voor mezelf en voor mijn eigen leven. 'k Ging altijd voor iemand anders, maar nooit voor mezelf. En daar ben ik *zeer goed* uit geleerd. Vooral ook euhm - naar de lange relatie toe, ook. - - Vroeger was het - euhm. Allé. - Een vorig leven. 'k Heb een stukje verteld vorige week hoe dat in zijn werk is
45 gegaan en nu met mijn nieuwe relatie was het, allé, 't komt op hetzelfde neer. Op den duur was 't gaan werken, werken, werken. Maar *echt*. 'k heb er een punt achter gezet. En ook voor mezelf. Ik heb gezegd van 'kijk, als ik nu vrij ben, zo vlug mogelijk mijn relatie opstarten, samen een mooi gezinneke, mijn acht uur gaan werken en 's avonds samen met mijn gezin. En voor de rest é, ze mogen allemaal bellen. 'k Leg den telefoon af en 't is gedaan.' 'k Ben er *echt*
50 uit geleerd, *echt waar*. 'k Wil geen twee keer alleen vallen. - - Dat zijn allemaal dingen. - Allé, ge zit hier, ge kunt erover nadenken wat dat het beste punt is. Allé, ge zet dat allemaal. 'k Heb ook beginnen een dagboek bijhouden hier. Dus dat is ook iets waar ik tegenop zag maar 'k ben het uit mezelf opgestart. Vroeger kon ik niet schrijven, nu ben ik dat weer begonnen. Vroeger ging ik dat allemaal niet doen. - - - 'k Hoop dat ik zo - - beter word. Ja.

55 Zou je kunnen zeggen wat voor jou de grootste uitdaging in je leven is geweest? En dat kan zowel positief zijn als negatief.

De grootste uitdaging. - - - Jah, wat is de grootste uitdaging? - - Hmm. - Negatief is, allé voor mij, is - - het financieel. Daar heb ik. Allé, dat was echt een negatief punt in mijn leven. Euhm 'k zag het allemaal mooi maar den achterkant was zwart. Dat was zeer negatief. Een positief
60 punt was, ja, op de top klimmen zoals we zeggen, trouwen en kinderen en verder. Maar euhm dat was positief zoals ik het zag. Maar ja, 't is niet mogen zijn. - - - Anders, ja nee.

En als we nu eens terugkeren naar dat negatieve punt in je leven, kan je ons zeggen hoe je dan omging met die problemen, met die moeilijkheden?

Goh. Euhm. Vooral euh. - Ik wist dat ik financiële problemen had. En euhm. - - Ik kropste alles
65 op. Ik ging het nooit gaan vertellen aan de buitenwereld. Dat bleef in het gezin, tussen ik en mijn vrouw. De enige die ervan wisten dat was de bank é en de mensen waar ik schulden had. Dat was zo moeilijk en 'k dacht in mijn eigen. Want ik wilde alles *alles* zelf oplossen. Euhm. Maar als ik naar de buitenwereld ging, dat was euhm, ja -. Dat moest echt met de das aan en 'k was weg. Niemand merkte dat aan ons. We gingen weg. We hadden altijd geld bij ons. Maar
70 euhm, dat financiële. 'k Heb dan zelf een besluit genomen. 'k Zeg, 'k zit in een zwarte put, allé,

- - euh, 't gaat niet meer é.' Ik heb dan de stap gezet van, kijk, ik wil een oplossing en 'k ben daarvoor naar het OCMW geweest. Daar informatie gaan nemen. Hoe kan ik te werk gaan, wat zijn de voordelen, de nadelen. Euhm. Allemaal een beetje op een rij gezet. En dan op het laatste punt, allé, alles was in orde, heb ik dan mijn staart ingetrokken. Ik wilde niet leven met die - -
75 die voorwaarden die zij oplegden. Dat was euhm. Allé. Voor mij was dat *zeer* zwaar. Dus al het inkomen ging naar daar. Wij hadden enkel maar ons leefgeld. Euhm. Ja, we hadden toen ook twee kinderen. Ja, neen, ik kon daar niet mee leven. Dat was echt zwarte sneeuw zien en ja. - - -
80 'k Heb er blijven mee leven tot, ja, tot aan mijn echtscheiding. Dus 't ging op en neer é, zoals ik getekend heb vorige week. 'k Heb er echt tegen gevochten en gezweet. 'k Was nog jong en 'k wil dat echt niet meer terug. *Echt* niet. En 'k wil proberen, nu, lijkt dat ik zeg, als ik buiten ben, alles te vergeten. 'k Zit nu op een goed pad en da's het pluspunt. 'k Heb daar ook zelf naar gekeken, dus achter mijn scheiding, dat financieel punt. 'k Ben zelf naar de rechtbank geweest, *niet* naar het OCMW, naar de rechtbank ben ik persoonlijk geweest. Een collectieve schuldbemiddelaar aangevraagd en alles. - Kijk, 'k heb gezegd, dat zijn mijn schulden, zorg dat
85 dat opgelost raakt. Ik zal doen wat je vraagt. En - - 't is hard geweest. 't Is pijnlijk geweest dat ik zeg van, kijk, 'k heb nu niets meer in mijn handen. Maar langs de andere kant zeg ik dan, 'k moet aan niets meer denken ook. Zijn er problemen, alstenblijft, 'k geef ze hem. Dus 'k ga zeggen, dat is een zware ontlasting geweest voor mij omdat ik het jaren zelf hebben willen doen en dat is wel een pluspunt. Ja ja. - - - Dat is. Ja. -
90 Mocht je een tweede kans krijgen, ben je tevreden met hoe je het nu hebt aangepakt, of zou je het anders doen?
Wel, met hetgeen ik nu heb, ben ik zeer content é. 'k Heb die stappen *zelf* gezet. Maar moest ik volledig opnieuw beginnen, bijvoorbeeld de beginfase van mijn schulden, zou ik het anders aan boord gelegd hebben. 'k Ging nooit zo lang gewacht hebben voor hulp te vragen, allé, voor naar
95 iemand toe te gaan. 'k Ging nooit de - - allé, de voorwaarden die ze oplegden, negeren, zeker niet, want 'k ging misschien niet zo diep in de put gezeten hebben. -- - 'k Ging dat heel anders aan boord leggen, zekers. Allé, als je ne keer terugkijkt naar de tijd dat ik gestart ben met mijn schulden tot nu, zijn dat er enorm veel. Nu, alles gaat rond geraken. Maar als ik er vroeger, en gezegd had van ik neem die voorwaarden, dan ging ik er misschien al vanaf geweest zijn. En
100 daar heb ik veel uitgeleerd. Echt. Dat is. Ja. Er zijn wreed veel punten die ik anders zou willen aan beginnen, zuh. Lijk financieel alleen niet. Euhm. Ook naar mijn scheiding en allemaal ook toe. 't Is allemaal. - 'k Zeg het, 't zijn allemaal geldproblemen. Zonder geld kun je veel dingen niet doen. Dat lukt, 't is daar niet van, maar minder of anders. Maar 'k zou het ook anders aan boord leggen. Maar ja, dat zijn dingen. - - Jah. Kijk. - - -

- 105 Als we nu eens hetzelfde doen voor positieve uitdagingen. Hoe heb je die aangepakt, hoe ging je daar mee om?
- - - Euhm. Wel ja. 't Goh. (lacht) Voor mij was dat euhm, allé - - plezier, 'k gaat zo zeggen. Dus. - 'k Heb het verteld de vorige keer ook. 'k Heb tot aan mijn achttien thuis gewoond. Dan mijn vrouw leren kennen en zijn we samen gaan wonen. En - voor mij was dat een hele
- 110 opluchting om van alle druk weg te zijn van thuis. Ik was fier hé. 'k Had een eigen huis. 'k Had een vrouw. Ja, een vriendin, mijn vrouw als we dan getrouwd zijn. En ik kon er echt fier op zijn van te zeggen zie, ik kan het. Ik kom uit een gezin van zeven kinderen, 'k ben de oudsten, 'k ben misschien niet geleerd lijk de andere maar 'k heb kunnen bewijzen dat ik het wél kan. En daar ben ik echt fier op. Euh. Ja, 'k ben dan ook getrouwd, 'k was daar ook gelukkig mee é.
- 115 Allé. Da's - zeer goed geweest voor mij. 'k Was - - *echt* gelukkig. 't Is jammer dat er daar een breuk in gekomen is maar allé. - -
- Je zegt dat je *echt* gelukkig was.
- De manier van leven en ook euhm - - om om met, om met andere dingen zo. Maar allé. 'k Zou het wel op andere manieren aanpakken naar het financieel toe. Dat zou ik wel anders doen.
- 120 Maar anders. 'k Denk dat het op dezelfde golflengte blijft. Kijk, allé, 'k ben twee jaar alleen geweest achter mijn scheiding. 'k Heb dan iemand leren kennen é, mijn vriendin. En ja, hoe is 't geweest. Ik was wel alleen maar zij speelde geen rol meer in die relatie. Dat blijft allemaal hetzelfde lijk hoe dat het was. 't Is daar niets in veranderd geweest behalve een beetje delicatesse geworden. *Nog* delicatesse. (lacht en knipoogt) Dat is wel een beetje een ramp dat ik zeker nog
- 125 aan moet werken. (lacht) 'k Ben euhm. - Hier kan ik niet verder of dezelfde kledij [dragen] maar thuis is dat echt. Als je mij moest tegenkomen in 't stad, ge zou zeggen, 'allé, is dat hem?' Ge gelooft het niet. Da's euhm. Jah. Voor mij is 't altijd, vooral van de vrijdag tot de zondag, maar echt é, met de kostuums bijna en altijd in de week sportkledij. Maar anders, 'k ben heel anders, echt. Difficile tot en met, allé ja.
- 130 Als je nu terugkijkt naar je leven totnogtoe, zou je dan vooral gaan spreken in termen van veel problemen, of zeg je neen, 'k heb ook veel gelukkige momenten gekend?
- Wel, 'k zou, - tot vandaag zou ik zeggen van goed en omgekeerd heb ik ook veel moeilijkheden gehad in mijn leven é. 'k Heb een stuk van mijn leven gelukkig geweest, waar ik echt fier op kon zijn en 'k heb een stuk problemen gehad é. - - En als we ze tesamen smijten zou ik ze alle
- 135 twee willen weggooien en anders aanpakken. Dat zou ik zeker en vast doen. Maar - - - Allé ja, tot nu toe zeg ik van, goed, 'k heb slechte momenten gehad, 'k heb goeie momenten gehad, 'k zit nu momenteel hier jammergenoeg, maar er komt nog een leven. Allé. En daar kijk ik nu zeer naar, in feite. 'k Heb daar wel in het begin kapot en ziek van geweest maar er is nog toekomst. En 'k gaat weer aannemen lijk dat het komt. De goeie momenten en de slechte momenten, als ze

- 140 er zijn. - - Dat is ook een beetje het probleem é. Sommige keren in mijn therapie ook van, allé, dat en dat en *dan* komt er ook een stuk in van het verleden en dat kan ik *echt* niet verkroppen. Dat ik zeg van ‘waarom moet je dat weer ophalen?’ ‘t Is gepasseerd maar. - - - - ‘t Is moeilijk. - - - Wat kun je zeggen? Jah. - - - ‘k Zeg het. ‘k Heb een beetje een *te* leven gehad é. Jammergenoeg. - - Vooral - - - - vooral in mijn jeugd heb ik de zwaarste dobber gehad, ‘k gaat
- 145 zo zeggen. Als ik daar meer kracht moest gehad hebben vanuit euhm mijn ouders, misschien vrienden ook é, ging mijn leven misschien nog anders uitgebouwd zijn. ‘t Ging misschien al niet zo vlug moeten gegaan zijn. Allé ja. Want als je het ne keer allemaal bekijkt, gauw, op het overzicht, mijn tekening van vorige week, ‘k heb vroeg gestopt met school, vlug gaan werken, vlug getrouwd. Ge kunt niet zeggen dak een leven gehad heb van vriendinnen of - -. Nee, ‘k heb
- 150 dat allemaal niet gehad. ‘t Is allemaal te kort geweest. Dat was. - Dat zie ik. Dat zijn allemaal flitsen die ik wel blijf zien van -. ‘k Heb echt te lijden gehad als kind vroeger. Allé, mijn jeugdherinneringen, ‘k heb het verteld, ‘t is niet veel goeds aan. - - - - Maar nu, allé, de laatste jaren voor dat ik hier binnenging, heb ik er wel van geprofiteerd. ‘k Gaat zo zeggen. Wat ik niet gehad heb toen, heb ik nu wel gehad, dus. En dat gaat zeker nog gebeuren, *zeker* weten.
- 155 En als we nu eens kijken naar de kleine moeilijkheden, de kleinere problemen in je leven. Als je bekijkt hoe je die nu aanpakt of hoe je daar nu mee omgaat. Herken je daar dezelfde lijn in als vroeger of ga je er anders mee om?
- - - Euhm. Allé, pak nu, ruzies, ‘k zeg nu maar iets. ‘k Doe dat anders dan vroeger. ‘t Is niet kwestie dat ik nu hier zit maar ‘t is tegenover mijn familie ook. Euhm. ‘k Ga dat veel rustiger
- 160 aannemen. ‘k Ga zeggen van, ‘stop nu ne keer met vechten en ga weg. Laat mij ne keer efkes.’ Vroeger ging ik altijd: ‘wat scheelt er é en moet ik u ne keer é.’ Versta je? - - Maar nu. Echt é. ‘k Ben de kalmte zelf geworden. ‘k Ben heel anders in aanpakken. Echt waar. Want allé lijkt nu ook als ik bel en ‘t zijn dan soms dingen, allé, vooral naar mijn moeder toe kon ik dat goed, van, allé, als ze weer dat niet in orde had gemaakt, dan kon ik serieus uit mijn kraam schieten. ‘k kan
- 165 dat niet meer. ‘k Weet niet hoe het komt. ‘k Kan echt niet meer roepen aan die telefoon of echt van mijn neus maken. Allé, ‘k kan dat misschien nog maar ‘k krijg het bijna niet meer over mijn hart. Want ‘k zeg. ‘t Blijven nog altijd mensen en allé. Als er een fout gebeurt, ‘t komt altijd van twee kanten zeg ik. ‘t Komt nooit van één persoon. Dat heb ik wel goed geleerd, rustig te blijven en proberen erover te praten. - - - ‘k Zeg het, ‘k ben normaal een opvliegend karakter.
- 170 Da’s wel. - - ‘k Ben gene gemakkelijkken. Wat dat ik vroeger kapot geslagen heb, is ja, niet voor op te scheppen. Zeker niet. Voor, allé, ‘k ga zeggen, een stukje naar mijn karakter terug te keren, da’s ook iets dat ik nooit ga vergeten, dat euhm. - ‘k Ging altijd gaan zwemmen en ‘k zat in de club. En ‘k was ja. Goh, ‘k was een manneke van, jah, hoe oud was ik. ‘k Woonde nog thuis bij mijn ma. En ‘k zat in de zwemclub en ‘s avonds met de training was ‘t nog redelijk.

175 Allé. Onzen trainer. - We moesten trainen voor de competitie en ook woorden gehad met iemand. En achter 't zwemmen, in den douche, ook woorden gehad. En echt woorden tot vechten erbij. En 'k heb hem gewoon, allé, 'k ga zeggen, zekers van vier meters ver, heb ik hem een trek gegeven en hij is door 't venster van 't zwembad gevlogen in 't water door een dubbel raam. Echt waar. 't Zijn. Euhm. - 'k Ga dat nooit vergeten. 'k Heb nog die mens gaan bezoeken
180 achterna. Ze hebben vier uren met drie dokters aan hem genaaid en dat zijn beelden, *echt waar*. 'k Heb hem zien liggen en al. Dat zijn beelden dat je niet vergeet. Dat was de eerste droefheid in heel mijn leven dat ik ooit het zwaarst gedaan heb. En dat vergeet je nooit. 'k Mag zelf niet meer binnen in de zwemkom en al. Dus euhm. - Dat was euhm. - - Allé. Op dat moment was ik wel verschoten door, allé, - van de inhoud van mijn woede. Want allé, 'k ben toen zelfs
185 meegepakt geweest van de politie voor naar huis te gaan. 'k Mocht niet meer langs de weg ook niet zeg. - - Dat was efkes. Dienen blik vergeet ik nooit. - Die jongen ben ik dan achterna gaan bezoeken en gedaan. Allé, dat was een woordenverschil é dat we gehad hadden. Toeval ook weer over een meiske. (lacht) Jah. Maar in feite. Dus. Neen, 'k wil dat echt niet meer meemaken. - - - Want wie heeft er voor de kosten mogen opdraaien? Mijn ouders é. Die venster,
190 heel dat zwembad laten leegpompen, al dat glas eruit halen. Kostelijk grapke geweest, zuh. 'k Kan het u verzekeren. 'k Wil dat niet meer meemaken. - - Dus.

Die klik die je beschrijft, kan je dat benoemen? Wat is er dan gaandeweg veranderd waardoor je nu blijkbaar rustiger bent dan vroeger?

Goh. Het grootste deel is dat ik rustiger geworden ben nu, met mijn nieuwe vriendin. Zij heeft
195 mij serieus gedempt, zuh. Echt waar. - - Nu, 'k heb nooit uitgevlogen tegen haar maar als er papieren waren van betaling kon ik serieus uit mijn kram schieten. Dat ze zei van 'wat van zin heeft dat nu van u zo kwaad te maken? Ge kunt er toch niets. Allé. Met ze te betalen zijde der vanaf.' Maar ik was ook iemand van, 't zelfde toen van vroeger, 'k heb nog veertien dagen tijd, de laatsten dag. En als ze zij op een dag thuis kwam, vent, en ze had. Jah. 'k Ga naar den bank en echt 'k had *gene* frank meer op mijn bank staan. 'k Zeg maar allé, dat kan niet é? En zij tut
200 tut tut tut tut. En zegt ze: 'ja, 'k heb uw betalingen gedaan.' Ah, 'k zeg 'dankuwel!' (lacht) 'En van wat moet ik nu rondkomen? Dat was ook mijn leefgeld é.' En zegt ze, 'k moet dat niet weten. 't Is gedaan', zegt ze, 'met u uit, allé, met u collerig te maken', zegt ze. 't Is gedaan met te betalen. En als er dan een deurwaarder komt', zegt ze. 'Ge maakt u dan weer. Nee niets van',
205 zegt ze, azo zegt ze. En langs den andere kant. 'k Heb het daar wel moeilijk mee gehad maar 'k heb daar uit geleerd. Dankzij haar ben ik 'fieuw' (doet handbeweging naar beneden). Echt de waarheid. Allé. Lijk aan den telefoon ook. 't Begin dat ik hier zat, 'k tuitte nog al een beetje aan die telefoon. Ze hoorden het hier allemaal waarschijnlijk. Ja allé. 't Is allemaal geleerd. 'Met roepen helpt dat niet é', zegt ze. 't Enigste dat je doet tegen de mensen, allé, als je roept tegen

210 de mensen is, ofwel gaan ze weg ofwel gaan ze toelleggen den telefoon. En als je rustig blijft, gaan ze luisteren de mensen.' Maar allé, echt, 'k heb er *echt* veel uit geleerd. Dat ik zeg van ja. 'k Ga niet zeggen uit de familie, want ja da's een ander verhaal. Maar ja. Nu - - 't is ook echt met hier een stukje te zitten dat ik rustiger ben. Dat kan er misschien wel in meespelen. Maar - - over het algemeen ben ik echt rustig. Allé. Want 'k heb ze gehoord nu mijn vriendin, allé met 215 die dagen (oud en nieuw) aan den telefoon. En ze verschoot ervan. Zegt ze, 'zijt gij nu zo kalm of zijt gij ziek?' 'k Zeg 'bah neen. 'k Ben ik mezelf.' 'Dat kan niet', zegt ze. (lacht) 'k Zeg 'toch wel ja.' Dat ze ook zegt, ja. En langs de kant, 't is wel waar. En lijk nu ook als er ne chef van zijn neus maakt. 'k Zeg allé zijt ge weer aan het zagen. 'k Zeg tegen hem, 'gauw, doe maar mijn deur toe.' Echt, 'k kan er niet meer tegen. Lijk ook nu in de werkplaats. Juist 't zelfde probleem. 220 In 't begin é, 'k zeg ge moet stoppen met zagen!' En ik maar rondcrossen. En nu, maar nu, de laatste maand é. 'k Doe alles op 't gemak. Ik jaag mij niet meer op. Roepen ze? Dan roepen ze. Zagen ze? Ze zagen. 'k Trek het mij al niet veel meer aan. 'k Heb mij veel te veel aangetrokken vroeger - - en *echt* ik zweer het - - - 'k heb veel geleerd. Echt waar. - - - Kijk, 'k heb ook een vriend dat diaken is en euhm - - ie heeft hem. Kijk, 'k heb vandaag een brief gehad en ie zegt 225 ook, als je buiten komt, zegt ie ge moet zeker een keer afkomen. Allé. Ge kent hem misschien wel van Sint-Michiels in Kortrijk. Ken je dat?

Ja, ik ging daar vroeger tijdens de eucharistie op de kindjes gaan passen.

Ah, daar in dat lokaaltje daar achter de kerk. Ja. Ah ja. Ge moet hem dan zeker kennen, Steven.

Ja, die ken ik.

230 Wel ja, dat is mijn rechterarm é, Steven. Die heeft - ja - - ja. Maar Steven dat is iemand, die heeft me veel uit de put geholpen. Bij die kon ik echt serieus mijn hart luchten. Echt waar. Allé. We hebben samen gewerkt. Hij is ook metser geweest. 'k Zeg. Ja. 'k Werkte bij hem, allé, hij was mijne chef. We hebben daar de verbouwing gedaan daar in de Sint-Michiel en al. - - 't is ook, allé, met Steven kon ik praten en doen. Hij kent heel mijn leven é hem. Dus hij weet van al 235 mijn problemen. En door hem heb ik ook zo echt een beetje de motivatie van, kijk, als je buiten zijt, we gaan direct ene gaan drinken. Ge weet de baan naar de Sint-Michiel é, zegt hij. 'k Zeg, als ik dat niet meer ken. (lacht) Ja maar. Allé. 'k Weet dat hij had daar dat lokaaltje voor hem alleen. Voor wat te schilderen. Ook voor een beetje te mediteren en al. - - - 'k Weet veel, ja. En de wereld is toch klein é. (lacht) Ja. Dus. - - - Dus. Allé. Ook door hem, vroeger ja, dat ik 240 rustiger was. Ook op het werk. - - - - Ge ziet dat é. Allemaal rustig blijven.

Goed, laten we eens terugkeren. Als we eens kijken naar de goede momenten in je leven, kun je ons zeggen wat die jou hebben bijgebracht?

- - - - Ja. - - - - Goeie momenten. - Tjah. - - - 'k Denk dat dat euhm. - - - - Eén ding wil ik, dat is dat de goede momenten blijven en dat de rest verdwijnt. *Dat* wil ik. - - - - Dat is zo, dat blijven

245 vasthouden. - - - 'k Zeg het lijkt nu ook, allé, de goeie momenten of de slechte momenten. Over de slechte momenten ga ik praten é. En da's nog positief. Maar 'k heb het verteld - - - maar 'k ga het niet elke dag aan eender wie. Dat ga ik niet doen. Dan ga ik zeggen, mensen 't is genoeg geweest é. Maar over de goede momenten? Ja, heb je een dag of vier? (lacht) Da's geen probleem. Jaja. Nee, maar allé, echt. 'k Wil. - - - Ja, 'k heb eigenlijk de goeie momenten leren

250 kennen met mijn ex-vrouw. Dus 'k was gelukkig. Samenwonen, trouwen en allemaal. En toen hadden we ook een soort vriendenkring opgebouwd, euhm, met een paar mensen. En dat was dan al de vrijdagavond achter 't werk, ga je? Ok, hup naar daar. Dat was niet, allé, ge moet niet zeggen voor op café te zitten. Dat was een keer gaan snookeren, naar de bowling, allé noem maar op. Echt plezier gaan maken, keer elk een glaasje drinken. Maar op den duur, dat kwam

255 ook een beetje, allé, raar om zeggen, 'dikke nek' achtig. Gauw, dat kon serieus euhm. Allé. En natuurlijk, er zat daar dan de madam tussen en de meneer, en wij waren gewoon é. En ja, we zijn daar een beetje beginnen in meegroeien. Dat was dan al de zaterdag gaan uiteten, de zondag gaan uiteten. 't Was echt naar chique bars gaan en al. 't Was soms echt van, allé, *moet* ik nu echt gaan. Maar we deden dat allemaal om in de vriendenkring te blijven. Maar echt, zelfs naar

260 feestdagen ook. - - Ah, nog ne keer *echt* een goed moment. Dat was euhm. - 't Was Kuurne Kermis en we hadden ook met de compagnie samen gezeten. En jah de tent was al gesloten. Naar waar gaan we nu gaan? Want we waren nog niet moe é. (lacht) Hup, allemaal in mijn auto, zetels plat leggen, met acht mensen erin, koffer toe en ik weg naar Kortrijk. Eerst naar de jeugdcafés geweest daar aan het station, één voor één. Ik was Bob, dus dat was geen probleem.

265 Maar op den duur vent, dat was al vier uur 's morgens. Maar ja, ze hadden, echt é, ze hadden nog geen zin om naar huis te gaan é. De mijne begon al te zagen. 'k Zeg 'maar ja, 't is al bijna ochtend, we gaan dan koffie gaan drinken. Ahja koffie. Ja. 't Is goed. We gaan doorgaan tot dat we koffie hebben.' 'k Zeg ja, 'k heb nu weer wat gezegd. We zijn dan naar een café geweest in Kortrijk, euhm, daar een homocafé in Kortrijk. Allé, 't is wel echt een homocafé, maar iedereen

270 is welkom. En euh ja, wij daar binnen. 'k Zeg ja, dat is de enige café in Kortrijk die nog open is. (lacht) En hup, heel die bende daar binnen. Echt, we hebben daar gelachen é. 't Waren vrouwen ook mee, en allé, in die homocafé wat moet dat daar gaan doen. Moja, gelachen en wijn en al. Ze hebben daar meegedaan met heel de bende. Tot dat de politie toekwam. (lacht) Ja, ze begonnen op straat te dansen en de burens wat lastig te vallen en ja 't was een beetje aan het

275 overlopen. Ja, maar dat was echt het schoonste moment. 'k Heb ze dan weer al in mijn auto gestoken en naar huis gevoerd. En 'k heb dan nog een boete bij gehad ook, van te rap te rijden. (lacht) Maar ja, we hebben ze dan allemaal samen betaald die boete. Ze zeggen, we hebben allemaal samen plezier gehad. Ja, we hebben dingen meegemaakt. 't Is ongelofelijk. Ik dronk toch niet, dat was wel het voordeel, want ja, 't zaten zware bevallingen tussen. (lacht) Dat was

280 echt, dat waren *echt goeie* momenten. ‘k Zou dat willen terug doen maar zo met dezelfde groep.
Maar ‘k denk dat dat onmogelijk is. Die groep is serieus beginnen uit elkaar barsten. - - Allé, ik
heb met mijn echtscheiding gezeten en als ik er andere zag van die groep, de helft was ook al
gescheiden. Of dat met die homocafé te maken heeft, ‘k weet het niet. (lacht) Euh, ‘t is echt.
Maar zulke dingen zou ik echt wel weer willen meemaken. Lijk in den bowling in Kortrijk
285 hebben we ook al grappige momenten gehad. We hadden een keer heel die bowling afgehuurd
voor ons alleen. Heel die zaal, al de banen gebruikt. Goh, ‘t was niet te doen. ‘t Was ook de
moeite zuh. En met confetti en al. ‘t Was voor een verjaardagsfeestje. Hij had ook heel den boel
afgesloten en al, de Freddy. Ja, dat was echt.

Wat hou je over aan zo’n momenten?

290 (lacht) Ja, zo echt die - - die ambiance die daar in zit. Je hebt geen tijd voor te piekeren, voor te
denken. Je pakt het lijk dat het komt é, zeggen ze. Maar ‘t was zo ook. Daar in die bowling, we
gaan binnen, netjes, proper, eerst eten, spelleke gaan spelen, dan weer gaan eten, dessertke.
Maar ja ‘t staat daar voor te poolen. ‘t Staat daar tafelvoetbal. En op den duur vent. We hadden
erin gezeten, ja. (lacht) Al de stoelen aan de kant, stoelen in de midden en stoelendans beginnen
295 doen. Dan ding, - op de banen gaan liggen. Ons schoenen afdoen en beginnen glijden op die
baan achter die kegels. Echt, *echt*. Maar we hebben mogen kuisen ook zuh. (lacht) Hij had
gezegd van ‘goed, ge moogt al doen dat je wilt, maak niets stuk maar je gaat wel helpen kuisen.’
Geen probleem. Ja, ‘t was natuurlijk één naar buiten geweest, naar de auto achter ne grote zak
confetti. En beginnen rond smijten. ‘t Was echt. ‘t Was beetje. Maar die moment, echt, ‘k zou
300 willen terugkeren, *echt*. ‘k Ken die uitbater van daar. ‘k Ken dat personeel dat daar bestelt, allé,
‘k heb daar zelf nog besteld. Ja, ‘t is echt plezant. Waarom niet. Goh kijk, als ik erover vertel, ‘k
heb direct goesting om te gaan. (lacht) - - - Goh, ‘k ga hout vasthouden.

Laten we nu eens hetzelfde doen met de periode dat je hier bent. Ken je hier ook
gelukkige momenten? En wat haal je daar dan uit?

305 De goeie momenten dat je hier hebt is wel, allé, voor de meesten die hier zitten denk ik toch, is
het bezoek. Dat zijn de mooiste en de beste van hier. Iemand van de buitenwereld. Ge kunt
elkaar een keer vastnemen. Ge kunt wel ne keer praten, ne keer een grap uithalen maar ‘t is
hetzelfde niet. - - ‘t Blijft allemaal beperkt. Euhm - - Maar toch, daaraan, allé, ge trekt u daaraan
op. Ook is er maar één uurtje per dag é bezoek, allé, de zaterdag of in de week, maar een uurke
310 is veel hier. Vooral in ‘t dagelijks leven. Bijvoorbeeld jullie komen nu naar hier op gesprek, dus
dat is plezier voor mij. Ik wist dat je vandaag terugkwam en ik keek er gisteren al naar uit. Echt
ik was. - - ‘k Was heel happy gisteren.’t Komt ook wel een beetje door de dagen ook maar echt
waar, ‘k was happy gisteren. Ge kijkt daar naar uit. Ge kunt er naar toe leven. - - En ok, ja, ge
kunt een keer gaan klappen met de aalmoezenier die zeer weinig tijd heeft de laatste tijd. Hij

315 vervloekt hem dikwijls ne keer in zijn God maar euhm. (lacht) Ja gauw, ie kan ook een keer uit
zijn kraam komen zuh. Maar dat zijn de enige manieren van hier. Kom een keer tot rust. - - - 'k
Heb nog wel goeie momenten gehad op bezoek maar ja, dat was weer zo'n klucht van euhm,
van mijn maat. Hij is slager en hij had beloofd van te komen. Maar hij was aan het
beenhouwen en aan het doen en hij had gezegd, nu moet ik naar daar é. 'k Heb het hem
320 beloofd. Hij komt hier toe in zijn werkkledij met zijn klompen aan, met zo nog een beetje bloed
en allemaal en ze bekeken hem hier zo. En ommekeer, hij staat recht. En ik zeg, 'allé, wat ga je
gij nu doen?' En hij roept, 'heb je het allemaal gezien? 'k Ben ik een slager é. Als je vers vlees
wil, ge moet bij mij zijn é.' En heel die zaal was stil en ikke bloedrood. (lacht) En de chef, 'heb
je bloedworst mee?' En echt é, heel de zaal was weg. Dat was den besten. En de andere hier zo
325 van, ja, den anderen heeft daar weer één binnengebracht. Nee maar dat zijn momenten, allé, ge
moet u daar aan optrekken. Ge moet echt proberen wat plezier te maken. Kijk, hij komt morgen
ook. 'k Hou mij alweer vast. Echt waar. 't Is meer of twee maand dat ik hem nog gezien heb.
Maar ja, met die dagen en al die voorbereiding en al. Maar allé, 'k ga blij zijn. Dus nu. 'k Ga
blij zijn om hem morgen te zien. 'k Ga blij zijn als ik vrij ben maar - - 'k ga in beperking zitten
330 voor hem te zien. Ja, ik mag niet meer binnen in Kuurne.

Je vertelde er zelf al wat over. Zou je kunnen de personen benoemen die een grote
impact hebben of gehad hebben op je leven? Laten we misschien beginnen met de
personen waarvan je zegt, kijk, die hebben een positieve invloed gehad.

Goh, impact hebben. - - Ja, lijkt dat ik al opnoemde mijn vriend van Kuurne dat slager is, Steven.
335 - - Euhm - - den aalmoezenier hier, zowel Chris geweest als Toon nu. Mijn vriendin é. Pak ze
maar op de eerste plaats. Euhm. - - - Goh, positieve mensen. Ja, 'k ga zeggen - - beetje verre
vrienden. Maar, allé, sinds dat ik hier zit, ze kijken niet meer om. - - Vroeger had ik daar wel
een goeie band mee maar nu is 't toch ook. Maar ja, die personen die ik opgenoemd heb, dat is
nog een beetje mijn vriendenkring. Maar ja. En ook het personeel dat bij mijn vriend werkt, dat
340 ook. Die mensen, ja. Als ik ze zou zien, da's lijkt ene ketting, lijkt dat ze zouden zeggen.

Kan je benoemen wat zij veranderd hebben?

- - Euh. Ja, eerst, mij euhm laten inzien hoe het leven eigenlijk werkelijk in elkaar zit. Euhm - -
dat ik - euhm - - en dat ik mij niet mag baseren op één punt en dat ik niet mag baseren op het
leven van mezelf. Dat ik moet meer inzien dat er andere mensen rond mij, meeleven met mij.
345 Dat ik ze niet mag, allé, naar de kanten duwen of zeggen van nee dat is niet naar mijn gedacht.
Vooral in de periode achter mijn echtscheiding. Dan is, allé, vanaf dan moet ik zeggen, heb ik
een serieuze klik gehad. - - - Hoe raar het ook klinkt. 't Is nu dankzij dat ik gescheiden ben.
Maar langs de andere kant. 't Is misschien niet zo slecht dat ik gescheiden heb. 'k Ging
misschien minder in de problemen gezeten hebben. Nu heb ik een stukje dat ik in een put

350 gevallen ben en 'k ben er aan het uitkomen. Allé, we gaan de goeie kant op, ik merk het. Maar
ja, die mensen, dat is mijn rechterarm. *Iedereen*. Als er. Dus, allé, 'k zit nu hier en andere
mensen van de vriendenkring dat ik weet, ja, allé, der tegen, en van zodra dat ik hier buiten kom
dan heb je ook met mij te doen. Allé, 'k ga maken dat ik hier niet meer terugkom maar 'k kan
dat niet verdragen. Tegen mijn vrienden, is tegen ik. En van mijn vrienden is 't juist ook zo. Der
355 moet niemand iets uitsteken naar mij. En 'k ga zeggen naar mijn familie toe, van een band lijk
van vrienden - - - niets. 'k Heb mijn ma. 'k Heb mijn pa. En 'k heb mijn zuster. Die drie, dat is
het enige van mijn familie waar dak tegen praat, 'k gaat zo zeggen. Maar anders? Niemand
meer. En 'k moet niemand anders meer zien ook. - - - Vroeger was het altijd 'Vince' langs hier
en 'Vince' langs ginder en 'k zit in de problemen. - - Waar is mijn familie *nu*? (verheft stem)
360 Nu? Nochtans iemand die je *zeer zeer* sterk nodig hebt hier. - - - Niemand. En 'k heb gezegd,
deur toe. Gedaan! (verheft stem) En 'k meen dat ook. 'k Heb toch een karakter daarin zuh.
Zowel. - Allé, 'k ga nog een keer terugkeren op mijn pa en mijn echte zus. Die twee mensen.
Allé, mijn pa is zeker zo. Zwijgt en 'k zie hem nooit meer. (verheft stem) En 'k ga hem nooit
meer zien ook. En mijn zus zwijgt al tien jaar. *Nooit* meer. Want als ik ze, bijvoorbeeld,
365 tegenkom in de familie. 'k Zeg het, er heeft iemand een kindje gekocht, een doop in de kliniek.
Wel, ik zie ze, 'k gaat afgeven, 'k ga doen wat ik moet doen en 'k ga zeggen, kijk, 't is hier te
druk, 'k ga nog ne keer terugkomen. 't Is niet voor die mensen é. 't Is gewoon voor mijn zuster.
'k Kan ze niet meer zien. Dat ze ook zeggen, ge zijt broer en zuster, ge zijt van eigen bloed. 't
Kan mij *al* niet schelen. (verheft stem) - - - Dus. En 't is niemand die dat begrijpt. En als je keer
370 terugkijkt op mijn verhaal van de vorige week keer, die kleinen waar dak voor moeten zorgen
heb. En nu. Dus. 't Is niemand dat dat begrijpt. Maar ik weet het. Dus. - - -

Laten we daarmee verder gaan als je dat wil. Kan je hetzelfde doen voor mensen die een
impact hebben gehad maar dan in negatieve zin? Mensen die een negatieve impact
hebben gehad?

375 Negatief. - - - Negatief. - - - Ja. - - - 't Eerste punt is mijn vader. Jammergenoeg ook mijn
meter. - - - 'k Heb daar nochtans vroeger, als ik klein was, graag gezien van geweest. - - -
Euhm, gans de familiekring naar mijn ex toe. - - - Die zijn zeer negatief geweest tegenover mij.
- - Ja, van die mensen moet ik niemand meer tegenkomen, zeker niet. - - Allé, want. - 't Zelfde
van mijn meter. Dus euhm. Ze heeft ook vele geweten van ik en mijn pa, van mijn
380 zelfstandigheid en al. En euh. - - Ik ging elke week naar mijn meter, elke zondag koffie gaan
drinken. Dat was de gewoonte. En ze is dan verhuisd. En 'k ben dan een tijdje niet meer
geweest. Ook door de omstandigheden en al. - - - En plots, 'k zeg, 'k ga wel een keer gaan
kijken hoe dat ze het nu stelt en 'k sta aan haar deur. 'k Bel aan en 'k zeg, ah, dag mémé. 'k
Zeg, 'k ben hier é met uw kerst en nieuwjaar. Altijd de gewoonte zondag, met koeken. - - - 'Wie

385 zijde gij?’ zegt ze. ‘k Zeg ‘wie ben ik?’ ‘k Zeg ja, ‘uw eigen kleinkind.’ Ah zegt ze, ‘gij hebt hier niets verloren.’ ‘k Zeg ‘maar allé, wat ist met gij? Zijde ergens gevallen?’ - - Ja kijk, (zucht) ‘k heb moeten weggaan. En ‘k bel dan naar mijn tante en ‘k zeg allé wat is dat nu met mémé. Ah zegt ze, ‘ahja, ge weet het misschien nog niet maar ge moogt zeker niet aan de deur gaan aanbellen.’ En ‘k zeg ja, ‘k sta hier aan haar deur.- En ‘k zeg voor wat?’ ‘Ahja ze wil u
390 niet meer zien voor hetgeen dat je gedaan hebt met uw pa.’ ‘k Zeg, ‘met mijn pa?’ ‘Ahja je hebt hem de deur gewezen é. En ze heeft gezegd, ‘t is mijn zoon, ik bescherm hem.’ ‘k Zeg ja, ‘t is goed. Boodschap begrepen.’ Ze heeft mij niet meer gezien. En dat ik nochtans *elke* zondag ging. Dat ik allé. ‘k Kreeg zelfs zakgeld. Ongelofelijk. Allé, ‘k ging niet voor dat zakgeld é maar ge moet toch een plezier doen é dus pakte een stuk taart mee en we gingen een keer naar daar. En
395 hup, we waren weg é. We mochten *alles*. - - En die mooie momenten zie ik wel maar dan de slechte momenten is ‘t. - - ‘t Is gedaan. ‘k Heb daar geen compassie mee zuh. - - Allé, den aalmoezenier zegt dat hier ook. Allé, iedereen die mijn levensverhaal kent, zegt van allé, ze zeggen dan van, doet u dat geen pijn om uw eigen familie - af te duwen? Nee. Totaal niet. ‘k Sta er zelfs nooit bij stil. Ik doe maar enkel voort met de mensen dat ik een stukje in vertrouwen
400 neem en die mij, en die mij, allé, - opvangen en die mij in de toekomst gaan helpen. Maar niet van mensen nu goed en morgen zwart aan de deur. Nee, ‘k ben daar niets mee. *Niets niets*. En ja de laatste tijd euhm. - - - Dat doet geen pijn ook, zeker niet. Ik klap er nu over maar dat zegt mij twee keer niets. Ik ken mensen die gaan zeggen dat doet pijn maar bij mij doet dat geen pijn. Goh. ‘t Is dikwijls dat mijne vriend komt, de slager, van ja, uw familie daar, ze is weer in gang
405 geschoten zuh. Ah, hebben ze weer scène gemaakt? Ja, de politie is weer aan deur geweest é. Ah, hoe lang gaat dat nog duren? Ze kunnen dan bij ik komen zitten. Dat zegt mij niets. Ja? Zegt hem. Hij zegt dat ook, allé, moet je gij niet weten wat er daar allemaal gebeurt? ‘k Zeg, ‘t is hun probleem. Ik heb mijn leven en ‘k moet van die mensen niet weten. ‘k Zeg het, ze hebben mij in de steek gelaten als ik ze nodig had. Ze willen niet komen. Goed. Laat ze maar daar en ze
410 moeten niet meer komen ook. - - Allé, want als ik ga zeggen, gauw, als ik buiten ben é en dat gaat zekers komen é, ga ik hertrouwen. - - Maar dat zal zeker niet langs hier zijn. ‘k Ga trouwen in stille kring. Gewoon naar het stadhuis gaan. En dan voor de kerk kan het nog maar ge zijt niet verplicht om dat hier te blijven doen. Ver ga ik weg gaan, zeker zo. Nee, ‘k moet daar niemand niet van de familie hebben. Nee. ‘k Zeg het, als ik nu moest hertrouwen en er komt daar iemand
415 binnen van mijn eigen familie - - ‘k trouw ik niet. ‘k Doet gewoon voor hun te pesten, *echt*. Hoe pijnlijk dat het ook gaat zijn voor ons maar ik doe het niet. Daarom doe ik het allemaal in stille kring. ‘t Gaan ‘t er maar een paar weten. ‘t Is. Allé, ja. Maar hoe raar dat het ook klinkt, ‘k heb dat al een beetje op papier gezet. Wie dak ga vragen. Hoe dak het ga doen. En waar dak het ga

doen. En 'k denk dat ik daar wreed veel mensen mee ongelukkig gemaakt ga hebben - - maar
420 dat komt zeker. - Zeker weten. - Ja. - -

Als we nu eens een hele ommezwaai maken en terugkeren naar de schoolbanken. Zou je
zeggen dat je vooral daar op die schoolbanken geleerd hebt, of zeg je, nee, 'k heb vooral
geleerd buiten school?

Wel, een zeer kort antwoord dat je ook waarschijnlijk wel zal begrijpen. Het meeste heb ik
425 geleerd als ik buiten was. Op school heb ik niets geleerd. Allé, ik kan me wel veel herinneren
van school, gelijk van welke taken dat we gedaan hebben, bijvoorbeeld, waar dat ik gezeten
heb, welke leerkrachten. Allé, dat weet ik allemaal maar 'k heb daar niets uit geleerd. *Niets*. 't
Klinkt nu raar maar ik was dom in school. En 't was zo ook. 'k Was een echte dommen in de
klas. 'k Zat altijd achteraan in de klas want als je van voor zat, ge waart den eersten naar 't bord
430 geroepen. Dus 'k zat altijd daar van achter, mijn boekentas open en snoepkes eten é. Maar allé,
'k ga zeggen. - 'k Ben wel nochtans zeer streng opgeleid geweest in 't school. Maar jullie
hebben dat niet meer meegemaakt maar euh ik heb dat nog meegemaakt dat de leraar met de
regel op de kneukels kwam slaan, met een tennisbal achter ons hoofd smeed of met een
bordveger. Tot dat ik terug smeed op den duur ja. Maar ja. We zaten in een klas van 24
435 leerlingen. En ja. Dat was gemakkelijk é voor ons te straffen. We konden toch niets, ja. 'k Zeg
als hij nog één keer smijt, trek maar uw kop in é. Ik naar de leraar. Bril kapot. Oei, 'k kan der
niet aan. Ja, strafstudie é. Ja, dat was ook geen probleem zuh. 'k Bleef toch niet. 'k Was zelfs
vlugger buiten of dat school gedaan was (lacht). Maar ja, ge ziet, de schooltijden dat was - - allé
dat was. - Ja. Ik ben naar school geweest omdat ik schoolplichtig was en ook een stukje voor
440 weg te zijn thuis é, uit de problemen. Allé. 'k Heb daar wel een paar dingen geleerd é in school:
schrijven, leren lezen tot in zoverre dat ik het kan maar euh - - 't is nooit. Ik ging, allé, 'k ga
zeggen, ik ging graag naar school é, allé, naar 'kleuter voor een beetje te ravotten, voor den boel
op stelten te zetten. - Maar echt geleerd? Nee. Voor daar op terug te kijken, heb ik sommige
keren, *nu* toch, van - - allé, ge zijt niet lang naar school geweest, toch wel soms een keer spijt
445 van zuh. Ja, 't lag ook aan, allé, 't lag niet aan mij persoonlijk. Plus, allé, ook, 'k zeg het ook
nog ne keer, moest ik een goede opvoeding gehad hebben thuis ging dat heel anders geweest
zijn, ging ik blijven gaan naar school, ging ik studies gedaan hebben. - - - Nu, ja. - Als we erop
terugkijken. 'k Heb het allemaal geleerd buiten school. Gelijk mijn zelfstandigheid in feite, en
het lezen, schrijven ook.

450 Kun je daar nog wat meer over zeggen? Wat heb je geleerd? En hoe heb je dat dan
geleerd?

Hoe heb ik het geleerd? Wel, 'k heb school verlaten en 'k heb direct moeten werken. Mijn
handen gebruiken was geen probleem. Ja, dat was euhm - - - rekenen, schrijven, begrijpend

lezen, wat dat zeer belangrijk is, heb ik allemaal geleerd buiten en terwijl dat ik aan het werken
455 was. Dus ik ging gaan werken als automecaniciën. Ja, iedereen kan dat é een bout losdraaien en
weer opdraaien. Maar 't was niet voor dat te doen. 't Is gewoon het beseffen wat dat ik doe. En -
en de garage waar dat ik zat van - kijk, je hebt hier nu een boek, zegt hem, repareert dat een
keer. Kijk, da's hetzelfde, zegt hem. Maar ge moet het eerst lezen en als je het gelezen hebt,
kom mij dan een keer zeggen wat dat je ga doen, zegt hem. - - Ja ja, 'k deed ik dat zo. Maar allé.
460 - 't Is. 'k Heb veel op mijn vingers getikt geweest en hij zei, '*lees* het eerst, je gaat dan weten
wat je doet, wat dat het is.' En zo heb ik het feitelijk geleerd. Maar anders? Allé, ik heb zelf. - -
Allé. 'k Ben zelfs een soort gestraft geweest ook. Als ik niet meer naar school ging, vroeger, als
ik ging gaan werken, volgde ik nog zo logopedie é. Voor mijn spraak en mijn lezen. En 'k
moest elke week naar die bibliotheek é. Maar dat was een ramp. Ofwel was ik ziek, of 'k was
465 niet thuis of dit of dat. Maar 'k moest toch gaan. 'k Heb nog boeken gehad, 'k gaat nooit
vergeten, met zulken letters (handen wijd uit elkaar) en lijntjes eronder dat ik dan met potlood
moest overschrijven voor te leren. - - - Dus, dat zegt mij. - Allé. 'k Heb dat allemaal gedaan
maar dat is mij nooit bijgebleven. - - - Gelijk, allé, als ik nu moest schrijven. Hoofdletters? Ik
ken dat niet é. 'k Kan, gauw, allemaal in blokletterkes, dat kan ik nu goed omdat ik dat hier
470 geleerd heb maar allé. Gelijk hoe dat je gij nu aan het schrijven zijt, dat zou een ramp zijn voor
mij. Maar ja. - Echt. Ik heb hier nu nog een keer brieven uitgehaald van in 't begin dat ik
schreef naar mijn vriendin, dat ik sommige keren dubbel maakte é. Ook voor den bank en al. En
als ik ze nu nog uithaal, dat ik zeg van, wat staat er nu? Dat ik mijn eigen geschrift niet kan
lezen. 't Moment dak schrijf, kan ik het lezen maar achter een week of twee kan ik het niet meer
475 lezen é mijn eigen geschrift. Dus dat ze zeggen van, allé 'Vince', hoe is dat mogelijk? Nu schrijf
ik alles in blokletters. 'k Kan het dan wel lezen. Nee, maar allé, daarin heb ik alles geleerd
buiten. Leren lezen, leren schrijven, euh, leren rekenen zelfs, dus ook. Vraag mij niet van iets op
te tellen, want 'k kan het niet é. Bijvoorbeeld, 'k zeg maar iets - - - euhm tot aan tien gaat dat
nog en allemaal maar lijk in de werkplaats, - da's echt een ramp voor mij é. Ik moet mijn
480 vingers gebruiken. Zonder mijn vingers. - Allé, ik zit nu hier, als ik moest tellen, ik doe gewoon
bewegingen met mijn vingers dat je het niet ziet dat ik aan het tellen. Anders lukt dat me niet.
Allé, ik heb lang, allé, ik heb lang zo'n rek gehad thuis, gelijk zo voor de kindjes voor te spelen
zo met die bollekes (lacht) en 'k had daar dan ook a, b en c opgeschreven want gelijk het alfabet
ken ik ook niet helemaal vanbuiten. Allé, dat is. - 't Is wel een ramp. Maar allé. 'k Verhelp mij.
485 - - - Allé. 'k Heb wel al veel uit mezelf geleerd, 't is. - - Mo 'k vind het gewoon jammer naar de
toekomst toe. 'k Ga zeggen, daarin heb ik wel één geluk, naar mijn vriendin toe, dat is euh - - -
dat is koppie koppie zuh. Dus euhm. Tegen dat ik iets gezegd heb, heeft zij al de uitkomst of
zoiets. Maar 't is echt euh. - 't Is. Daarentegen ga ik wel blij zijn, gelijk met tijd, als we dan

kinderen hebben en ze gaan naar school. 'Papa.' 'k Ga ik ze wel kunnen helpen maar 't gaat iets
490 minder zijn. Dat vind ik wel jammer. Gauw, kijk, 'k ben daar wel veel mee bezig zuh. Nu, let
op, als ze het karakter mee hebben van haar gaat dat misschien, allé, gaat dat geen probleem
zijn. Maar 't karakter van mij? Nee, dan garantie. - Oei oei oei. Nee. Nu, dat geeft dan nog niet.
Ik weet wat ik meegemaakt heb als ik klein was en waar mijn fouten geweest zijn en daarin ga
ik zeggen van, goed, kijk, we gaan daar ingrijpen met logopedie, kiné, allé, noem maar op. En
495 'k ga dat zeker doen. 'k Wil niet dat mijn kinders zo moeten opgroeien. Maar, let op, ze gaan zo
niet opgevoed worden ook niet. Dat gaat heel anders zijn.

En hier dan, leer je hier ook nog bij?

Hier kun je ook lessen volgen é. Euh. Ik denk. Allé. - - Alles van in 't begin. Leren schrijven
kun je hier feitelijk, leren leren, euhm - - - euhm, ja, 'k weet het niet. PC-lessen, koken, allé, ge
500 kunt hier vanalles doen maar interesseert dat mij? Nee. - - En let op, 'k heb al op mijn vingers
getikt geweest van den aalmoezenier. Hij zegt van 'allé, ga naar de lessen. Wat is dat nu nog
twee uurkes op de week?' 'k Zeg, 'ga gij naar de lessen é. Ge gaat er beter mee weg zijn dan ik.'
'Allé, wil je daar serieus niets voor doen? Ge kunt er maar.' 'k Zeg 'dat interesseert me niet.
(verheft stem) Ik weet wat, als ik opschrijf, wat dat ik bedoel en als de mensen het begrijpen, 't
505 is al dat ik moet hebben.' En ja, wat doe je dan? Ja ja, 'k ga naar de lessen, zeg ik tegen hem.
Dus ja, ik ga naar de computerles. Dus, maar ja, Windows, XP, allé, 't is nu Vista. Goh, allé, 'k
ben nochtans niet geleerd maar de cursus van Vista, in veertien dagen was ie afgewerkt é. 'k
Heb gedaan é. 'k Heb mijn diploma, gauw, een soort getuigschrift. 'k Heb al gedaan en 'k ben. -
Allé, ze begrijpen dat niet. - - Maar allé, 'k moet vele werken met mijn vingers. Let op, ge moet
510 veel leren in die cursus van Vista is wel, is iets ingewikkelder of euhm, of Windows en XP.
Da's een makkie é voor mij. 'k Weet niet hoe dat komt. 'k Ben niet geleerd. 'k Begrijp het zelf
niet hoe dat ik het doe. Echt. Nu ja - - met naast elkaar te zitten, we kijken wel ne keer bij elkaar
af. Allé ja. Maar ge moet toch zelf é. Allé. Ge moet uw blad zelf invullen en 'k ben geslaagd en
'k begrijp niet hoe dat ik het gedaan heb. 'k Ga nu weer naar de lessen zuh. Den tijd dat ik hier
515 nog ben, ga ik gewoon naar de lessen. Allé. 't Is gewoon een uurke ook. Als je dan weer buiten
komt é.

Kan ik dan zeggen dat dit vooral de reden is waarom je les volgt? Je blijft erin? Je blijft
mee?

Ja, een stuk ja. Want ja, allé, als je hier totaal niets doet. Want lijkt vooral als je buitenkomt is 't
520 allemaal computer en internet. Euhm. En. - - Ook als je buitenkomt en je hebt niets geleerd of
ge blijft er niet een beetje in en ge weet niets van computer en je hebt hier twee jaar gezeten,
dan ja. -En nu? Naar waar moet ik nu gaan? Allé. Ge blijft er wel een beetje in é. Maar allé, 't is
heel anders werken é toch. Maar in ieder geval, Vista zou ik nooit moeten hebben. Da's een

programma, euh, 'k gaat plat zeggen é, da's een kutprogramma Vista. Van mij, ge moogt dat
525 direct afschaffen. 'k Weet niet of jullie Vista hebben, maar ik moet dat nooit hebben é. Echt
waar. 't Is nochtans 't zelfde werken é. 't Is dezelfde formules maar 't is niets. 'k Voel er mij
niet in thuis, 'k gaat zo zeggen. Maar 'k blijf, allé, 'k blijf er wel op oefenen op Vista omdat ik
zeg van ja, XP en Windows, dat blijft bovenaan van mij. 'k Heb dat thuis. Dus die Vista, als ik
ooit. - 'k Ga misschien wel ooit moeten veranderen met tijd maar 'k blijf erin zitten. Want ja, 't
530 zijn veel dingen dat ik al geleerd hebben. 't Zijn dingen in Vista dat ik zeg van, hoe, zit dat er
ook? Ahja, dat zit daar ook in. Dat ik zeg, ahja. Allé, die twee programma's staan op dezelfde
computer. Als we Vista opendoen, kunnen we ons scherm delen in tweeën en we kunnen andere
programma's zien. Allé, weet je wel? Da's wel gemakkelijk voor te begrijpen ook. 'k Heb wel
veel geleerd daarin.

535 En zijn er nog andere dingen die je graag zou willen bijleren, mocht je de kans krijgen?
- - - - Goh, als ik de kans zou hebben, allé, als ze dat hier moesten uitvoeren, da's bijvoorbeeld
bijscholing volgen euhm, naar boekhouding toe bijvoorbeeld, naar euh - - boekhouding, naar
bedrijfswerking. Dat zou ik wel. En 'k denk voor dat zelf nog een keer te doen ook als ik buiten
ben ook. Ergens een keer avondlessen volgen met mijn vriendin of iets. Als je met twee gaat, is
540 't nog zoveel leuker en 't is altijd wel één van de twee dat slaagt. (lacht) Ja. Ik [slagen], da's wel
een waterkansje. Maar ondertussen, ge begint daaraan, ge kunt er maar uit leren. Zij je niet
geslaagd, weet je toch de basispunten en dat vind ik belangrijk. Allé. - Ge moet daarvoor niet
geslaagd zijn é om daar mee te kunnen werken of dat in te vullen. Let op, geef mij hier ne map
van BTW en allemaal, 'k ga hem volledig invullen é. Nee, 'k heb daar geen probleem mee maar
545 't is gewoon. - 'k Heb niets in mijn handen, dat is het probleem. 'k Heb geleerd. Heel veel, *veel*
geleerd uit mezelf, lijkt dat ik verteld heb, na mijn schooltijd, maar 'k heb dus niets in mijn
handen. Dus 'k moet ik niet zeggen van morgen, 'k ga ne keer binnenstappen in dat bedrijf, heb
je een beetje werk voor mij? Ah, kan je werken met de computer? Ahja, kan ik werken. Wadde?
Moja, 'k heb niets in mijn handen é. 'k Ken ik wel de basis maar 't is niet met de basis dat je
550 verder doet gaan é. Dat is beetje het probleem. Ja - - -

Is het volgen van opleiding iets wat je vroeger reeds gedaan hebt? Heb je voor je hier
was ook al opleidingen gevolgd?

Awel. - 'k Ga euhm. - Wel. Voor dat ik hier binnen zat, 'k was dan nog bij mijn ex, hebben we
wel avondlessen gevolgd. Met dat de PC's zijn beginnen uitkomen daar, hebben we wel
555 avondlessen gedaan. Dat was twee keer op een week in Izegem en euh - voor mij was dat in het
begin, aha computer, maar ondertussen. We hadden wel één thuis maar een hele ouderwetse om
een beetje te leren. Alleen, we zijn dan een nieuwen gaan kopen maar ja, wat zij je met ne
nieuwen als je er niet mee kunt werken? En we hebben zo toen die lessen gevolgd. En gauw, ja,

dat was leuk é weer naar klas gaan. Maar ja, ge zit daar tussen al die volwassen mensen. 'k Was
560 de jongsten van heel die bende daar, gelijk gewoonte. En euh, ommekeer, ze komt bij mij voor
een vraag te stellen. 'k Zeg tegen haar, 'k ga ne keer moeten kijken in mijnen boek. 'k Zeg dat
gaat niet gaan zuh. Zie, maar dat is mijn probleem. Ik overloop, allé, we hadden het net geleerd
aan bord é met dia's en allemaal, hoe dat werkt, hoe dat al gaat, 't antwoord en al é. En dan zegt
565 ze, kijk, alle boeken toe, PC uit en 'k ga nu mondeling die vraag herhalen. De eerste twee
vragen waren geen probleem. 't Is te hopen, allé, die had ik een beetje bijgehouden. Maar als we
aan vraag dertien kwamen. 't Was al. Allé. 'k Wist niets meer é. En dat is het probleem. Maar 'k
wist over wat dat het gaat maar 'k kan het niet - - 'k kan het niet bijhouden. - - Dat is. - - - Maar
'k heb ook, ja, als ik niet weet hoe dat gaat, - - als de examens begonnen te komen, schrik
gekregen. 'k Zeg waarom moet ik dat doen? 'k Ga der toch niet door zijn en dan heb ik gezegd
570 van - - ja, jammer tuurlijk. Want ja, als je uw examen aflegt en ge zijt er niet door kun je
herkansen é. Dat is niet lijk in een gewone school é. Maar 'k had dan tenminste nog iets in mijn
handen. Nu heb ik niets in mijn handen - - - en daar heb ik soms wel veel spijt van. Dat ik dan
ook zeg van, 'k heb er spijt van dat ik het niet heb maar waarom moet ik het doen als het toch
niet gaat lukken? Ik ben zo. Ik ben zo. Als ik zeker ben dat het niet gaat lukken dan ga ik niet
575 doordoen. - - - - 't Is een beetje - - 't enigste dat ik euh dat ik bijgeleerd heb op school, dat met
de computer. Maar anders allemaal op de gewone manier. Op mijn eigen. Ja.

Je hebt nu al heel wat verteld. Zou je alles kort kunnen samenvatten in een paar
belangrijke levenslessen naar jezelf toe? Als je jezelf een raad mag meegeven, wat zou
die dan zijn?

580 Gohja, hoe moet ik dat gaan formuleren. - - - Dat ik euh als ik begin. - - - Langer naar school
gaan, mijn verstand beter gebruiken en meer luisteren naar de mensen. - - Dat ga ik zeker doen.
Dat zijn zo een beetje de basispunten dat ik zeker, gauw, dat ik hoop dat dat bij me blijft. - - -

En als we nu eens vooruitkijken. Over 5 jaar zal er wellicht al heel wat veranderd zijn.

Wat zou er nu nog nodig zijn om dan te kunnen zeggen, ik ben gelukkig?

585 Goh, niet echt zoveel denk ik voor gelukkig te zijn. Euhm, die termijn die je nu ook zegt, 5 jaar,
is een termijn waar dat ik - - naar ga moeten leven. Dus wil ik bedoelen, als ik hier buitenkom,
moet ik nog vijf jaar op mijn tanden bijten voor mijn collectief. Achter vijf jaar is alles af. Niets
meer betalen, *zero, niets!* Dus 'k heb geen schulden. - - Euhm, dat ga ik kunnen vertellen. En
ook van, allé, de periode dat ik hier zat, achterwege laten als ik buitenkom. Mijn gezin
590 opstarten, euhm, misschien al een nieuwbouw dat ik ga kunnen zetten hebben. Want euh, den
dag van vandaag gaat dat euh, waarschijnlijk financieel ook niet haalbaar zijn. Wie weet dat ik
getrouwd ben, misschien een kindje of twee, of één. Allé, we zien wel. Zolang dak gelukkig
ben. - - Zolang dat ik kan tonen tegenover jullie, dat ik kan zeggen, é, je hebt mij gekend op een

zwak moment (gespreksgroep Tralies uit de weg), je hebt mij gekend op een goed moment
595 (twee interviews) en nu (over vijf jaar) ben ik gelukkig. En als je - - - als je kunt zien of
inbeelden van de drie mogelijkheden dat ik doorstaan heb, dat er toch iets uitgekomen is. En dat
wil ik wel tonen aan de mensen en 'k *zal* het doen ook. Zij maar gerust. De mensen die mij
gekend hebben voordien, die mij gekend hebben hier in de gevangenis en de mensen die ik later
ga tegenkomen buiten, dat ik kan zeggen van 'k ben zwak geweest, 'k heb een klein hartje maar
600 'k *ben* erdoor geraakt. En 'k zeg dat altijd. 'k Ben zwak - - allé, hoe ga ik zeggen, 'k heb een
gevoelig hartje op bepaalde momenten - - maar 'k zeg, 'k geraak er *altijd* door. Hoe raar dat
klinkt maar 't is zo ook. Maar niet beginnen over gevoelige dingen want dan ben ik hier weg.
(lacht) Dus ja, dat is een beetje mijn toekomst. Hout vast houden. Binnen twee maand buiten.
Mijn gezin weer proberen op te starten. 'k Zit wel nog, ja, een jaar of twee geambeteerd hier
605 met de wetgeving maar dan is 't volop é. En als het meevalt, blijf ik zelfs hier niet. Dus. 'k Zou
graag, gauw, 'k ga niet zeggen direct het land verlaten, maar 'k wil ergens gaan waar ik
niemand kan, een beetje ver weg van de omgeving waar er teveel gebeurd is. Dat ik daar niet
constant alle dagen moet passeren of in herinnering vallen of een flits zie, want allé. Lijk hier ga
ik nooit meer passeren langs die weg. Andere wegen genoeg. Ja, mijn doel is voor ergens aan de
610 kust te gaan wonen of Ardennen. Eén van de twee. 'k Ben zelf nog euh. Allé, da's zo een beetje
verder naar de toekomst toe, Portugal. - - Allé, een vriend van mij heeft daar een doingske
staan waar dat ie kamers verhuurd en ie heeft daar privé ook. 'k Mag direct naar daar gaan als ik
vrijkom maar ja, naar Portugal. Ja. Ja. 'k Mag de eerste twee maanden nog niet over de grens,
dus. Dat is ook heel het laatste. Als ze mij blijven achtervolgen, is 't ja, is 't dan naar daar. Maar
615 anders. - - - Dus dat is een beetje mijn toekomst. - - Maar allé, 'k zeg het nu nog altijd, gauw,
tegen iedereen, als ik hier buiten ben en 'k heb mijn gezin terug en 'k ga een keer eigen kinders
hebben, dan gaat mijn leven nog veranderen. En ik denk altijd zo en ik denk dat het zo gaat zijn
ook - - - dat ik meer die, euh, meer een vaderfiguur en een gezinsfiguur, allé, ga optrekken. Lijk
nu kan doen wat ik wil. 'k Ben nog niet echt gebonden é aan iets. Als je getrouwd zijt, ge zijt
620 gebonden aan uw vrouw. Maar allé, ge moet niet op iemand anders letten dan. En je kinderen,
dat is iets van jullie. Ge moet samenhouden. Terwijl nu is dat. - En dat is het belangrijkste in
ons leven. *En* zorgen dat ze gelukkig zijn. En 'k denk euh dat euh - de relatie nog veel sterker is
geworden en 'k zie dat heel voor mij dat het ommekeer zo uitdraait. Maar euh. - 't Gaat nog
veel veranderen. 'k Weet het zeker. Allé. 't Is veel gebeurd in mijn leven. 'k Heb veel
625 meegemaakt. 'k Weet waar dat ik euh - - waar dat de puntjes op staan nu. - - - En dat is. 'k Heb
altijd zo'n gevoel dat dat niet lang gaat duren als ik buiten ben. 'k Heb altijd. - Dat is een beetje.
't Blijft een droom, 'k gaat zo zeggen. En ook. Ja, 'k zit hier é, dus. Maar 'k hoop het. - - - 'k
Denk, allé, dat dat zoiets gaat zijn binnen twee jaar dat ik, allé, niet meer afhankelijk ga zijn van

justitie. Als ik nu vrijkom hier uit de gevangenis maar 'k ben nog gebonden é. 'k Zit nog met 'k
630 weet niet hoeveel voorwaarden. Dus die moet ik naleven. Dus 'k kan niet doen wat dat ik wil. 'k
Kan niet gaan waar dat ik wil. En dan binnen twee jaar als 't gedaan is. 'Mannekes, bedankt é!' (lacht) Maar euh, let op, 't is niet omdat je niet meer gestraft zijt dat je weer den dommen moeten uithangen. Van 't minste dat je. Ze kijken é. Van ola, hij komt van daar, we gaan hem ne keer terug sturen é. Maar ik ben zo niet ingesteld. 't Is jammer dat ik hier zit natuurlijk maar
635 niemand had er dat verwacht. 'k Ga zeggen, 'k had het *zelf* niet verwacht. 'k Was ik altijd aan het lachen met de mensen die hier zitten. Mijn pa heeft hier gezeten, mijn nonkel heeft hier gezeten. Allé. In de gevangenis van Ieper heb ik ook gezeten en als ik daar binnenkwam, allé, ze keken naar mijn naam. Wie is dat? Wie is dat? Tot dat ze een beetje verder keken toen dat ik binnenkwam was mijn nonkel daar veertien dagen weg. Dus allé, we hebben dezelfde
640 familienaam. 'k Was nochtans *fier*. 'k Was den *enigen* van heel de familie die nog niet in de gevangenis gezeten had van vaders en nonkels maar ja, 't is nu heel compleet. Jammergenoeg. - - Ja. - Nog twee jaar op mijn tanden bijten, gauw, 't is geen twee jaar meer. We zijn begonnen aan tweede jaar. Dus. - 'k Ga blij zijn als het voorbij is. Gauw, 'k ga al blij zijn als ik hier buiten ben. Nu, 'k blijf in de gevangenis zuh als ik hier weg ga. 'k Ga naar Ieper of thuis met een
645 enkelbandje. 'k Weet niet. - - Allé, we zijn een beetje aan 't vechten hier. Ja. - 'k Ging normaal buiten zijn é begin december dus euh - - - ja, ze doen echt moeilijk. Ik gun het echt niemand. Niemand. Gauw, voor bepaalde mensen zeg ik wel van 't is wel goed dat je hier zit maar voor bepaalde mensen. - Ja. Die zitten hier niet op hun plaats. 'k Zit hier ook niet op mijn plaats zuh. 't Zijn veel mensen die dat zeggen maar euh. Jah, da's nu eenmaal de wetgeving é. Ge kunt er
650 niets aan veranderen. En daarom heb ik wel, allé, gelijk op de lessen ook. 'k Zit hier. Ik zit hier met een zaak maar al de papieren van mijn advocaat, mijn dossier, ik ken *alles* vanbuiten é. *Alles* é! Dat ze ook zeggen van. Ja. Hoe doe jij dat eigenlijk? Ge zijt niet geleerd en gij weet dat. En, allé, ge kunt gij direct alles uithalen. 'k Zeg ja, met hier te zitten. Je hebt maar dat te doen. Er is hier maar één doel, vrijkomen en je dossier. En wat er gebeurt. Allé. 'k Ben voorgekomen
655 in september. 'k Ben voorgekomen in november. Allé. Al die datums, ik ken alles vanbuiten. 'k Kan alles uithalen. 't Is daarmee dat ze er soms niet tegen kunnen hier. 'k Ben een beetje te slim hier en 'k ben toch niet geleerd. 't Is nu dat. En naar den advocaat toe ook. Als hij hier toekomt. Hij pakt heel zijne pak. 'k Zeg laat maar toe, zuh. Nee maar. 't Is plezanter zo. 'k Hou alles bij. 'k Weet wat er gebeurt in het dossier. Ik schrijf hem aan lijk ne groten. 'k Maak een. - - Allé,
660 met een referentienummer en weet ik wat allemaal. Maar 't is al met de hand geschreven é van mij. Dus in feitelijk. - Niet met de computer. Dat hij zegt van 'waar haal je gij dat allemaal uit?' En 'k zeg 'met te leren é. Ik kijk gewoon hoe dat jij uwen brief opstelt é, uw referentie, mijn referentie, noem maar op. Ge kopieert dat ergens maar met andere benamingen dan é.' Als ik

buiten ben en 'k moet naar 't gerecht een brief schrijven of 'k moet naar den burgemeester een
665 brief schrijven of noem maar op. 'k Zeg dan. 'k Kan dat met zo geleerde woorden en op een
beleefdheid. Ken je het? Want van mij was dat vroeger zo van hey en 'k was weg é. (lacht)
Maar allé. Zo leer je het wel é. 'k Ben wel blij. 'k Ga hier nog slim buiten geraken. (lacht) Ja.
Dus. - - - Het leven zit dikwijls raar in elkaar. Dat weet ik. - - - Maar ja. - - -

Dank je wel voor alles wat je verteld hebt. Als je akkoord gaat zouden we hier het
670 gesprek afsluiten. Tenzij er dingen zijn die je nog kwijt wil.

Goh. 'k Heb zoveel verteld. Nee, allé, 'k heb *veel* verteld, misschien vlug ook, maar op een
korte tijd ook. Maar alles zit er praktisch bijna in. Dus en euhm dat vind ik wel goed ook. Het is
een kort pakketje maar alles zit erin. Er zit hier en daar nog wel een stuk dat ontbreekt maar
niets euh - noodzakelijk.

675 Welk gevoel houd je aan deze gesprekken over?

Goed. *Ze*er goed zelfs. Allé. Ik ben echt een gesloten mens in het begin. 'k Heb echt veel
opgestoken. Dat helpt wel. 'k Ben altijd gewoon geweest van alles op te kroppen. Gauw, 'k heb
veel geleerd zowel in de gespreksgroepen vorig jaar als nu hier. Dat gaat lang bij me blijven, 'k
gaat zo zeggen. Dat blijft allemaal bij me. En je denkt daar over. - - - En ook. Ik besef. - 'k Weet
680 veel van de buitenwereld. 'k Heb bezoek en telefoon en al. Da's goed want anders moet het hard
zijn hier alleen. Als je niets weet of hoort. Ja, 't is toch niet omdat je hier zit en dat je gestraft
bent dat je uw eigen vlees en bloed niet meer mag zien of horen? De wetgeving vind ik
afschuwelijk op zo'n gebied. Maar ja, goed. (lacht) -

BIJLAGE 11: INTERVIEWTRANSCRIPTIE RON

Naam: Ron
Geboortjaar: 1961

Datum interview: 05/01/2009
Bandopname: A1

5 Als je terug kijkt op al hetgeen er vorige week is gezegd, zou je dan zeggen dat je jezelf als een sterke persoon of eerder als een zwakke persoon ervaart?

Jah. - - Euhm. - - - - Denk toch een sterke persoon. - Denk ik toch. Allé. - Da's hier ook al ne keer naar voor gebracht geweest. Euh. Ik denk euh sterk ja.

In welke zin? Op welk vlak ervaar je jezelf dan als sterk?

10 - - - 'k Heb toch euhm. - - Allé. Als ik toch een beetje die planning kan volgen en toch min of meer zelf mijn mijn, allé, mijn leven tot nu toe uitgestippeld. Dus euhm. - Zonder mijn hand af te houden. Dus. 'k Denk toch wel dat je, allé, een sterke persoon moet zijn daarvoor. 'k Weet nie. - -

Kan je dat nog wat meer toelichten?

15 Allé dus ik heb zelf beslist voor euhm die firma op te richten. Dus euhm na dat voorval met die baas. Ge kunt da ook zelf uitdenken en eerst een beetje uitbreiden maar die weigerde dat. Dus ja. Dus. Wat doe je dan? Het initiatief euh voor iets op te starten dus. Euh. Ook in dat in, lijk in da jeugdhuis. 'k Mag toch zeggen, ik met die aantal vrienden dan toch, dat jeugdhuis toch redelijk recht heb gehouden toch drie jaar aan een stuk. - - Toen ja, door omstandigheden is dat
20 dus euhm - achteraf mislopen. Als ge dat achteraf bekijkt, dan zeg je, ja toch - de structuur, allé, de pilaren, dus diegene die de bar doet, diegene die de deejay was en de plaatjes aankocht en zo. Dus die mensen vallen weg en heel den boel stort in. Dus euhm. Ja, denk ik toch. -

Zou je hetgeen er vorige week gezegd is kort kunnen samenvatten in een aantal sterke en zwakke kanten van jezelf? Zou je die kort even kunnen benoemen?

25 Mijn zwakke kant kan ik zeggen dat dat een beetje, tgoh, hoe moet ik dat uitleggen. - - - - Ik ben te goed. Dus als. Ik help teveel mensen maar soms is dat verkeerd en daarin ben ik misschien niet, allé, ofwel ben je daar sterk in, of sterk in in de negatieve zin, maar als je dan helpt ben je daar wel sterk in. Maar, allé, dat snijdt een beetje langs de twee kanten. Ik denk dat dat een beetje mijn zwak punt is. Allé, als ge dat een zwak punt kunt noemen. Dat je eerst - - - tgoh
30 eerst niet maar. - Ik *help* te veel, 'k gaat zo zeggen. En zowel hier als in 't buitenland. 'k Help teveel mensen en soms ten nadele van uzelf. Lijk dat probleem met die illegaliteit daar en de zwartwerkers, dat was niet om het massa geld mee te verdienen maar dat was gewoon. Ja. - Die mensen waren hier aan het wachten op hun documenten. Ja. En als zij hier komen dan is het om te werken. Ge kunt zeggen, ja, wacht nog een beetje en dan was 't misschien niet voorgevallen

35 maar allé ja. Ge laat ze naar hier komen en dan willen zij zelf ook euhm. Dat is misschien wat een zwakte, zwakke kant, denk ik. -

Zijn er nog sterke kanten die je wilt noemen?

Ja, ik, euhm. Mijn sterke kant is altijd. Euh. 'k Ben rechtlijnig. Hier botst dat ook wel soms. Euhm. Allé. Er mag gelijk wie voor mij zitten, ik ben rechtlijnig en soms is 't mis, soms is 't
40 niet mis. -

We hebben het vorige week ook gehad over vroeger. Kan je vertellen in welk opzicht je jezelf nu als anders ervaart in vergelijking met vroeger?

Euh. - - - Goh, ja. Mijn sterke kant is hier dat ik het hier relatief kan overleven. Dus als je een zwak persoon bent, dan dan laat je u gaan. 'k Heb. - 'k Weet niet of ik dat gezegd heb. 'k Heb
45 wel drie maand en een half in Polen in een gevangenis gezeten in afwachting voor mijn uitlevering. 'k Heb dan altijd gezegd, 'als je *daar* overleeft', allé, bij mezelf, 'dan dan ga je het hier ook wel doen.' Dat was toch wel euhm - - - dat was toch wel een moment van. - Dan mocht je geen zwakte hebben in die drie maanden een half want anders. Jah. Ze doen met u wat ze willen é. Ja, op dat punt. - - En buiten, ja in privé, een sterke kant is, in het werk, dat, allé ja. -
50 Het werk dat was altijd goed. Langs de andere kant misschien te weinig tijd voor een vroeger leven uit te bouwen, een familiaal leven, dat misschien wel. Maar of dat dat zwak is, dat weet ik niet hoor.

En als we terug gaan naar heel vroeger, naar uw kinder- en tienerjaren?

In mijn tienertijd dan trok ik ook al altijd aan van andere mensen. Dat is van in het begin. Dus
55 euhm onze groep euh. Ik was ook jong. Dat euhm. Allé. 'k Sprong altijd ervoor in de bres dus euhm da was al van in het begin.

Je kan zeggen dat het een constante was, zowel toen als nu?

Ja ja. Ja. - - En vroeger, vroeger, goh allé. - - In mijn jeugd, 'k gaat zo zeggen, - was ik heel koppig, echt *heel*. Allé. Nu heb ik dat ook é maar da's minder. Maar ik was *echt* koppig. Dus
60 euhm, allé ja, - - - was er een conflict dan sprak ik niet meer. En nu, allé, met ouder worden en hoe meer je naar de - - - de laatste jaren van de studies gaat, dan begin je dat een beetje meer in te zien, allé, dat je met euhm praten een beetje verder komt. Sommige moeten dat een keer doen nu in Israël en overal. (lacht) Maar ja, allé, dat is dus het verschil. - Dat het nu meer het het uitpraten is dan vroeger. Ja ok, er was een conflict en allé. - - 'k Bedoel ernstig é. Dus euhm 'k
65 was koppig. Nu die koppigheid is een beetje omgezet naar euhm - - naar het het bedrijfsleven. Daar ben ik echt standvastig van. 'k Wil dat hebben en dan zal ik er ook alles voor doen. Maar familiaal leven. - - - Met mijn vriendin te leren kennen en mijn dochter en zo. Misschien is dat veranderd maar er staat zo geen tijd op dat dat veranderd is. Of ja, allé, 'k weet niet juist

- wanneer dat 't is. Maar als ik nu vergelijk met - - - ja, 'k denk tot - - 22 of 23 zal het wel een
70 verschil zijn.
- Zou je kunnen zeggen wat voor jou de grootste uitdaging in je leven is geweest? En dat
kan zowel positief zijn als negatief.
- God ja, grootste uitdaging. - - - - - Grootste uitdaging. - - - - Godverdomme. (lacht) Euhm. De
grootste uitdaging. - - Ge hebt altijd zo pieken é. 'k Moet zeggen van behulpzaamheid dan was
75 mijn grootste voldoening, 'k gaat zo zeggen, euhm misschien was dat een uitdaging. - - Ne keer
denken. 't Was toch al van euhm in het begin van de oorlog in Kosovo. Daar heb ik voor de
eerste keer een echt grote financiële steun gedaan. En voor mij was dat, allé, hoe moet ik dat
uitleggen. Da's zoiets dat euhm. - - Als je als kind een geschenk krijgt, *dat* gevoel heb je dan.
Dus euhm ja, zoiets. Ja. Je eerste huis dat je koopt. Dat zijn altijd pieken. Dus euhm. - - Ja, de
80 geboorte. Dat. - -
- Kan je ook uitdagingen in negatieve zin noemen?
- Mijn aanhouding. Ja. Dat dat was. - Persoonlijk vind ik dat een dieptepunt. Velen zeggen, ja,
da's euhm 'da's niet erg'. Maar voor mij, ik vind dat *erg*.
- Kan je wat meer vertellen over waarom je zo uitdrukkelijk zegt, ik vind dat erg?
- 85 - - - Allé. Een beetje in de in de familie keken ze zo een beetje op naar mij van euhm van wat
die allemaal doet en dit en dat. En in één keer krijg je zo een knak. En dan vragen ze zich af,
vragen sommige mensen zich af van ja, heeft hij dat wel op eerlijke basis gedaan? Maar als ge
iets niet weet, 100%, ja, dan wordt er veel geroddeld é. Tot nu toe heb ik nooit de kans gekregen
voor dat. Ja als ge hier zit krijg je dat niet. Voor uit te leggen hoe dat het eigenlijk zit want. - - -
- 90 Luister, ik voel dat als een dieptepunt hier zitten. - - - Ja, als een zwakte misschien. Een echt
dieptepunt ist, is dat hier. Voor sommige niet, die komen binnen en buiten maar voor mij. Ja. - -
- En als we nog eens teruggaan naar wat je genoemd hebt bij positieve uitdagingen. Kan
je zeggen hoe je die uitdagingen hebt aangepakt? Hoe ging je daar mee om?
- Heel kort. Ik ik euhm. - - - Ja, een huis. Hoe oud was ik dan? - - - Ik denk euhm - - 32 ongeveer.
- 95 Stel, ge gaat naar de bank of bij uw vriend. 'k Zeg ja, hij was toevallig een makelaar. 'k Zeg
tegen hem, 'ja, ik ga een huis kopen é.' En ja, dat begint en - - allé ge gaat naar de bank. Al die
eerste stappen. Ge hoort altijd van al die mensen die gaan een huis kopen van veel
voorbereiding en al. Maar ik heb dat nog niet teveel euhm. Allé. Goh ja. 'k Heb dat aan hem
gegeven en gezegd maak dat in orde en ga naar de notaris. Allé. Ik wilde dat en en 'k heb echt
100 niet lang moeten wachten. Want soms moet je vier maanden wachten tegen dat alles rond is é.
Dat ging vrij vlot. Dus euhm. Ne keer dat je zo een stap zet dan dan allé - - - dan ga je vlug
andere stappen zetten ook é. Allé. Ik denk. Ik zeg altijd een eerste huis is het begin van het
tweede en zo. 'k Heb moeten stoppen é. 'k Zit tijdelijk uit circulatie. (lacht)

105 Als je daar nu op terugkijkt, zou je dat nu anders aanpakken of ben je tevreden met hoe je het nu hebt aangepakt?

Ik zou misschien - vroeger want. - Ik. - - Voor dat te. - Ge denkt daar wel over na om zo'n stap te zetten maar ja. Ge zegt, ja. Ge ge verdient wel geld en zo maar heb je binnen een paar maand nog geld? Allé. Ge begint zo te denken want ja je hebt geen vast loon. 't Zal wel. (lacht) Allé. Je werkt dan. Als ik het nu bekijk. Ik zou het misschien vroeger doen. - - Euhm. Ja, een paar jaar vroeger.

110 Als we nu eens terugkeren naar de negatieve uitdagingen. Je hebt er één grote genoemd. (onderbreekt) De negatieve? Dan zou ik wachten. Dus in die tijd, 't jaar 2000 dus. Euhm. Als die grenzen opengingen, dat was echt *veel* papierwerk. Euhm. - - Ik zou. Ja. We kunnen moeilijk de tijd terugkeren maar euhm nu zou ik wachten. Misschien. Nu zeg ik dat maar ik weet niet. - - - Moest je terugkeren dan dan zit je in die tijd é en dan. Je hebt uw karakter en je laat die mensen naar hier komen en zij verwachten dat ze de dag nadien kunnen werken. Misschien beter voorbereiding doen ja. Allé, ja, da's moeilijk om zo te antwoorden. Misschien dat ik hetzelfde doe maar misschien niet. 'k Weet het niet.

120 Wat er toen gebeurd is, is iets dat doorwerkt. Je bent nu hier. Hoe pak je dat nu aan? Dus dat is euhm. - - - Wanneer was dat? In 2000. Een paar jaar nadien zijn die wetten veranderend. Dus ja? dan kon je dus de documenten, allé, hier aanpassen. In die beginperiode dan weet je zo weinig. Euhm. Dus ja, laat ze maar komen, dat is goedkoop. Maar de papiermolen is veel, is veel meer nu, veel simpeler op internet. Euhm. Ge gaat naar 'dimoda' [naam van een internet webpagina], dat is nog 'limosa' [?] voor die mensen. Dat is heel simpel. 125 Euhm. - - Ja dat dat is - - - een beetje moeilijk. Euhm. Allé, ge kunt er niet. In dezen tijd is dat veel gemakkelijker. Allé, 'k ben niet alleen é. 't Zijn nog bedrijven die dat doen. Ge kunt dat moeilijk zeggen omdat het euh, in het begin gaat toepassen zoals je dat nu doet of niet, dus euhm. Als je kunt terugkijken en je weet wat dat er nu gebeurt, ja dan dan, ga je het doen, maar het is een beetje onwetend.

130 Zou je kort kunnen benoemen, het feit dat je hier zit, hoe je daar mee omgaat? Welke plaats neemt dat in?

- - - 'k Wil zeggen, als ze mij daar opgepakt hebben, dan heb ik gezegd tegen mijn vrouw, het is de laatste keer dat ik euhm, Poolse mensen laat overkomen en als niet alles in orde is, dan start je gewoon niet. Dat was al vier jaar terug dat ik dat gezegd heb, da's nu vijf jaar. Euhm. 'k Heb 135 geen spijt dat ik het gedaan heb, ten opzichte van die mensen. Maar, 'k heb euh - - - Jah, jah het is gebeurd. Dus euhm, ik kan die schuld niet afgeven op hun. Het is mijn schuld. Dus euhm. - - Jah, allé ja. Ik heb dat al verwerkt. Dus het is moeilijk voor. Ik heb vijf jaar geleden al gezegd, radicaal, nu komt er geen meer binnen tot wanneer dat ik alles heb. Wel, spijt ten opzichte van

hen, allé, dat heb ik niet. Ja, ik moet gewoon die straf hier ondergaan é. Allé, in het begin heb je,
140 ge komt hij hier binnen en dan ja, wie ben je hier. Je moet alles van hieruit regelen. Dus euhm.
Ja ja. Moest ik terugkeren, en weten hoe het nu is, zou ik het helemaal anders aanpakken. Er
zullen nog mensen zo denken. Maar spijt ten op zicht van hen dat, dat heb ik niet.

Het feit dat je hier die gevangenisstraf hebt, neemt dat een grote plaats in hoe je jezelf
ziet?

145 Ik probeer die tijd hier een beetje goed te, in te vullen. Dus 'k weet niet of je dat weet, je kan
hier lessen volgen. En ik volg hier Engels en Spaans en euhm, af en toe van de VDAB uit
communicatievaardigheden. Vocans, 'k weet niet of je dat kent, een beetje. - - Voor mij, jah,
hoe zal ik dat zeggen - - - Te laag, allé laag niveau, maar voor mensen die werk zoeken is dat
wel goed. Maar ik doe alles mee voor zoveel mogelijk mijn tijd in te vullen. Plus naast die
150 lessen, heb je dan nog werk. Echt zoveel mogelijk om uit die cel te zijn. Aan alles mee te doen.
Moesten ze hier andere talen geven, dan zou ik die ook volgen. Maar ja, je kan er maar twee
volgen. De maandag is het Spaans. De woensdag en de vrijdag Engels. En de dinsdag en de
donderdag is er geen les. Dus 'k zit al vol é.

Je noemt het als 'tijdspassing', als ik het zo mag zeggen.

155 (onderderbreekt) *Nee, neen*, ik zit daar niet zomaar. Ik studeer. Dus euhm. Het is niet om
zomaar naar die les te gaan en de tijd te laten doorgaan. Ik doe mee aan de lessen. Dat wel. En
ook in cel studeren. Allé, dus euhm, als ik iets doe, dan wil ik het goed doen.

In welk opzicht acht je die vormingen belangrijk voor jezelf? Je leert er overduidelijk
wel iets mee.

160 Ik denk dat dat een beetje een verrijking is, uw Engels een beetje bijschaven. En dat Spaans, ja
dat kan ik niet. Dat is een taal dat je dan een beetje bijkent é. In dat opzicht. Want 'k heb ooit
van Spaans. Dus wat is dat, twee uur een half in de week. Ik vond dat te weinig dus ik heb van
BIS een Spaanse cursus laten overkomen. Dus ja, allé, voor mij is dat goed. Als ik hier
buitenkom, dat ik nog een taal ken. In dat opzicht is het misschien wel positief hier. Allé ja, als
165 je dat positief kunt noemen. Want ja, buiten zou ik daar echt geen tijd voor hebben om Spaans
te volgen.

Zijn er nog dingen waarvan je zegt...

(onderbreekt) Sport é. Ja.

En zijn er nog dingen waarvan je zegt dat je ze nog zou willen bijleren?

170 Buiten zal dat moeilijk gaan. 'k Ga weer in dat ritme vallen. Dus dat zal moeilijk zijn. De tijd
dat ik hier zit, die wil ik nuttig besteden. Maar buiten dat zal niet meer mogelijk zijn. En Spaans
ja, je kunt daar overal een beetje mee gaan é. Zuid Amerika en Spanje.

En hier dan, zijn er hier nog dingen die je zeker zou volgen als dat er was.

Moest er hier, hoe zou ik zeggen, een opleiding zijn. Zo, je hebt dat soms é in gevangenissen,
175 opleidingen van de VDAB uit. Dan zou ik dat wel doen, maar hier is dat niet. Dus dan zou ik
dat wel doen, maar anders.

Als we eens terugkeren naar de periode op de schoolbanken, heb je vooral daar geleerd
op die schoolbanken of heb je vooral daarbuiten geleerd? Waar heb je eigenlijk het
meeste geleerd?

180 Wel ja, jullie gaan dat ook wel ondervinden als je gaat gaan werken. Op de schoolbanken heb je
een basis é. Dus allé, een grote basis en euhm - - - Ik denk, dat buiten het werk, dat je toch wel
meer ervaring krijgt. Als ik die stappen zie, euhm allé. Dus dat laatste jaar, met dat examen daar
van Belgacom, dan weet je toch dat je toch een beetje niveau hebt en dat je toch weet, ok, als ik
wil kan ik. Dat was wel een goede stap. Dus denk. Voor het leger, daar heb ik ook de
185 mogelijkheid gehad voor wat uit te proberen. En die beginjaren in die firma, dat was eigenlijk
ook euhm, een soort leerproces. Alles samen, dan bouw je je eigen zaak uit é.

Je hebt het over je eigen firma, hoe leerde je daar dan precies?

Dat was in stappen. Dus allé, ja. Natuurlijk, je weet niet als je zo vroeg begint dat je - -. Men
zegt in het begin, waarom start je met een schoonmaakfirma. Allé ja, met uw studies. 'k Zeg ja,
190 dat zal wel nog komen. Maar er zit daar nooit op een tijd. Dat kon vijf jaar vroeger geweest zijn
of vijf jaar later. Dat komt door. Da's *echt* omstandigheden. Een klant vraagt, ja we moeten hier
schilderwerken doen in die bureaus. Ja. Je neemt ook veel eigen initiatief. Ja, wij doen dat ook.
We doen dan *niet*, maar we *doen* het. Dus begin maar. En dat bevalt, dus je begint dat aan te
nemen. Dan heb je een ander project, en doe je die schilderwerken, en dan ja, die plakwerken
195 zijn niet zo ordentelijk. En dan zegt die klant, euhm ja. 'k Zegge ja, 'k ga dat eens proberen. Dus
euhm. Dat zijn stappen. Maar. Dat plan je niet zelf. Dat - - dat komt. En als je het niet grijpt, dan
ja - - Hoe moet ik zeggen, euhm is het misschien later. Of is euh die - - Als je. Ik denk, moest
die klant niet gezegd hebben van schilderwerken, was ik misschien nog altijd bezig geweest in
de schoonmaaksector. Of euh die klant, die andere klant, die bezig was van die pleisterwerken,
200 dat ik nog altijd, heb ik die twee dingen. Dat moet een periode zijn, ofwel neem je ofwel laat je
het u voorbij gaan. - - Da's een beetje karakter é. Dus. Ik ben ook een persoon die, hmm,
misschien een nadeel voor de ene, maar voor mij niet. Ik ga nooit werk weigeren. Als een klant
zegt dit of dat, of kan je dat nog bij doen, 'k ga altijd ja zeggen. Ook in mijn achterhoofd, dat je
andere mensen mee kunt helpen in een andere context. Dus euhm. Ja dat staat echt. Ja allé. Je
205 kunt zo moeilijk zeggen het is toeval. Maar 't is, het is de tijd die er is voor die werken.

Kun je nog dingen benoemen die je vooral geleerd hebt in de periode van je eigen zaak?
- - - Mijn eigen zaak. Dan kunnen je niet koppig zijn. Allé, niet koppig ten opzichte bij de
mensen, wel naar uw zaak toe. Maar, dan moet je meer babbelen. Meer euhm, jah, galant zijn

met dingen. Dus euhm, ten eerste uw personeel, die hebben problemen of op het werk, privé en
210 dan moet je dan euhm. Allé, u bent de persoon, waartegen ze alles gaan vertellen, dus je
probeert op te lossen. Ook als, euh, allé, je doet je werk niet goed, dan dan ik ga je uitkafferen.
Maar. - -- Ik vergeet dat. Vroeger ging ik je uitkafferen, dan ja. Dat is, dat was de koppigheid.
Daar, in die periode, met dat, ik denk, is dat verdwenen. Dus euhm, ja -f- Euhm, nog meer
socialer, denk ik, geworden. - - Euhm, je ziet ook, allé, hoe zou ik zeggen, hoe andere mensen
215 leven. Dus euhm, in het begin, ja, 'k zit thuis ook met een firma. En dan zelf starten. Ge denkt
nooit aan aan. Allé, ge denkt wel aan voor bij u te komen werken, maar je denkt nooit aan hoe
zij leven, en dan pas begin je het te weten. Zeker ook, ja euhm, ze zijn altijd bezig 't is crisis, 't
is dit, 't is dat. Ik zeg nog altijd, euhm, ik geloof er niets van, van de crisis. Maar als ik me in de
plaats zit, ga zetten van die banken met al hun [?], dan misschien wel. Ik weet het niet. Als ge,
220 ik denk als je werkt met twee. Euhm, ge doet. Ge kunt boven uw stand leven. Dat dat. Zowel bij
de grote als bij de kleine. - - Dat je toch wel, goed kunt leven toch. Allé, denk ik toch. Plus, het
heeft mij veel veranderd, dat ik daar euhm - - Als ik naar het Oostblok ging. Daar heb ik echt
gezien hoe mensen leven met *meer* of geld alleen. Dus, je moet niet beginnen tegen mij.
Iedereen weet dat dus é. Ik zeg, ga ne keer naar ginder. Dus euhm. Hier is nog teveel overvloed.
225 Daar is ook overvloed, maar die, ja die leven anders. Zuiniger, ze hebben alles maar ze leven
zuiniger. Dat heb ik ook daar geleerd. Euhm. Zuinig leven, meer met, meer tevreden zijn met
kleine dingen als ge hier zit ook. Ge kunt niet anders é. - - Je kunt niet de grote Jan uithangen é
hier é (lacht).

Zou je zeggen, dat wat je daar noemt van je firma, dat je dat hier van pas komt?

230 Ja, zeker. Zeker. Euhm, euhm, - - 'k Heb misschien ja, het geluk had, of misschien niet. 'k Heb
eerst drie maand een half daar in Polen gezeten. Dat was de eerste keer dat ik in een gevangenis
ging. Dat was echt niet te doen. Dat euhm. Hier is dat een hotel ertegen. Ja, 'k denk wel, met
dat, die ervaring van daar en van buiten dat dat hier euhm, allé - - loopt. Binnen en buiten, en
dag in dag uit doodloopt é.

235 Een heel andere vraag, we gaan weg van uw werk, van uw opleiding. Als je nu, in zijn
geheel, terugblijkt op uw leven, zou je dan vooral spreken in termen van problemen of
zeg je van nee, ik heb ook wel veel gelukkige momenten gekend en die overheersen in
het gevoel dat ik over mijn leven heb.

Tot de dag dat ik hier zat, euhm waren het goed momenten. - - De slechte inderdaad, met dat
240 vooral, en die opgepakte, allé, dat ze die mensen opgepakt hebben en zo. - - Maar over heel de
lijn, ja, was euhm gelukkige momenten. Er zitten geen, allé, geen dieptes in é. Maar hier, ja, dat
gaat serieus de dieperik in zu. Je kunt dat moeilijk beschrijven. Dat is euhm. Hoe moet ik
zeggen. Je krijgt het gevoel, als ze u oppakken. - Ge zijt alles kwijt en je moet opnieuw

245 beginnen. Maar gelukkig heb je buiten nog mensen die die. Maar ik denk iemand die alleen is,
en die opgepakt wordt, dat wordt ja, een vogel voor de kat denk ik. Allé, je ziet dat hier ook op
de koer, dus euhm. Maar gelukkig heb ik nog goede mensen buiten, want anders euhm. Dat
gevoel heb je, als je hier binnen. Jah. Je mag nog zoveel geld hebben, of weinig geld. Hier ben
je maar een nummer. En heb je allemaal dezelfde kledij. Dus euhm. - - Maar ja, dat is hier. Ik
250 ervaar dat als een echte. 'k Weet niet als ik buiten kom, dat, allé dat je er zo gemakkelijk zal
over gaan. Da's euhm - - Soms denk ik, mensen die tien of twintig jaar binnen zitten, wat dat
dat oprakelt. Dat is, dat is euhm, *diep*.

Je hebt er nu één hele grote benoemd. Als je nu kijkt naar kleinere moeilijkheden,
strubbelingen, kan je zeggen hoe je daar mee om ging of mee om gaat?

255 'k Had altijd een oplossing. (lacht) Dus allé ja, Je gaat altijd proberen é om den dienen allé, die
is boos, of in uw privé is er dit. Maar je vindt altijd een oplossing. Hier, een oplossing, ja, ben je
afhankelijk van hier binnen. En dat is euhm, zeer miniem. Ofwel met uw advocaat, of met uw
vrienden, of met uw familie. Maar buiten, de meeste ja, allé ja, ik loste dat toch wel min of meer
zelf op en. Allé ja. Soms neem je slechte beslissingen en dan krijg je kans om dat te corrigeren
hier is dat natuurlijk wat minder. Buiten, allé ja, da's. Je hebt natuurlijk meer mensen rond u
260 ook é. Euhm, als er een probleem is, ga je naar iemand dat je kent, dat je zegt, kijk dat is
voorgevallen, hoe ga je dat oplossen. Dus, allé ja. Je kunt dat niet vergelijken. Hier, dat zit
moeilijk. Allé, ge kunt het altijd, maar hier. Buiten kan je direct, allé, kan je kort op te bal
spelen. Hier binnen, jah, moet je geduld hebben é. En dat heb ik hier ook geleerd. Geduld
(lacht). Buiten, allé ja, zeg je. Hoe moet ik zeggen. Die bril is kapot, ik ga erachter. Hier die bril
265 is kapot, ja, dat duurt twee weken. Zo zoiets. Of euhm. Je kunt buiten echt kort op de bal. Maar
hier, euhm nee.

En buiten het woordje wachten, is er nog iets anders van strategie om er mee om te
gaan?

270 Soms euhm, strategie, soms moet je wel langer wachten. Strategisch bekeken, in het gevang,
hier als je zegt, ik ga het bekijken dan kun je wachten maar je weet dat het gaat komen. Hier is
anders, het is anders wachten. Ze kennen hier maar twee dingen, da's wachten en wachten. Allé
ja, da's heel moeilijk. Buiten ja, - - zijde vrij é. Dus dus, het woordje vrij zal serieus in een
kaderke hangen bij mij. Als ik buiten ga. Allé, da's zeer moeilijk te omschrijven.

Wat heeft je dat allemaal bijgebracht?

275 De ontgoocheling buiten, of euhm - - Wat er mis ging, daar word je altijd sterker uit en daar leer
je ook van. Een ezel gaat geen twee keer tegen eenzelfde steen stampen é. Dus je leert altijd de
dingen die je soms in het begin mis gedaan hebt. Ik euhm. - - Het begin dat ik geleerd heb, dat
was dat mijn baas, mijn eerste baas, geweigerd had voor daar die potentiële klanten te hebben.

Dus ik heb van in het begin geleerd voor dat nooit te weigeren. Dus als een klant belt, altijd naar toe gaan. Dus euhm. Dat was altijd. Van andere dingen, ja, maak je een keer een verkeerde berekening of of euh, maar dat kan je nog aanpassen é. Maar daar leer je ook van, ja je moet oppassen voor dit. Je moet zoveel mensen hebben. Allé ja. Hetzelfde van die mensen ook. In het begin ja. Laat ze maar komen. Het zal wel in orde komen. Maar ja, tot dat ze u pakken é. Dan zet je daar een streep onder, en dan zeg je, vanaf nu. Allé ja, je wilt geen problemen hebben door hen en zij, ik wil ook niet dat zij problemen hebben door mij. Dus euhm, want ze komen naar hier enkel om te werken. Niet voor politie op hun dak te hebben of voor de sociale inspectie. Allé ja. Dus.

Als we nu kijken naar de gelukkige momenten. Wat doen die met jou?

Hier? (verbaasd)

Buiten of hier.

Buiten was ik echt euhm, allé hoe moet ik zeggen, een optimist é. Hier ook é. Allé, dat zal wel. Maar je staat er niet bij stil buiten. Allé ja, euhm, dat loopt zo verder. Maar hier binnen, dan denk je daar meer, dieper over na. Misschien moeten ze sommige ne keer een week apart zetten. Maar buiten denk je er niet over na. - - Zolang dat alles goed gaat en iedereen is gelukkig, dan is er niets aan de hand. Maar eenmaal dat er daar een breuk in komt, is dat natuurlijk al minder. Dus euhm, hier denk je meer over de goeie momenten vooral dan buiten.

Heb je hier ook nog steeds het gevoel dat die goede momenten dingen mogelijk maken?

Als ik daar aan denk, dat maakt mij een beetje, hoe moet ik zeggen, emotioneel. 'k Ga niet wenen, maar dat is zo'n gevoel van. Dan sta ik tegen mijn eigen te vloeken en te te. Als je het anders had aangepakt enzo. Want dat is verloren tijd hier é. Voor mij niet alleen. Voor buiten ook. - - Ja, echt soms. - - Verwijt ik mezelf euhm. Had je het maar anders aangepakt. Had je gewacht. Had je maar beter gewacht of dit of dat. Het is altijd iets dat je zegt, misschien niet. Als je echt egoïst zijn, dan zeg je, dan wachten die mannen é. Sommige, allé - - Ik ben acht keer naar daar geweest é, dus euhm. Ook naar Rusland want mijn vriend die zit daar. Dus je. Je ziet de leefomstandigheden en zegt, ja ok, je wilt helpen. Ja en ja. Door toeval, euh, wij kennen Poolse mensen en die willen komen. Die komen, en 'k moet er nog hebben en 'k moet er nog hebben. Jah, en zo begint dat. Dus. Jah euhm. - - Het is gebeurd. Allé ja, soms vloek ik, maar ik, er is, op dat moment was er geen andere oplossing. Dus allé ja, of je gaat misschien beginnen zeggen, laat er twintig, dertig komen, en zet ze daar maar een twee, drie weken. Maar euhm die wachten niet. Die, die hebben geld gespaard om naar hier te komen. Zo die zijn weg. Dus euhm - - - Ja, allé, da's moeilijk. Dat. Hier zit ik wel te vloeken bij mezelf had ik het misschien anders aangepakt of dit. Maar tijd kunt ge toch niet terugkeren. Hetzelfde met mijn vrouw ook. Zegt ze, ja. Ahja, 'k zegge. Het is een Poolse. Zij weet. Ik moet tegen haar niet beginnen van had ik het

zo of zo gedaan. Ik wist het. Allé ja, en - - Dan heb ik allé, euhm - dan heb ik tegen haar gezegd,
315 kijk we gaan het anders aanpakken. Eerst documenten van iedereen voor dat ze mogen komen. Ik moet tegen haar niet beginnen, van euhm - - Het is de schuld van die Polen dit of dat. Het is mijn schuld é. Ja dus - - Ja.

Zou je hier ook gelukkige momenten kunnen noemen?

God, je zegt daar weer wat. Gelukkig? Euhm. - - Neen. Hier vind je geen gelukkige momenten.
320 Da's onmogelijk. Maar wat ik hier wel heb, is *goeie* momenten. - - Dus zolang dat, dat ik mijn werk kan doen, en de lessen kan volgen en de sporten die kan doorgaan, dan vind ik dat de goeie momenten. Maar gelukkig, neen. Er mag hier nog van alles gebeuren. Elke week een optreden of wat, dat. Het gevoel alleen al euh. Dat noemen wij een gevoel, allé ik toch, een moment, dus als er hier een optreden is, een moment voor iets anders te doen, maar ik ga mij
325 daar niet gelukkig mee voelen. Neen. Verre van. Dus euhm, *neen*.

Wat is een gelukkig moment dan voor jou?

Goh, hier binnen?

Of hierbuiten. Want hierbinnen zeg je van nee.

Neen, dat is euhm. Een gelukkig moment dat is als euhm - - - Als mijn gezin echt euhm - - Allé
330 goed is en ook gelukkig is, en dat ze gezond zijn enzo. Dat ze niets te kort hebben. *Dan*, allé dan voel ik mij gelukkig. Maar hier, ik voel mij ook, dat ik nu ook dat ik hen tekort doe é. Allé, niet van financieel, maar ik ben er niet en euhm - - - Maar jah. 'k Voel hier mij toch een beetje weggestoken.

Zou je een bijzondere persoon kunnen noemen die je leven veranderd heeft, zowel
335 positief als negatief of beide.

Euhm. Er zijn een aantal personen die dat wel gedaan hebben zu. Dat was die man in dat
jeugdhuis die euhm, dat hartinfarct gekregen heeft. Ik, allé, ik kende hem al ervoor maar erna
zijn we nog lang vrienden gebleven, allé nu nog. Euhm - - - Die is ook, allé ja, dat was echt een
- - wijs man. Dat klinkt zo een beetje oud, maar hij was niet oud zu. Pas op. Hoe oud was die? -
340 - Die was dertien jaar ouder. Dus ja. Dertien of veertien, dat maakt het niet. Die had ook veel
ervaring. Die is ook op latere leeftijd getrouwd, euhm - - - Die man. Euhm.

Kun je zeggen wat dat die persoon dan gedaan heeft?

Die heeft mij een beetje, - - euhm, - - meer zelfstandig euhm - - doen denken. Euhm. Jah. Je
mocht in een jeugdhuis eigen initiatieven doen. Allé ja als je al op zo'n jonge leeftijd
345 verantwoordelijk bent voor, voor openen, sluiten, bar doen. Dan mijn andere vriend, euhm, ook
eigen initiatief, voor de vrijdag, zaterdag, zondag draaide hij. Dus euhm. Je krijgt een beetje
gevoel van verantwoordelijkheid ook en dat is misschien de basis geweest voor, allé voor het
opstarten van een firma. Euhm - - - Goh, in 't leger kan je dat moeilijk zeggen zu, want ge deed

gij daar uwen job. Allé dat was niet echt fantastisch. Die twee jaar bij die firma was ook een,
350 een euh - - leerschool denk ik. Maar dat was een bazine. Allé. Euhm. Haar man die heeft mij ook
later geholpen want die, die zijn uit elkaar gegaan. Ik heb dan zelfs die firma nog overgekocht,
dus euhm zo goed gezind was ik tegenover haar. Dus erachter euhm - - - De periode van de
tafeltennis was ik euhm - - - Dat was een gekkenleven é dat. Je had die firma, je had die
competitie. Maar dat was ook een moment dat ik die, die jeugd ging trainen en toen had ik toch
355 wel het gevoel van euhm, ge zijt toch wel met iets goed bezig. Maar er waren ook conflicten é,
met de ouders dus ja. De één zit te roepen naar zijn kleinen, den anderen naar de tegenpartij.
Maar. Allé die jeugdspelerkes, waren toch wel, allé, dat was toch wel. Hoe oud was dat? Van
vijf, tot zes, of zeventien. Daar heb ik wel goed gevoel bij dat ik ze toch iets bijbracht op euhm
sportief vlak. Dat was nu ne keer iets buiten het zakelijk leven. Ja, en dan euhm - - - Het
360 moment, de eerste keer dat ik in Rusland kwam en Polen. Ge staat daar. Allé ja, dus euhm - - -
Mijn vriend was ondertussen naar daar gaan wonen voor zijn werk. En euh, hij had ne keer
gezegd, ja kom ne keer af en dit en dat. Maar de eerste keer dat je een pas moeten hebben, allé
je had dat visum, een uitnodiging. Da's echt veel papierwerk. Dus euhm, je komt daar toe in dat
land. Ja - - Dan pas euhm, allé zie je nog wat luxe wij hadden. Het moment dat ik mijn vrouw
365 leerde kennen, dat was ook wel. En de geboorte é. Dat was ook een hoogtepunt. En dan die
familie van haar ook, ge gaat dus - - Een hondertal kilometer van Wit-Rusland ongeveer dat die
wonen, haar familie. Dus als je daar naar toe gaat. 'k weet niet of je al documentaires gezien
hebt van appartementen in Rusland, ewel dat is. Als je dat ziet en ge zijt precies in Rusland.
Allé, dat zijn toch wel euh, momenten die wel bijblijven. En, en hier denk je daar ook aan é.
370 Dus euhm, al die fragmenten. Als je alleen op cel zit, dan denk je toch wel ne keer over na, dus
euhm. Ja.

Kun je dat vastplakken aan personen nog die latere fase?

Maar wel, ik denk dat, dat zij van het jeugdhuis de eerste stap waren voor - - - zelfstandig te
denken en te handelen. Meer sociaal te zijn. Euhm. Pas op dat was een socialistische. En ik ben
375 verre van socialist. Ik ben wel sociaal maar socialisten zijn - anders é. Dus, en. Allé, 'k moet
eerst zeggen, dat dat, het deed mij wel iets dat hij - - Volgens mij was hij ook geen socialist, zo
vrijdenkend was hij. Allé, zeker voor daar te werken. Misschien die vervangster dat daar is
toegekomen, dat dat een rasecht socialist was. Maar. Nee, ik denk dat daar de basis lag voor,
allé voor sociaal te zijn en zelfstandig te denken enzo.

380 En kan je hetzelfde doen in negatieve zin? Zijn er daar personen die je kunt benoemen
die je leven echt veranderd hebben?

Ik kan niet zeggen dat ze zij zo bepalend geweest zijn voor voor. Ok, dat was een moment.
Euhm - - - Haar negatieve zin, heeft achteraf ook iets positief gebracht want. Allé, da's niet

385 hoog denken dat ik doe of ging doen. Maar als je weet dat de aantal mensen die wegvallen uit zo een club, dat dat een heel ander gevoel krijgt direct. Dan denk je toch wel, ge hebt toch wel meer in u - in u voor iets uit te bouwen. Dus eigenlijk haar, haar komst was misschien ook positief. Denk ik.

En als we verder gaan in uw leven?

390 Maar ja, het is euhm misschien niet een persoon zo bepalend geweest, dan je had die bazin daar die mij niet wilde volgen in nieuwe projecten dat ik ook kordaat geweest ben en mijn ontslag gegeven heb. Was ook misschien negatief op een bepaald, op dat moment, maar later was euhm - weeral een pluspunt voor. Wat zij niet deed, of niet gedaan heeft zo dat, allé ja, dat zelf nu te doen. Soms heb je zo van die dingen. Zo met die, dat vooral van die illegalen, dusja. Je doet dat op een andere manier. Op legale manier. Ja.

395 Als we nog eens een ommezwaai maken nu en eens kijken wat er hier aan leren gebeurd.

Persoonlijk vind ik veel te weinig.

Nu heb je het waarschijnlijk over leren in de vorm van opleiding of?

400 Dat niet alleen. Euhm. Langgestraften, ja, misschien ook maar voor ons, veel te weinig. Het is maar drie dagen in de week. Voor hier is dat misschien veel. Jah. Het is beperkt é. Je hebt Spaans, je hebt Engels. Je hebt. Frans is er niet. Je hebt Nederlands voor anderstaligen. Euhm. Dan heb je informatica. Maar da's dus twee keer niets. Je krijgt zo een bundel en trekt uw plan. Daar leer je niets mee. En dan heb je open leren, dus daar doe je mee wat je wilt. En dan heb je euhm, hoe noemt dat daar, creatief atelier. Teken en schilderen. Maar voor iets nuttigs. Jah. 405 Voor mij zijn dat die twee dingen, dus euhm. Maar ik vind het soms te weinig, ja. Maar ja, is er daar geld voor, is er daar geen geld voor.

Welke levenslessen onthoud je voor jezelf uit al hetgeen dat achter je ligt?

- - - Ze hebben hier ook al die vraag gesteld hoe is het met uw plannen, buiten, dit en dat. De PSD weet dat wel. Dus euhm, je moet daar niet mee rond de pot draaien. Ze weten hier eigenlijk 410 geen weg met mij, 'k gaat zo zeggen. (lacht) Euhm - - - Ja, die fout heb ik gemaakt, dus ja. 'k Ben er redelijk zwaar gestraft voor geweest ook dus euhm - - - Euhm - - Dat is een les die ik kan meegeven aan andere mensen, voor ja, pas op, voor dat niet te doen. Sociale inspectie en arbeidsrechtbank is euhm, wordt allé gelijkgesteld aan correctioneel dus euhm dat zijn toch wel zware straffen. En gelukkig, 'k mag mij gelukkig prijzen dat ik niet veroordeeld ben voor 415 mensenhandel ook. Dus. Voor hetzelfde geld hadden ze mij dat nog ne keer bijgelapt. Dus euhm. - - Pff tjah. Een scheve schaats, ja dat doet iedereen, maar 't moet een beetje euhm, redelijk zijn é. En dat was een beetje op het randje é. 'k Was aan het dansen op een dunne koord é. Dus euhm. 'k Had al. Allé, 'k was al genoeg verwittigd maar ja je neemt het risico voor hen

en - - - denk dat dat euhm - - - Ik denk in het begin veel ervaringen opdoen in bij iemand anders,
420 denk ik. Er is altijd iemand van nul naar. Allé ja afstuderen en direct beginnen. Je hebt zo van
die mannekes of vrouwen die er thuis in geduwd worden voor allé, ge moogt de firma pakken.
'k Weet niet of dat dat lang duurt. 'k denk toch eerst een beetje ervaring opdoen. En als je het
geluk hebt die ervaring, in een soort jeugdorganisatie. Daar leer je ook veel é, allé, denk ik toch.
Allé op het moment zelf niet maar later wel, dus euhm. En taal, dan kan je overal naar toe. Dus
425 euhm. Als je een beetje taalkundig knobbel bent, dan euhm - kun je ook veel naar andere landen
gaan. Ne keer kijken hoe het er daar aan toe gaat. Want dat heb ik eerst gedaan. Want ik kom
daar toe in Polen en ik zeg tegen die accountant. Dus hier heb je barema's en zo voor lonen. Ja.
En ze bekeek mij zo. Er zijn geen barema's. Ja. 1100 zloty tot 2500 zloty, is het loon. Dusja.
200 zloty naar 800, dat is nu terug 200 euro. Leef maar é. En een manager in het totaal had 2500
430 zloty. Dus euhm, kleine 600. Dus. Eigenlijk moet je nu niet beginnen tegen mij van euhm, mijn
loon dit, mijn loon dat. Ahja. Het is euhm. Als je daar zit in Rusland is het nog erger. In Wit-
Rusland ook. Dus hier euhm. Allé, ik heb wel veel euh, daar geleerd en nu nog. En hier, als je
dan hier naar kijkt, voor wat dat ze hier en allemaal nog wat staken, dusja. Beetje overdreven é.
Er is onlangs een staking geweest - - Vorig jaar, dat was twee keer niets. Ik heb hun berekening
435 gemaakt. (lacht) Ahja, allé, dus hoe moet ik zeggen. Ze. Hun basisloon is 1500, 1600 euro. Ze
vragen zes procent. Voor drie procent te krijgen. En ik zeg euhm nu zit je al bezig, ik zeg euhm
dat je te weinig hebt. Je gaat misschien drie procent krijgen. Je gaat er ook op belast worden. Bij
uw 1500 euro gaat het misschien een euro verschil zijn of nog minder zijn. Allé, ze denken er
niet over na. Plus de dagen dat ze staken, worden ze niet betaald. Ja maar. Ge moet dan ne keer
440 rekenen. Als hier een koppel zit, een koppel hier werkt en alle twee staken. Ze zullen het wel
voelen. Allé, zo'n dingen. Ik denk in het begin een beetje, ja, ervaring opdoen. - - -

Als je het goed vindt, zouden we hier graag het gesprek willen afsluiten, tenzij er nog
zaken zijn die je graag nog zou willen zeggen.

Neen, niet direct neen. Hopelijk heb je er iets aan gehad.

BIJLAGE 12: INTERVIEWTRANSCRIPTIE FLOR

Naam: Flor
Geboortjaar: 1962

Datum interview: 05/01/2009
Bandopname: B2

- 5 Als je terug kijkt op al hetgeen er vorige week is gezegd, zou je dan durven zeggen dat je jezelf als een sterke persoon of eerder als een zwakke persoon ervaart?
- Tussenin.
- Tussenin?
- Ja.
- 10 Kun je dat wat meer toelichten?
- Ja maar ja, achteraf is alles gemakkelijk é. - - - Als ik nu weet, wat ik toen wist. Ge pakt dat volledig anders aan é, maar ja. Da's achteraf é. Dus. - - Daar koopt ge niets van é. - - Jah. (zucht)
- En in welke zin, of op welk vlak ervaar je jezelf als sterk? Kun je een aantal sterke, goede punten van jezelf noemen?
- 15 Sterke punten. Pff. Altijd gaan werken. - - - Allemans uit helpen in de mate van het mogelijke, dus. Ja. Ja. - - - Doen wat ge moet doen zeker. Weet ik dat ook niet. Ja, wat is sterk é. - - -
- En kan je het omgekeerde benoemen, je minder sterke punten?
- Te geloofwaardig. Uhu. - - -
- 20 Kun je daar wat meer over zeggen?
- Ja, allemaal te rap geloven é. - - Jah. - -
- Zou je kunnen zeggen of je jezelf nu als anders ervaart ten opzichte van vroeger? Zie je jezelf nu anders?
- Da's niet gemakkelijk é jong. - - - Ja, hier word je een andere persoon. Dus. Dat kan niet anders é als je hier zit. Dus.
- 25 En in welke zin ervaar je jezelf dan nu anders?
- - - Gekraakt zeker. Ja. - - Hier word je geleefd é. Hier leef je *niet*. Hier *word* je geleefd. (verheft stem) Dus. 't Is alle dagen hetzelfde. Opstaan, eten, drinken, werken, slapen. Allé, 't is alle dagen hetzelfde é. - - Jah. - - 't Is niet gemakkelijk é als je het niet gewoon bent. - -
- 30 En als je terugkijkt naar heel vroeger?
- Tegenover vroeger tegenover dat ik nu hier zit. Ja, alles é. Ahja - - - Ja, alles. 'k Denk het toch. Tegenover vroeger. Ja, ge kunt niets. Hier zijde gewoon machteloos é. Ge kunt *niets*. (verheft stem) - - - Als ge buiten zijt, heb je dat niet é.

35 We hebben het vorige week ook al gehad over hoogtepunten en dieptepunten. Wat is voor jou de grootste uitdaging geweest in je leven? Wat is de grootste berg die je ooit hebt moeten beklimmen?

Ik heb nooit bergen moeten beklimmen. Ik heb altijd een normaal leven gehad. - - - Een goed leven. - - Dacht ik. - - (zucht) - - Achteraf bleek dat niet waar te zijn, maar ja, da's achteraf é. - - Ik heb een normaal leven gehad, gelijk de groten hoop. - - -

40 Hoe ging je om met dat leven? Hoe pakte je het aan?

Gewoon. Alle dagen gaan werken. Het huishouden doen. Allé helpen. In het weekend weggaan enzo. - - Jah. - -

Stel nu dat je een tweede kans krijgt, zijn er dingen die je graag zou willen veranderen?

45 Bahja, jaja. - - Hmm, mensen niet meer zo gemakkelijk geloven, denk ik. Daar ga ik nog problemen mee hebben. Ja, dat denk ik. Niemand geloven, nee. - - En werken. Ge moeten toch werken, dus. Als je niet werkt, heb je niets, dus. - - -

Maar als ik het goed versta, ben je eigenlijk wel grotendeels tevreden met hoe je leven vooral gelopen is, of?

Ik zat *hier* liever niet dusja. Maar voor de rest ja.

50 Als je nu terugblijkt op alles wat we al gezegd hebben, zou je dan vooral spreken in termen van veel problemen, of zeg je, neen het zijn eigenlijk die gelukkige momenten die ik vaak heb gekend, die het grootste gevoel achterlaten bij mij. Wat overheerst er voor jou?

- - - De problemen. Maar ja, da's weer achteraf é. Dat is wat je achteraf te weten komt, dus. - -

55 Voor zover heb ik nooit geen problemen gehad é dus. Niet financieel, *niets* niets. Totaal niets. - - Maar ja, achteraf, ja. (zucht) - - - -

Hoe ging je vroeger om met kleine moeilijkheden, met ruzies?

Ik heb nooit geen ruzie gehad. (klinkt verwonderd) - - - Ruzie. Goh ja. Klein dingen. Uitpraten. Maar echt serieuze grote ruzies heb ik nooit gehad é. - - - Zo'n klein prullen, ja. Maar. Gewoon

60 praten. Uitpraten, ja - - -

Zou je de lijn van uitpraten doortrekken van die 'kleine prullen' naar grotere problemen?

Jah, da's mijn karakter, dus. Dat kun je niet veranderen, karakter, kun je niet veranderen. - - - 'k Heb eigenlijk nog nooit geen problemen gehad, dus. - - -

65 Zou je kunnen vertellen wat moeilijkheden, hoe klein of hoe groot ook, wat die jou hebben bijgebracht? Wat neem je daaruit mee?

Alles. Ik vertrouw op deze moment *niemand*. Allé, zo goed als niemand. - - - - Nee. - - - -

Met welk gevoel laat je dat achter?

- Da's slecht. - - - Da's slecht é als je niemand niet vertrouwt. Allé. (zucht) - - - Da's echt niet goed é.
- 70 En dat is iets wat je wil veranderen dan ook?
- Ja, maar ja, *dat* is niet gemakkelijk é. - - - - Dat is *echt* niet gemakkelijk zu, allé, toch in mijn geval niet. - - - -
- Wat moet er daarvoor gebeuren?
- 75 Dat weet ik ook niet zu wat dat je daar voor moet doen. Dat weet ik niet zu. - - - - Wat moet je doen om mensen te vertrouwen? Dat weet ik niet. Allé, hier binnen kan je niemand niet vertrouwen, allé ja. Hier zijn ze nog erger dan buiten. (verheft stem) Denk ik toch. - - -
- En als we nu eens hetzelfde doen met goede momenten, wat deden die met jou? Of wat doen ze nu nog altijd?
- 80 Ja, ge denkt daar vaak aan terug. (zucht) Ja. Maar ja, da's gepasseerd é, als je hier zit. Allemaal herinneringen, niet meer en niet minder. - - Dusja. - - 'k ben hier op een jaar niet weg é, of twee jaar, dus. En 'k zit hier al bijna drie jaar. - - -
- En zou je durven stellen dat je hier ook goede momenten kent?
- Goede momenten hier? (klinkt verwonderd) Ah, die moet ik nog tegen komen. Alsjeblieft. Hier
- 85 kun je geen goede momenten hebben. Je moet er gewoon het beste van maken, ja. - - - Hier zijn er geen goeie momenten, allé ja. Als je bezoek hebt, dat zijn goeie momenten, maar ja, da's maar een uur per dag é. - - -
- Haal je daar iets uit uit dat bezoek? Als je dan terug moet naar je cel, met welk gevoel blijf je dan achter? Is het iets waar je je kan aan optrekken.
- 90 Mja. - - - - (zucht) Pas op, ik heb diep gezeten hier, want 'k ben bijna weggeweest. Ja. - - - Voor mijn moeder, voor mijn zuster, ja, daar doe je het voor, maar voor de rest. - - En nog een paar vrienden dat je overhoudt é, want hier leer je u vrienden kennen é, als je hier zit. - - -
- Je raakt het nu zelf al aan. Zijn er bijzondere personen die je leven in zekere zin veranderd hebben, positief of negatief?
- 95 - - Mijn vrouw [ex-vrouw], maar ja die is er niet meer. Maar ja, dat was achteraf gezien wel in slechte zin. - - - Mijn moeder, mijn zuster, maar dat is in de goede zin dan. Ze komen nog alle weken dus. En 't is niet bij de deur, dus - - -
- Kan je beschrijven waarom zij een goede invloed hebben? Of wat ze betekenen voor jou in je leven?
- 100 *Alles.* - - *Alles.* Ze betekenen *alles*. - - Ja. - - - - 't Is ook voor hen natuurlijk dat ik mijn leven weer een beetje heb opgepakt. Ik heb hier serieus diep gezeten. Mja - - - -
- Als we eens een hele ommezwaai maken en eens terugkeren naar de schoolbanken, zou je zeggen dat je vooral daar, op de schoolbanken, hebt geleerd of daarbuiten?

Van 't school? 'k Heb het toen ook gezegd, ik ging niet graag naar school. Dus. Ik ging het
105 liefste werken. Ik ben naar school gegaan omdat ik *moest* gaan. Dus. Ging ik niet moeten gaan,
ging ik niet gaan. (verheft stem) - - - Je hebt daar wel wat vrienden leren kennen, ja maar ja. - -
- Als je gaat werken, nadien gewoon, ge ziet die dan niet veel meer terug, allé nog enkele. Ja,
allé ja.

Ik hoor wel dat het werken vooral belangrijk was voor jou?

110 Ja, ik ging liever werken dan hele dagen naar school gaan.

Kan je zeggen hoe je dan precies leerde op je werk?

Hoe? Door alles te doen é natuurlijk. Ja. - - -

Kan je ook een aantal dingen benoemen die je geleerd hebt op je werk?

Kraanmachinist, 'k heb. - - Allé gewoon leren werken. 'k Deed. Ik ben met ons vader
115 meegegaan de eerste jaren, als kraanmachinist, dus. 'k Mocht dat leren van mijne pa. Op school
kun je dat niet leren é. Jah - - 'k vond dat plezanter dan naar school. Want school interesseerde
me niet. - - -

Los van het echte leren, wat heeft het jouw werkperiode je nog bijgebracht?

'k heb daar wel veel vrienden aan overgehouden ja. - - Maar da's nu ook al allemaal zo wat. Als
120 je hier komt allé ja. - - Vroeger had ik veel vrienden, ja, tot dat je hier terechtkomt. Dan schiet er
niet veel meer over. - - Ja. - -

En leer je hier nog bij? 'k Heb al gehoord dat er hier opleidingen zijn.

Ja, maar ik heb daar geen tijd voor. Ja, dat klinkt nu ook raar. (lacht) Ik ga werken van 's
morgens kwart voor zeven tot 's avonds kwart na acht. Zo dus, 'k heb daar geen tijd voor.

125 En stel nu dat je wel de tijd zou hebben, zijn er dingen die je graag nog zou willen
volgen?

Jawel, maar niet hier. 'k Blijf niet hier ook, zo dus. Niet hier.

En kan je enkele dingen noemen?

Dat zal, dat kan. Ja dat zal van de moment afhangen wat dat je daar kan volgen dus. Van de
130 moment dat ik veroordeeld ben, wil ik hier zo rap mogelijk weg. - - -

En in welk opzicht zie je die cursussen en opleidingen dan als belangrijk voor jezelf?

Voor als ik buitenkom waarschijnlijk. Ge hoort soms wat den dag van vandaag, dus - - - En ik
ben ook niet jong meer é. Maar ja, 't is zo é.

Je hebt nu al heel wat verteld, zou je alles kort kunnen samenvatten in een aantal
135 levenslessen die je trekt uit je leven, naar jezelf toe? Als je jezelf een raad mag
meegeven, wat zou die dan zijn?

Alleman niet meer geloven é. - - - Beetje zelf initiatief pakken. In plaats van op andere mensen
voort te gaan. Denk dat dat het belangrijkste is. Voor mij allé ja. - - -

En naar ons toe?

140 Nu maak je het moeilijk. - - - Denk dat jullie veel wijzer zijn dan ik. 'k Denk het wel. Ik ben zo lang niet naar school geweest. Ik heb altijd werken het belangrijkste gevonden, dus ja. - - - - Ja, moest ik het terugdoen, 'k zou het misschien ook doen, maar ja, (zucht) da's weeral achteraf é.

En als we nu eens vooruitkijken. Over 5 à 10 jaar zal er wellicht al heel wat veranderd zijn.

145 (onderbreekt) 't Is te hopen. Dat ik hier nog zit, dan zie ik ook niet zitten.

Wat zou er nodig zijn of wat zou er nog allemaal moeten gebeuren om dan te kunnen zeggen, wel nu ben ik gelukkig.

- - - Eerst en vooral, hier buiten geraken. - - Dus. Dat zal al niet gemakkelijk zijn. Amai, als ik hier nog voor tien jaar. Oei oei. - - - Terug werken, terug een gezin. Ik denk dat dat het
150 belangrijkste is é, niet? Allé, dat vind ik toch het belangrijkste. - - Terug mensen vertrouwen, leren vertrouwen, allé. Dat zal ook niet gemakkelijk zijn. - - - - Denk dat we er zijn zu. Werken, u gezin, proberen gelukkig te zijn. 't Hangt ervan af hoelang je hier moet zitten é.

Je situatie is nu misschien nog wat onzeker, maar zou je voor jezelf een aantal stappen kunnen formuleren van kijk, dat moet ik nog ondernemen om dan te kunnen zeggen, ik

155 ben gelukkig. Wat moet er nog allemaal gebeuren?

Ja jong. - - Ik denk dat je eerst moet afwachten hoelang dat je moet hier blijven é. Ik denk dat dat het belangrijkste is, - - - hoelang je hier blijft. (zucht) Is dat nog een jaar, drie, tien. 'k Weet niet. Allé, maximum nog zeven. - - - - Niet?

Goed, als je akkoord gaat zouden we hier het gesprek willen afsluiten tenzij er nog
160 dingen zijn die je graag nog kwijt wil.

Niets belangrijk. Hetgeen dat ik gedaan heb, is in alle geval niet goed é - - - - Ja, wat is belangrijk é. Ik dacht dat dat werken was. Voor u vrouw zorgen, voor uw kind zorg maar. - - - -

- Ja, 't moet van beide kanten komen é. 't Kan niet van één kant komen é dus. - - - - Mja. (zucht) - - - - - Tjah. Voor mij is 't goed.

BIJLAGE 13: INTERVIEWTRANSCRIPTIE RIK

Naam: Rik
Geboortjaar: 1980

Datum interview: 05/01/2009
Bandopname: B1

- 5 Als je terug kijkt op al hetgeen er vorige week is gezegd, zou je dan durven zeggen dat je jezelf als een sterke persoon of eerder als een zwakke persoon ervaart?
- Euhm - - zo lijkt een beetje tussen de twee eigenlijk. Op sommige dingen sterk, op sommige dingen beetje zwak azo. Anders euh - - -
- 10 Kun je daar wat meer over zeggen? Over welke dingen zeg je bijvoorbeeld, daar ben ik wel sterk in?
- Euhm - - Ja, op welke dingen ik sterk ben. Euhm - - - Ja, eigenlijk in werken. Da's een punt. 'k Heb altijd gewerkt en was daar altijd goed in. Euhm, qua sport beoefenen ook. Euhm, anders weet ik niet direct iets.
- 15 En als je denkt aan jezelf als persoon, uw karakter, zijn er daar dingen waarvan je zegt van dat zijn sterke, goede punten van mij als persoon?
- Ja, 'k ben wel een doorzetter. Als ik aan iets begin, zal ik het wel blijven doen. Maar euh, er zijn wel dingen waar ik zwak in ben ook eigenlijk. Kan niet direct iets opnoemen, maar euhm. Ja. Als ik aan iets begin, zal ik het wel blijven doordoen, eigenlijk, dat wel. Maar anders. - - - Ja, 'k weet lijkt niet direct.
- 20 En het omgekeerd, kan je minder goede punten van jezelf benoemen?
- Mag dat ja, 'k weet niet, ja, zwakkere dingen, ja, mag dat dan van druggebruik zijn ook? Daar ben ik, allé, ik vind van mezelf dat ik daar redelijk zwak in ben langs de ene kant. Euhm. Ken dat genoeg hier in het gevang. Gauw, kan er gerust van blijven, 't is dat niet, maar als ze het mij presenteren bijvoorbeeld, heb ik het toch wel moeilijk. Maar kan, als ik *echt* wil, *kan* ik het wel
- 25 hoor. 'k Zit hier nog altijd in het gevang en 't zijn hier soms nog moeilijke dagen ook. Dus euhm ja, op dat gebied ben ik wel redelijk zwak vind ik. 'k Vind dat ik niet echt stevig in mijn schoenen sta. 't Is daarmee dat ik ook nog die gesprekken doe, ambulante en al. Ja.
- En als je jezelf nu eens vergelijkt met hoe je vroeger was, in welk opzicht ervaar je jezelf nu anders ten op zichte van vroeger?
- 30 Ja, 'k zie daar toch wel een grote verandering in. Gewoon van mezelf ook, mijn karakter ook een beetje en euhm mijn levensstijl en allemaal, is toch wel stijf veranderd. Euhm. Lijk buiten was dat euh, ja - - was dat meer 's nachts dat ik leefde. Hier is dat weer een normaler ritme. Een beetje vroeger opstaan en allemaal. Jah, met zulke dagen, is het normaal dat je een beetje langer slaapt é. (lacht) Als je niet moet gaan werken. Maar normaal ga ik heel de week gaan werken.
- 35 Dus vanaf morgen moet ik weer gaan werken. Da's weer rond zes uur opstaan. Jah. Die

structuur in mijn leven heb ik wel weer een beetje teruggekregen. Maar euhm jah. Buiten gaat dat weer heel wat anders zijn waarschijnlijk. Gauw. 't Gaat *ook* nog vroeg opstaan zijn en gaan werken maar je gaat nog veel meer in orde moeten brengen ook. Lijk papieren en allemaal. Hier is dat maar op te staan en gaan werken en voor de rest. Ze smijten het allemaal in je handen, bij wijze van spreken.

En als je terugkeert naar heel vroeger, de periode dat je tien à twaalf jaar was. Zie je daar een verschil met wie je nu bent?

Ja, een groot verschil eigenlijk wel. Vroeger was ik meer een persoon die euh - - jah, hoe moet je dat zeggen. - - Een kalmere persoon. Zeker rond mijn tien jaar, azo een kalmer persoon. Bij nu, ah ja, is dat een groot verschil wel. Van mijn tien tot nu. Gauw vanaf mijn achttien eigenlijk tot nu is dat toch wel een groot verschil. Euhm - - Ja.

Hoe zie je jezelf dan nu?

'k Ben ook soms wel nog kalm, maar ja, kan toch ook eerder uitvliegen en zo'n dingen. 'k Sta meer op mijn strepen dan vroeger. Vroeger liet ik mij vaker doen en al zo'n dingen.

Zou je kunnen zeggen wat voor jou de grootste uitdaging was in je leven tot nu toe?

Wat was de grootste berg waar je ooit voor stond?

Euhm - - Uitdaging, jah - - Kan zo in slechte zin, allé, gauw, slechte zin ja. Met al hetgeen dat ik thuis heb meegemaakt en 'k heb mij daar toch wel doorgetrokken. Moet dan toch redelijk, ja gauw. Met mijn vader dat ik verloren heb en mijn moeder die ziek gekomen is. 'k Heb mij daar toch goed doorgetrokken, vind ik toch. Ja. De laatste jaren was het wel met drugs dat ik er mij doorgetrokken heb, maar toch.

Kan je nog wat meer zeggen hoe je vroeger, voor de periode van drugs, met de situatie omging?

Euhm, dat was dan meer met mijn broer en mijn zuster. Denk ja. Drugs dat was totaal niet ter sprake é dan. Ja, euhm. 'k Had ik veel hobby's ook vroeger en 'k verzette mijn gedachten ook daarop é ja. Sport en andere dingen, ja. Euhm - - -

En stel dat je een tweede kans zou krijgen, zou je het nu anders aanpakken dan dat je toen gedaan hebt?

'k Zou het wel heel anders aanpakken. Dat wel. Euhm, 'k ging zeker blijven werken ook. 'k Moest eigenlijk al getrouwd zijn aan mijn leeftijd, allé vind ik toch, ja. (lacht) Euhm, ja, 'k moest al een huis hebben. 'k Moest eigenlijk al een beetje vanalles hebben, é jah. Als ik kijk nu naar mijn zuster en mijn broers is dat toch een groot verschil met ik. 'k Ging het toch serieus anders aangepakt hebben. Dat wel. En ik *ga* dat nog doen. Euhm ja. Als ik buiten ben, zijn de plannen toch euh, van dat te doen.

Wat zou je dan heel concreet anders aanpakken?

Ook ja, ja lijkt, met die, euhm, dat geld bijvoorbeeld dat we getrokken hebben van dat accident, ging ik dat heel anders aangepakt hebben. 'k Ging meer gespaard hebben en al zo'n dingen. Voor later dan. Voor nu. Maar ja, 'k heb dat lijkt allemaal een beetje verdaan aan andere dingen. Aan kopen, ahja. Auto's kopen en al zo'n dingen. Ja, en prutsen en brieven é ahja. (lacht) - - 't Is
75 ook ja, mijn moeder was ook een beetje *te* los ook é, ahja. Aan mijn zestien, 'k had al een bankkaart en kon al geld afhalen en ja.

En als je eens terugkijkt naar heel je leven, zou je dan vooral in termen gaan spreken van veel problemen, of zeg je nee, 'k heb ook veel gelukkige momenten gekend die in het gevoel over mijn leven wel overheersen?

80 Jah, 'k heb veel, 'k heb wel veel gelukkige momenten gekend. Ja, dat wel. - - Ja, lijkt vroeger ging ik altijd veel met mijn broer, samen, gaan vissen. Ja, we waren wij heel fervente vissers op karper en zo'n dingen. En, maar da's dan ommekeer beginnen verwateren. Rond mijn zestien, zeventien heb ik dat ommekeer stopgezet. 'k Heb mij dan meer bezighouden met muziek. Ben heel graag bezig met muziek ook. En, dat doe ik trouwens wel nog altijd. Thuis heb ik nog al
85 mijn materiaal voor met muziek. Maar euhm. Jah. 'k Ging het vroeger toch wel anders aangepakt hebben zu, bij nu. - - - Dat wel. Ja.

Wat overheerst er dan nu aan gevoel bij jou over alles dat gebeurd is?

'k Weet lijkt niet. Ja - - - 'k Heb er alleszins geen goed gevoel bij. - - - Ja.

Kun je wat meer vertellen over wat dat 'niet goed voelen' dan is?

90 'k Denk daar soms ne keer op hoe ik dat vroeger ging gedaan hebben eigenlijk. 'k Heb dat wel goed beginnen doen, maar da's dan verslechterd. Verslechterd door mijn gebruik wel é. Ja, 'k weet lijkt niet wat ik moet zeggen - - - Ja.

We hebben het nu vooral gehad over de grotere problemen. Hoe ging je om met de gewone moeilijkheden, zoals een kleiner meningsverschil of een ruzie?

95 'k Ging ik daar lijkt nog redelijk goed over, als er problemen waar ofzo. Grote problemen heb ik eigenlijk nooit echt gekend vroeger. De problemen zijn lijkt maar meer begonnen aan mijn achttien, negentien. Maar van mijn tien tot mijn achttien heb ik, allé, grote problemen heb ik echt wel niet gekend. Het is altijd goed gegaan. Buiten mijn moeder die wel soms ne keer ziek valt. Ze is zij zenuwpatiënte é en azo. Maar euhm, ja. We hadden wij veel steun aan familie en
100 daarmee ging dat redelijk goed vind ik.

Je zegt familie, zijn zij er nog altijd als er nu iets gebeurd?

Euhm, dat niet. Qua familie. Dat ligt een beetje aan mezelf wel. Zoveel contact zoek ik zelf niet meer met mijn familie. Omdat ik ook de enige ben die, allé uit heel onze familie, die in het gevang gezeten heeft en die drugs gebruikt heeft en allemaal. Ik ken niemand in de familie die

105 euh, van neven of nichten die drugs gebruikt heeft. Niemand. - - En als ik dan kijk naar hen, hoe dat zij in hun leven verder zitten, 't is toch heel wat anders of ik. Dat wel.

En als er hier iets gebeurd, een ruzie of iets anders, hoe ga je daar hier dan mee om?
Hier in 't gevang. Meestal los ik dat zelf op. Maar meestal heb ik geen ruzie hier euh, dus. 'k Ben mezelf hier. Der doen der zich heel veel anders voor dan dat ze zijn. Euhm - - Ja, nee hier
110 kom ik met iedereen overeen. Allé, er zijn altijd gasten waarmee je niet overeenkomt, maar. Ja, hoe moet je dat zeggen. Hier ga ik niet gauw problemen hebben. Allé, denk ik toch. Het merendeel ken ik hier. En euhm, 'k ben niet echt een ruziestoker ook. 'k Gaat uitbabbelen als er problemen zijn en zo'n dingen. Als er wat scheelt, ga ik ook wel door gaan é, 't is dat niet. 'k Ga zeker niet euhm - gauw, op mijne kop laten zitten. Dusja. Maar grote problemen heb ik hier
115 nog nooit gehad. Nog nooit.

Als we nu eens het omgekeerde doen, als we eens kijken naar de goede momenten, de gelukkige momenten. Wat doen die met jou?
Ja, 'k voelde mij. Als het goeie dingen waren, voelde ik mij daar wel goed bij, 't is dat niet. Ge kunt u daar moeilijk slecht bij voelen, vind ik, allé ja, bij goeie momenten. Euhm jah - - - -

120 Had je het gevoel dat je daar iets uithaalde? Dat je dat iets opleverde?
Ja dat wel. Maar kan lijk niet direct denken wat. 'k ben nog niet heel wakker ook é. (lacht) - - - -
- 'k weet het niet wat ik moet zeggen.

Zou je bijzondere personen kunnen opnoemen die je leven in zekere zin hebben veranderd, dat kan zowel positief zijn als negatief zijn.
125 Euhm, dat wel. Vrienden dan. 'k Heb bepaalde vrienden die mijn leven toch wel drastisch veranderd hebben. Maar dan wel in de slechte zin. Dusja. Qua gebruik dan ja. Langs de ene kant, het ligt altijd aan jezelf dat je gebruikt, maar toch. 't Ligt ook een beetje aan de maten dat je hebt. Nu heb ik daar wel geen contact meer mee, maar toch. Dat heeft wel mijn leven veel veranderd en 't is daardoor veel achteruit gegaan ook. In het begin ging dat wel, maar op den
130 duur ging ik wel achteruit. 'k Gebruikte meer en meer en meer. Die - - - Ja, qua gebruik is dat wel niet goed. Maar dan in de goede zin. Ja. Lijk mijn schoonbroer of zo. Dat was, hij is een zelfstandige bakker. En euhm, in het weekend ging ik altijd gaan helpen daar en allemaal. Mijn plan was dan ook om later ook euhm, een beetje in zo'n stijl te gaan werken, maar 't is er nooit van gekomen. Maar 'k droomde daar wel van omdat ik dat graag deed en ook ja. En euhm, ja - -
135 - - Euhm. - - - - Euh, mijn broer ook. Mijn broer is een deejay en soms ging ik mee met hem. En dat zijn al dingen die mij heel erg aanspreken. 'k Wou dat ook doorzetten later, maar 't is er ook nooit van gekomen. 'k Heb wel al het materiaal thuis daarvoor, maar 't is er nooit echt van gekomen voor op party's te draaien en zoiets. 't Is nochtans ook iets wat ik heel graag zou willen doen. Maar anders weet ik niet echt iets.

- 140 Zou je dan van die personen vooral kunnen zeggen dat ze belangrijk zijn in het feit dat
ze u iets getoond hebben of leren kennen hebben dat je graag zou doen, iets waarin je
geïnteresseerd bent? Of hebben ze ook persoonlijk dan meer echt een invloed gehad?
- - - Hmm, ja, een invloed ja. Alleszins ja. Die dingen spraken mij aan en 'k wilde dat ook
doen. Maar 't ligt aan uzelf om die dingen dan ook verder te zetten natuurlijk é ja. Maar euh. 'k
- 145 Wilde ook. Vroeger had ik veel dingen dat ik wilde doen. Maar 't kwam er nooit van. Versta je?
Jah. 'k Zat wel met veel goede plannen vroeger. Maar 't was altijd zeggen maar niet doen.
Dadde ja. - - -
- We gaan eens een hele ommezwaai maken. Als we eens terugkeren naar de
schoolbanken, zou je zeggen dat je vooral daar geleerd hebt, op die schoolbanken of
- 150 vooral daarbuiten?
- Euhm, op school heb ik toch wel veel bijgeleerd. Maar 'k vind toch dat ik meer geleerd heb
buiten school dan in school. In school was ik zo soms iemand die in de klas, ja, 'k lette wel op
en allemaal maar toch. Met al die gasten die in mijn klas zaten, dat was meer onnozel doen en al
zo'n dingen. En ja, 'k was er soms met mijn gedachten bij en soms niet. Dat was soms
- 155 verschillend.
- En buiten de schoolbanken dan, wat heb je daar dan vooral geleerd?
- 'k Heb veel geleerd aan mijn broer ook al. Mijn broer is, ja, is tien jaar ouder of ik. Aan hem
heb ik veel geleerd. Hij kende veel ook. Ja hij is klusjesman van beroep. Hij deed alles zelf thuis
en al en 'k leerde daar wel veel aan. 'k Gaat zo zeggen.
- 160 En op je werk?
- Op mijn werk leerde ik meestal. - - Ja, 'k leerde ik meestal op mijn werk é. Met machines
werken en al. Ja. En veel kennis opdoen op het werk. Dat wel. Ondertussen ben ik wel de helft
vergeten é, mo gauw. (lacht)
- Hoe leerde je dan precies?
- 165 Al doende wel é. Ja ja. Bijvoorbeeld als ze mij aan een bepaalde machine zetten, legden ze het
mij uit en 'k was daar wel redelijk rap in. Echt waar. 'k Ben wel iemand die redelijk rap met iets
weg is, dus. En ja. - - - Als hobby dan ook muziek draaien. Da's ook iets. In het begin is dat
ook niet gemakkelijk maar op den duur. Gauw en mijn broer is daar veel mee bezig en ge
leerde. Ge leert maar bij é eigenlijk. Ja. Anders weet ik niet.
- 170 En los van leren muziek draaien, leren iets in huis doen, eender wat, kun je iets zeggen
wat je bijgeleerd hebt op persoonlijk vlak?
- Euhm ja, 'k was vroeger nog iemand die alles aan de kant liet liggen. 'k Ga ne keer een
voorbeeld geven van betalingen die binnenkwamen en nog zoiets. En, en er begonnen daar
problemen door te komen en zo, en deurwaarders. 'k Heb daar ook wel uit geleerd dat je op tijd

175 moet betalen en al zo'n dingen. Want dat er daar grote problemen van komen é natuurlijk. Euhm. En anders ja. - - - 'k Moet een keer goed denken wel hoor. - - - 'k Weet lijk niet direct iets.

En hier dan. Leer je hier nog dingen bij?

Hier kun je wel lessen volgen, computerlessen en al zo'n dingen. Maar ja, de helft van de tijd
180 gaat het meestal niet door. Maar. Ja. Veel bijgeleerd heb ik wel niet hoor hier. - - Hier leer je meer bij in criminele zin, 'k gaat zo zeggen. Ze zitten hier wel veel met goede bedoelingen, hier in Brugge, vind ik. Ge kunt hier wel lessen volgen. Lijk, ik doe hier mee aan kook en klus, noemt da. Da's zo koken, zo leren koken en al zo'n dingen en dan huishoudelijke dingen. Maar lijk dat ik zeg, het gaat meestal niet door. Ja, omdat ze personeelstekort hebben. Tjah. 't Loopt
185 een beetje al in het honderd. Hier leef je eigenlijk van dag tot dag, bij wijze van spreken. Het enige waar ik me hier op focus is euhm, mijn sport, da's al. Voor de rest. Ook naar buiten toe, 'k ben veel bezig met naar buiten toe. Lijk maandag ga ik weer naar buiten voor dingen in orde te brengen en allemaal omdat ik hier niet zo lang meer ga zitten waarschijnlijk, dus ja. - - Ge moet het allemaal een beetje zelf doen hoor hier.

190 En stel dat het hier beter loopt qua organisatie van de opleidingen en vormingen, zijn er dan dingen die je echt graag nog zou willen volgen?

Euhm, ja die computerlessen. Dat spreekt mij wel aan. Ik kan wel een beetje met de computer werken maar niet om te zeggen dat het rap gaat. Allé versta je het. 't Is al nog getik azo (toont het tikken vinger per vinger) (lacht) en dat wil ik wel een beetje bijschaven. 'k Denk dak dat
195 buiten wel ga doen, denk ik toch. Een beetje zo, een opleiding hebben in zo'n dingen. Euhm. - -
- - Ja.

Is dat iets dat je vroeger al deed opleidingen volgen?

Ja, maar dat was dan meer voor het werk dan. Euhm. Als er nieuwe machines waren, euh uitkwamen, konden we dan een opleiding volgen om met die machine te kunnen werken omdat
200 dat dat dan het meeste betaald werd, omdat het iets nieuws was. Maar euhm. 'k Ben ook van plan om nu weer een opleiding te volgen als ik buiten ben. Want ja, lijk dat ik de vorige keer ook zei, er zijn al veel nieuwe dingen uitgekomen in die periode dat ik binnen zit, dus.

Dus je kiest vooral voor opleidingen omdat je zou blijven met veranderingen.

Ja, ja. Dat ja. 'k Ben geen persoon die in een fabriek kan gaan werken aan een lopende band.
205 Dat doe ik niet graag. Nee. 'k Ben geen. 'k Heb graag een beetje variatie in het werk.

Zou je, al hetgeen je nu al verteld hebt, kort kunnen samenvatten in enkele levenslessen die je meeneemt uit je leven?

'k Verstaat lijk niet goed.

210 Draai het eens om. Wat zou je ons nu meegeven, van kijk let daar op. Doe dat niet of
doe dat juist wel. Welke lessen uit jouw leven zou je ons willen meegeven?

Ja, ga zeker zo geen weg op gelijk ik. Dusja. Qua gebruik, zeker niet. Da's zeker iets wat je niet moet doen want dat maakt je leven kapot, echt waar. Euhm, ja.

En naar jezelf toe? Kan je hetzelfde doen naar jezelf toe?

215 Ja, 't is beetje 't zelfde é eigenlijk.- - - Qua gebruik en allemaal. Ja. 't Is beter dat ik daar nooit
aan begonnen was, want - - ja - - 'k Voel dat aan mezelf ook wel, dak euh, dak veel gaten in
mijn hoofd gekregen heb door al dat gebruik en al. Vroeger, gauw vroeger onthoudde ik alles en
allemaal en mocht je mij veertien dagen erachter, 'k ging het nog altijd goed weten. En nu
achter vijf minuten vergeet ik het soms al. Dat is wel het gebruik. En daarmee zeg ik wel, als ik
het had geweten, 'k was er nooit aan begonnen. Want als je nu ziet wat een schade dat dat
220 berokkend heeft op die periode van, ja, toch wel bijna vijftien jaar. - - -

Zijn er anders nog dingen?

Euhm ja - - 't Leven is zo schoon en ge moet er van genieten. Ge moet er echt het beste van
maken é eigenlijk. Ja. En werken. Veel werken. Allé vind ik toch, dat er veel moet gewerkt
worden. Ik vind dat. Gauw ja, 'k vind dat niet maar ja, 't leven zit lijk een beetje zo in elkaar.
225 Dus werken. Maken dat je geïnstalleerd zijt en alles en nog wat anders geraak je er niet é. Van
mij is dat wel heel wat anders, dan van jullie é, natuurlijk ja. Van mij is dat zuiver gaan werken.
Van jullie is dat, meer ja. Jah. Hoe moet je dat zeggen. Ik heb nooit zo'n studies gedaan lijk
jullie dus ja. Van mij was dat van de schoolbanken direct in de fabriek gaan werken. Van jullie
gaat dat waarschijnlijk wel zo niet zijn é, allé denk ik toch. Ja.

230 En als we nu eens vooruitkijken. Binnen vijf jaar kan er al veel veranderd zijn. Wat zou
er nu nog allemaal moeten gebeuren, moeten veranderen, opdat je dan zou kunnen
zeggen, wel nu ben ik echt gelukkig met hoe het nu is.

't Gelukkigste zou 'k zijn, euhm, als ik binnen vijf jaar zeker al euh, mijn huis heb van mezelf,
een vriendin en kinders eventueel. En ja. Euhm. Ja, een vaste job é. Dan zou ik wel gelukkig
235 zijn. Bij nu. Ja. 't Is niet dat ik niets heb. Buiten heb ik wel alles maar euhm, een vaste stek en
vast werk en zo'n dingen dat zou mij toch wel het gelukkigst van al maken. En af en toe ne keer
op reis gaan, dat steekt niet nauw. Ge leeft maar ene keer, vind ik, en ge moet toch wel wat
gezien hebben van de wereld.'k Heb wel al veel gezien van de wereld, 't is dat niet, maar 'k wil
nog meer zien, dus. Ja. Maar da's voor een beetje later é dadde. 'k Ga eerst nog veel een beetje
240 moeten werken aan mezelf. Gauw en financieel ook toch.

Kun je daar wat meer over zeggen?

Euhm - - - Ja. Ook ja, mijn drugsprobleem een beetje bijschaven. 'k zit nu wel al bijna drie jaar
binnen, maar toch. 'k Ben wel clean en allemaal maar 'k vind van mezelf dat ik nog niet stabiel

in mijn schoenen sta. Ge zit hier ook in een gevang. Ja. Ge weet gij ook in een gevang, ge vindt
245 hier altijd drugs. Hier is 't een beetje gevaarlijk. Kan wel nee zeggen, 't is dat niet. Het is geen
probleem. Maar toch. 'k Vraag mij altijd af als ik naar buiten ga hoe dat het gaat zijn buiten. Ze
zeggen zij allemaal, 'ge moet niet meer gaan vanwaar je komt.' Maar toch ja. Ge moogt gij gaan
waar je wilt, er zit overal iets é, ja. 't Ligt zuiver aan jezelf eigenlijk é. Ja.

Zou je kunnen benoemen wat dat er je nee doet zeggen? Wat maakt die nee voor jou
250 belangrijk?

- - - Ja. Als ik ga gaan werken en een meiske en al zo'n dingen. En als het dan al redelijk goed
gaat. Jah, 't zou toch dom zijn om weer te hervallen, alles gaat weer euh. Ja. Anders gaat alles
weer kapot gaan é ja. - - En als ik buiten kom en direct weer gebruik en al, kan dan zowel direct
terug komen. En dat wil ik niet. 'k Wil hier weg en nooit meer terugkomen alleszins, want euh.
255 't Heeft mij wel goed gedaan die periode hier, maar 't heeft mij toch wel, ja - - op sommige
vlakken toch ook wel niet goed gedaan, want euh. De meeste die hier zitten ken ik van buiten,
dus ja. 't Is daarmee dat ik hier zo vlug mogelijk weg wil ook. En de meeste zitten hier met het
gedacht. Gauw. - - - Eén man op twee zit hier toch met het gedacht van als ik buiten ben, ga ik
toch terug doordoen en verkopen en al zo'n dingen. Maar dat zegt mij al niets meer. Echt niet.
260 Omdat ik weet welke problemen dat je er allemaal door hebt. Ja. - - - 't Is wel veel geld te
verdienen ermee, maar 't is wel veel miserie ook. Dusja. - - - Ja. Nee, dat wil ik niet meer.

Als je akkoord gaat, zouden we het gesprek hier graag willen afsluiten tenzij er nog iets
is wat je graag nog zou willen vertellen?

Nee. Nee.

BIJLAGE 14: INTERVIEWTRANSCRIPTIE FLORIS

Naam: Floris
Geboortejaar: 1980

Datum interview: 06/01/2009
Bandopname: B4

- 5 Als je terug kijkt op al hetgeen er vorige week is gezegd, zou je dan durven zeggen dat je jezelf als een sterke persoon of eerder als een zwakke persoon ervaart?
- Sterk iemand, ja.
- Kan je dat nog wat meer uitleggen?
- Wel ja, gewoon ja. 't Feit ja. Al de dingen die ik al meegemaakt heb en euhm. Ik voel mij nog
- 10 altijd. Ja. 'k Weet niet ja. Ik zie mijn toekomst nog altijd goed in, dus ja. Ja. Gewoon ja. 'k Heb ik wel al veel meegemaakt maar euhm. Ja, 'k zeg het, iedereen é ja. Iedereen heeft veel problemen in zijn leven. En ja, je moet niet plooiën é. Je moet een beetje sterk zijn é ja.
- Zou je een aantal sterke punten van jezelf kunnen noemen?
- Goh, ja. Maar ja. Ik ben iemand zeer gemotiveerd. Ja, veel motivatie wel. - - - 'k Weet het niet.
- 15 Jah. - - -
- Kan je hetzelfde doen met minder sterke kanten. Kan je enkele van je minder goede punten noemen?
- Minder sterke kanten - - - Bahja, 'k weet het in feite niet. 'k Weet het niet goed. - - - Ahja, misschien dat ik euhm - - - Allé, ja. Hoe moet ik dat nu zeggen. Ik ben misschien iemand die me
- 20 rap zo laat, ge weet, influenceren, euhm, beïnvloeden ja. Ja dat is wel zo. Ja, maar euhm anders. Goh ja, niet direct.
- Zou je zeggen dat je nu anders bent in vergelijking met wie je vroeger was? Merk je daar een verschil in?
- Euh, bahja, een verschil. Ja ja, toch wel ja. Maar ja. - - - -
- 25 Kun je er wat meer over zeggen? Wat is er verschillend?
- Ja ja, 'k heb ik wel. Ik denk euhm. Ja ja, gewoon. Ik zie wel dat het leven beter is buiten dan hier é. Ja, je weet wel é. 'k Ga je zeggen hier is het ook geen leven é ja. De tijd is hier stil. Er is geen contact met de buitenwereld. - - - 'k Heb veel jaren hier zo vast gezeten voor ja, en tijd verloren voor *niets* é ja. Gauw voor niets. Ja. 't Is mijn eigen schuld. En hieruit ja, ja een les,
- 30 maar euhm. Uiteindelijk ja. Als je buiten komt, je bent dat direct, allé rap vergeten. Je weet wel dat je hier gezeten hebt, 't is al. Na een week denk je er niet meer aan dat je vastgezeten hebt en allemaal, dus ja. Dat heeft. Ja ja. 'k Heb ik - - - Als ik ga. - - Gauw ja, kijk, 'k heb ik hier al vijf jaar gezeten. Ik weet é ik ga nu vrijkomen en dan misschien binnen een jaar. 'k Ben ik dat dan al weer allemaal vergeten é ja. - - - - Kijk ja, dus ja. Voor mij ja, dat is misschien hier wel een

35 les, maar niet echt een goeie les toch, voor mij. Neen. Gauw ja. Hier ga je niet veel bijleren vind ik. Neen, dat niet.

Kan je dat wat meer uitleggen? Waaraan ligt dat volgens jou dat je hier niet veel kan bijleren?

Ah maar ja, hier ja. Hier kun je ook niets é bij als je thuis bent. Beetje sporten, ja sporten, of
40 wandelen. Of ne keer een bezoek hebben maar voor de rest. Ge doet gij echt niets é ja. Niets niets niets.

En je persoon, je karakter, is dat veranderd tegenover vroeger?

- - - Ja ja ja, toch ja. Zeker.

Kun je dat wat meer uitleggen? In welk opzicht ervaar je jezelf nu als anders?

45 Ja ja, je weet wel. Ik kan dat wel. - - - Ja, als ik jong was, het leven was gemakkelijk, je weet wel. Je weet het ook wel é als je jong bent. 't Was al goed en wel. Maar ne keer dat je dan voor jezelf moet zorgen. Euh, 't is wel heel wat anders. Meer verantwoordelijkheid. En ja, en toen komen de problemen op é. Ja ja, veel veranderd. - - -

Kan je vertellen wat er precies veranderd is dan?

50 Ja, met die drugs é ja, je weet wel. Dat is 't é. Daar is het probleem. Ja, 'k ben ik dan begonnen aan mijn zeventien jaar en ja, kijk ja, we zijn al tien jaar later en ik gebruik ook soms nog een keer. Dus ja. Als ik de kans heb om te gebruiken, dan ga ik dat doen. Dus ja. 'k Heb ik hier, ja, hier ja al die jaren voor niets gezeten. 'k Zit ik hier voor drugs é ja, 'k zit hier voor drugs. Maar ja kijk, 'k zit ik nog altijd met dat verslaving in mijn hoofd. Dus ja, moet zijn dat het hier niet de
55 juiste plek is. - - - Op dat gebied ben ik wel nog zwak, ge weet wel. En ik denk dat het ook wel voor de rest van mijn leven zal zijn. Dat besef ik ook wel é ja. Want euhm, ik weet van mezelf, ge weet wel, allé ja. Ik zeg ja. 't Is moeilijk ja, 't is moeilijk. 'k Zeg het, hier ga je niet veel bijleren voor te stoppen met te gebruiken of voor mijn verslaving. Ahja.

Zou je kunnen zeggen wat er hier zou moeten veranderen om dat te veranderen, opdat je
60 zou kunnen geholpen worden?

- - - - Hier? Voor iemand gelijk ik hier. 't Is hier *niets*, totaal niet. Nee echt, totaal niet. - - - Voor een mens die, moordenaars en al, misschien ja. Hier is hun plek. Maar euhm, lijk voor iemand als ik euh. Of euhm ook pedofielen en allemaal, dat is hier hun plek om hier toch euh, te zitten ja.

65 Als je nu eens heel je leven bekijkt, kan je over je grootste uitdaging, de grootste berg die je hebt moeten beklimmen, iets vertellen?

- - - - - Dat was - - Dat was toen ja, toen mijn moeder overleden is. Echt é, ik heb nog euhm. 'k Zei het nog vorige week tegen jullie. Ik heb echt weken aan een stuk dat ik zei, nee dat kan niet.

Ja, ge weet wel, dat mijn moeder overleden is. Maar toen ja, moest wel euh - - - Ja, zeggen ze
70 gaat niet meer terugkomen. Ja, ze is weg. En toen stond ik alleen er voor.

Zou je ook een positieve uitdaging of een goede ervaring kunnen benoemen?

Goh ja, met die drugs é en allemaal. Ja, 'k had dat beter nooit gedaan é ja. Ja. - - - Maar ja, het is
nu te laat é. Da's wel een nadeel. Je kan niet meer terugkeren in de tijd é ja. Da's jammer.
Anders zou ik dat allemaal veranderen. Da's zeker. - - -

75 Je hebt verteld over het overlijden van je moeder, over je drugsprobleem, hoe heb je dat
aangepakt? Hoe ga of ging je daar mee om?

- - - Ja. Ja, 't is gebeurd é, ja weet wel. En dan ja. Ik. En ook met dat gebruik é. Dagelijks
gebruiken en ja. Ge denkt niet meer aan, ja. Je kijkt niet meer vooruit. Je leeft gij dag - - - Ja dag
per dag é, ja 't is dat, voila. Je zegt niet, 'ja wat ga ik doen, ga ik gaan kijken voor werk te gaan
80 zoeken.' Nee nee. Je denkt daar allemaal niet meer aan. Je kijkt voor jezelf, je weet wel. Je bent
een beetje egoïst zo. Ik zien ik dat bij mezelf, weet wel. Ja toch wel ja. 't Is niet goed ja, zoveel
denken aan jezelf en de rest. Ja echt. Ja, da's beetje een slecht kant van mezelf. - - - Maar ik beseft
ik dat allemaal. Sommige mensen beseffen zij dat misschien wel, maar ze gaan het niet zeggen,
ze gaan niet toegeven, weet je wel. Ik kan dat wel nog van mezelf toegeven, weet wel, ja, dat zie
85 ik nog wel als een goeie, ja als een sterk punt van mezelf. Maar 'k zeg ja. Ik ben nog jong é ja
en kan ik nog andere dingen meemaken é ja. Ge weet wel, nog goeie dingen, nog slechte
dingen. Ja, ge weet nooit é ja.

Je zei daarnet al dat je het anders zou doen,

(onderbreekt) Ja zeker ja.

90 Kan je dan zeggen welke andere keuzes je zou maken? Wat je anders zou doen?

Ja, andere keuzes. - - - Ik ging zeker euh, ja, toch proberen om euh, allé ja, euhm, een goeie
keuze te maken met mijn vrienden. Je weet wel. Met de mensen met wie ik omga en allemaal.
Ja en ook kijken naar mijn toekomst en allemaal, je weet wel. Allé lijk met mijn school. 'k Heb
ik niets gedaan. 'k Heb ik geen diploma. 'k Heb euhm, ja. - - - Ja, minder stomme dingen
95 uitsteken voor niets é ja. Je weet wel é ja. Ja, 'k weet het niet ja.

Als je terugkijkt op heel je leven, zou je dan vooral spreken in termen van veel
problemen of zou je zeggen dat je ook veel gelukkige momenten hebt gekend in je
leven?

't Is meer zwart é ja. Toch wel. 'k Heb ook wel schone momenten gehad é. Maar euhm,
100 uiteindelijk, 't is het meeste zwart é. Zwarte momenten é ja. Misschien vijf jaar van mijn leven
dat ik vind dat ik schone momenten had, anders euh, het was altijd niet zo positief.

En die goede momenten, deden die iets met jou? Welk gevoel lieten die bij je achter?

Ja ja dat wel. Maar, ja, kracht ja. Maar uiteindelijk ja. - - - - Uiteindelijk ja, je weet wel, de goeie momenten, dat helpt dan niet meer é ja. Ze zijn te kort ja.

105 Zou je een aantal bijzondere personen kunnen noemen die veel veranderd hebben in je leven? Dat kan zowel een goeie invloed zijn, maar dat kan ook een slechte invloed zijn. We kunnen misschien beginnen met de personen die je leven in de goeie zin hebben beïnvloed.

Ja ja ja, wel ja, mijn vaste vriendin, de moeder van mijn kinders. En ook euhm, mijn twee zonen
110 die ik heb. Dat is wel euh. - - - -

Kun je ook zeggen wat ze veranderd hebben in je leven?

Wel ja, dat ik toen, het besef dat ik, allé ja. Als ik zie, ik heb nu twee jongens en een goed vrouwmens en allemaal, maar allé toch. 'k Heb nog altijd zo - - Allé ja, 'k weet niet ja. Vanbinnen voel ik mij nog altijd, euh ja, beetje ja. 'k Weet het niet. Ongelukkig. Je weet wel.

115 Maar euhm, dat wil ik niet hebben dat ik, dat ik aandoe ook aan hen allemaal. Kunnen zij daar allemaal niet aan doen, je weet wel. Ik probeer ik dat niet te tonen aan hen, maar euhm ja. Ik voel me wel een goede vader, je weet wel, ja zeker ja.

Kan je ook zeggen waarom?

Waarom? Omdat ik dat, ja ik zie ik dat ook wel é. Ik voel ik. Ik zie. Ik kan mijn zonen, je weet
120 wel, een goede opvoeding zeker geven. Maar ja, 't is ook allé ja. - - En mijn vriendin. Ik ben ook altijd vriendelijk en allemaal. Ik geef ik ook wel veel respect aan haar.

En kan je het omgekeerde doen? Zijn er mensen waarvan je vindt dat ze een negatieve impact op je hebben gehad?

- - Ja, gauw ja, mijn stiefvader ja. Hem wel ja. Maar. - - - Ik heb ik dat dan niet direct beseft
125 hoeveel kwaad hij gedaan heeft, maar zo achter. Ja, zo achterna wat dat ik zie. Die vent is hier mijn moeder aan het manipuleren en ik en. Maar anders zo mensen. Kan ik niet veel zeggen, die kwaad hebben, allé pijn of zo gedaan. Allé, ik heb alleen aan mezelf pijn gedaan. Ik mag de schuld niet aan iemand anders geven, zeker niet.

Als we nu eens een hele ommezwaai maken en eens terugkeren naar de schoolbanken,
130 zou je zeggen dat je vooral daar op die schoolbanken hebt geleerd, of zou je zeggen, nee hetgeen ik geleerd heb, dat ligt eigenlijk daarbuiten en dat heb ik elders geleerd, niet op school.

Ik heb ik ja, misschien wel ja. 'k Weet het niet. 't Zijn moeilijke vragen ook wel é. (lacht) Ja ja, op school ja. Ik ging ik wel graag naar school, als ik jong was, zo een jaar of tien, elf, twaalf. En
135 toen ja zei ik 'ja, pff, ja, 't is niet nodig.' Je weet wel. Maar ja, iedereen denkt dat zo, dat je nog te jong bent, je weet wel. Ja, dat is niet belangrijk en al. En je moeder zegt dan tegen je, 'ja dat is wel belangrijk voor op te letten en al.' Maar ne keer dat je dan zo zestien jaar bent, zeg je,

- ‘goh, ’t is nu een beetje te laat daarvoor’ en dan ja, laat je alles vallen. Allé, ik toch. Je denkt nog niet zo aan je toekomst. Je beseft nog niet hoe het leven en zo in elkaar zit en zo allemaal.
- 140 Dat is misschien wel. Dat was zeker mijn problemen toen ja. Ja.
- En toen ben je gaan werken?
- Ik heb toen wel nog een opleiding gevolgd, maar euhm. - - -
- En wat heb je daar uitgehaald?
- Maar ja, goh, toen ja. Ik ging wel euh, ik ging wel naar de les, maar ja, gecombineerd dan met
- 145 drugs. En dat ging niet, je weet wel. Dat was een dag gaan en dan drie dagen niet gaan, en ja. Dat ging niet é ja, je weet wel. Ik deed het wel graag, maar euhm. Maar ja, ‘k zeg het é. Het ligt ook misschien wel aan jezelf é ja. Weet wel, je moet ook willen é en euhm. Dus ja. - - En ‘k had toen ook nog niemand voor te zeggen, ja. Gauw ja, ik ben iemand die iemand nodig heeft voor te zeggen, gauw kom, ga maar, doe dit, doe dat. Iemand voor een beetje, die een beetje achter
- 150 mij moet staan. En ja, ‘k had ik toen waarschijnlijk nog niet ja. Dat was, ja.
- En welke opleidingen heb je toen gevolgd?
- Ja, ik heb ik stukadoor gedaan. Ja dat ging wel. Ja dat ging goed. Maar ja, ‘k zeg het, door die drugsgebruik. ‘k Heb ik - - - Wat heb ik nog gedaan? Bij de groendienst gewerkt ook. Dat was ook geestig, ja. ‘k Heb dat ook maar twee, drie maand gedaan wel. ‘k Heb het ook niet volledig
- 155 uitgedaan.
- En kan je zeggen hoe je dan leerde bij bijvoorbeeld de groendienst?
- Ja proberen, proberen om iets bij te leren. Ja, dat was. Ik ging wel met die bedoeling. ‘k Zeg ja, ‘k ga iets proberen. Toch iets proberen. En ja, dat ging wel goed é, weet wel. ‘k Deed dat wel graag é stukadoor en al, maar ja, toen ja. ‘k Ben er gewoon mee gestopt é. ‘k Heb gezegd ja, ’t
- 160 gaat niet meer, ja.
- En hier, zijn er hier nog dingen die je bijleert, of opleiding die je volgt?
- Hier? (klinkt verwonderd) Neen neen neen. Dat is hier niet werken. ‘k wil ik hier wel, maar ja. Dat is gewoon. Ja hier in de werkplaats hier. - - - - - Neen neen. Maar ja, hier, dat is niet werken é dat je hier moet doen. Ja zeker niet. - - Papiertjes plooien en envelopjes maken en dit.
- 165 Ik doe dat gewoon, ja, voor uit mijn cel te zijn. Je weet wel. Ik kan ik daar niet heel den tijd zitten. Dat gaat niet. Dat gaat niet. Ik moet euhm. Ik probeer allé, ik probeer zoveel mogelijk uit mijn cel te komen. Sporten, gaan werken, wandeling, ja. Ik probeer andere dingen te doen é. - - Maar ja, kijk, ik ben ik nu ook van plan voor ding te doen, te gaan werken bij Loca Labora [sociaal tewerkstellingsinitiatief]. Ja dat is ook iets ja, ook iets voor - - soort werk lijkt
- 170 groendienst zo. Dat ga ik waarschijnlijk mogen doen binnen hier en twee, drie maanden. Hier in halve vrijheid. Ik zie het wel zitten nog. Maar ja, ‘k zeg het. Ja, ‘k ga ik dan weer in contact komen met mensen die gebruiken en allemaal. En dat is dan die probleem é en al. Echt, ‘k zeg

het. Hier ook é. Echt veel. Het is echt moeilijk om te zeggen neen voor ik. - - - 'k Weet het niet wat ik ga doen. (zucht) - - - 'k Zou moeten kunnen alle dagen gebruiken, wel euhm, 'k zou, ja, 175 'k zou dat doen ja. - - Da's wel triestig maar. 'k Weet het niet é hoe dat dat komt. 't Is misschien dat gevoel dat je, dat ik dan heb, dat ik voor niemand dan meer moet kijken en 'k voel ik mij goed en 'k ben op mijn gemak. Ja. - - 'k Zeg het, ja, 'k heb ik *toch* twee zonen en. Pff, ja dat is. Dat gaat niet é, dat gaat niet. 'k Zeg ja, 'k ben ik nog veel te jong en ja zij moeten ook wel een vader hebben é. Ze moeten ook trots zijn op mij. En ja. Ze zijn nog klein nu. Ze zijn nog maar 180 twee jaar en drie jaar een half, en ja. Maar ne keer dat ze gaan vijf jaar zijn, gaan ze ook kunnen zeggen, ja wat doet papa en dit en dat, of waar is papa en dit en dat. - - Maar ja, ik ben wel van plan om later, dat allemaal te vertellen aan mijn kinders, dat wel. Dat wel. Dat zeker. Al hetgeen dat ik meegemaakt heb. Ja, met die drugs ook al. Een beetje proberen, zo vroeg mogelijk om een beetje te, dat zij ook, ze moeten ook beseffen hoe of wat. Hoe dat de wereld in elkaar zit en. 185 En hen zeker ook vertellen dat ik ook vastgezet heb voor drugs en allemaal. Ja, ik ga dat zeker later allemaal vertellen tegen mijn twee kinders. Da's het belangrijkste. Ik vind dat echt belangrijk, gauw ja. - - - Ja en, maar ja, maar nu ook al. Als de moeder met mijn kinders op bezoek komt, zegt zij ook euh van, allé, 'papa is niet braaf geweest, 't is daarom dat hij hier is en allemaal.' Ja, tegen mijn klein van drie jaar een half, die beseft ook wel een beetje van. Ja, 190 die ziet ook wel. Ja die muren en allemaal é. En ja, ze zegt zij niet tegen hem hij is daar of hij doet dit of dat. Ze zegt zij nu al de waarheid tegen hem eigenlijk é. - - En euhm ja. 'k Heb dat ook gezegd de vorige keer op bezoek. 'k Zeg ja. Hij ziet ook wel é ja. Ik kom uit een andere kamer en é einde bezoek en ik moet weer naar mijn cel. En ja, je moet ook afscheid nemen. Je weet wel. En dan dat ik zei van, 'ja, ik ben niet braaf geweest. Papa moet weg naar daar.' Ja ja - 195 - - 'k Vind dat belangrijk. Voor mij, en ook ja. Lijk. Ja. Anders gaan ze later toch weten, allé gaan zij dat later toch, euhm, ja te weten komen, weet wel, via iemand anders. Ik heb liever dat het dan van mij. Allé ja of van de moeder komt dan van iemand anders. Zeker dat. Ja.

En om terug te keren, zijn er echt nog dingen, opleidingen of vormingen, die je echt nog zou wil volgen moest je de kans krijgen?

200 Ja ja ja. Wel ja, dat ik zeg. 'k Ben ik aan het wachten op mijn ding é, mijn halve vrijheid ja. Voor te gaan werken bij de groendienst. Ik ben ik nog aan het wachten. 'k Zeg normaalgezien, volgende week is dat, ja, kom ik in aanmerking voor vrij te komen. Dus euhm. We zijn nu bezig met de PSD van hier voor uitgangspersmissie te hebben, te krijgen, voor op de ding te gaan. Op de proef. Da's mijn vooruitzicht é ja. Ja. Ben ik aan het afwachten, ja - - - Voor toch iets te 205 proberen, voor iets te doen, voor mij.

Je hebt nu al heel wat verteld, zou je alles kort eens kunnen samenvatten in een paar levenslessen?

- - Wel ja, dat ik zeker iemand ben. - - Dat ik wel iemand goed zijn van hart en allemaal, maar euhm, dat ik misschien ja, ja, - - - Hoe moet ik dat nu zeggen. - - Dat ik gewoon niet, ja niet veel
210 chance gehad heb in mijn leven, ja ge weet wel. Ja. Maar voor de rest, ik weet dat ik iemand goeds ben vanbinnen. Maar ja, 'k heb misschien, ja ja. - - - Pech gehad, ja je weet wel, geen chance gehad, weinig schone momenten.

En laat ons eens vooruitkijken. Over vijf jaar zal er waarschijnlijk al veel veranderd zijn. Wat zou er al allemaal gebeurd moeten zijn opdat je dan zou kunnen zeggen, wel
215 ik ben echt gelukkig nu. Wat zou er nog allemaal moeten veranderen?

- - - Dat ik gewoon ja ja, een goeie keuze moet maken. Gauw, dat ik kan zeggen, dat is goed, dat is niet, dat is minder goed. Ja. - - Maar, 'k beseft ik wel wat dat goed is, maar feitelijk, maar allé
- - Ik moet dat kunnen allé, - - kunnen doen é. Kunnen zeggen ook ja. Beslissen. Lijk de goeie dingen beslissen op de goeie moment é ja. Dat heb ik nog. Ik kan dat nog niet. Ja. Kan nog niet
220 op de goeie moment zeggen, nee, 'k ga dat doen of dit doen of euh - - - 'k Weet niet hoe het binnen vijf of binnen tien jaar, wat dat dan misschien gaat zijn. 'k Hoop goed, dat goed gaat met mij. En niet meer vastzitten en allemaal. Ja. - - Maar 'k zeg nog altijd, die probleem is nog altijd, mijn drugsverslaving é. Dat is 't ja. Dat is echt een ramp, dat is niet normaal. Allé, een joint. Ja, een joint, dat zegt mij niet veel, weet je wel maar euh - - - Allé, ding euh. - - Allé
225 heroïne en allemaal, dat ik. Ik kan het lijk niet laten. - - - 'k Vind ik dat triestig. Ik heb nog. Ik heb hier nog gebruikt. Allé ja, ja, niet dagelijks é. Maar ja misschien twee, drie keer in een maand dat ik gebruik hier, heroïne. Ik weet nog, ik was een keer helemaal, allé ja, helemaal weg en echt, é dus van te gebruiken. En ik ging gaan kijken in de spiegel en dat ik dan zei zo van (klopt op tafel) dat ik niet goed, dat ik - - dat ik zo een *degout* heb van mijn eigen, weet je wel.
230 Dat ik zei van mezelf, allé jong. Maar ik was wel onder de invloed van heroïne é. Dat ik zei van allé, dat is toch niet schoon hoe dat ik eruit zie en al, weet je wel. En dat ik in mijn eigen, wat moeten de mensen wel niet denken é, als ze u dan buiten tegenkomen, op straat zo. Echt é, dat ik zei. Maar toch ja - - Ja - - Ja euhm, ik denk er nog altijd veel aan euhm, weet je wel, 's avonds ook. Dat ik het niet verstaan, dat ik dan denk, goh, 'k wil ne keer iets gebruiken en al. Ja, dat is
235 echt é. Dat wil ik wel veranderen. - - - Zie. - - -

Is het iets dat je nog ziet veranderen?

Ja, ik zien toch wel, ja - - - Ik zou wel willen zeggen van ja, weet je wel, maar pff, ik weet het niet. (zucht) Ik denk het niet. Ik denk het niet. Kijk, 'k ga gewoon eerlijk zijn. 'k Ga gewoon nee zeggen want euh ja, nee - - Ik denk euh. Dat kan wel é, weet je wel, maar dat gaat niet. Dat gaat
240 heel moeilijk zijn. Ik denk dat het een beetje te laat is. Ja ja. - - - 't Is toch wel al meer dan tien jaar dat ik gebruik, dus euh. - - En 'k ben nog zo jong en euh - - - Neen. 't Is stom om te zeggen. Ja, 'k weet het niet. Ik heb dat gevoel. Ja, 'k weet het niet. - - -

- Als je akkoord gaat, zouden we hier willen afsluiten met het gesprek, tenzij er nog dingen zijn die je nog wil zeggen.
- 245 Maar ja, dat ik ja, gewoon ja, kijk, 'k zeg het. Ik zit hier nog altijd hier met die probleem é ja. Weet je wel. 'k Zit ik hier voor, vast voor drugs en kijk ja. 'k Heb hier meer of vijf jaar een half gezeten in totaal, sinds mijn twintig jaar, sinds dat ik twintig ben. En ik ben nog altijd met die probleem en ze doen zij hier niets, niets, niets. Ja ja. - - En lijk van medicatie. Als ik naar dien dokter ga en zeg allé, vraag voor wat medicatie, voor euhm, allé ja. - - Voor geen drugs te
- 250 gebruiken, je weet wel. Die wil geen geven. Dus ja. Dat ik soms zelf moet kijken, zo hierbinnen, dat ik moet kijken of ja, moet kopen. Zelf medicatie moet kopen. Dat ik gewoonweg geen behandeling krijg. Dus ja. - - Dus dat is een beetje normaal é dat ik nog gebruik en allemaal é ja, weet je wel. 'k Ben ik. Krijg ik misschien één valium per dag, dat is niet genoeg. Dat is niet genoeg, weet je wel. 'k Heb hier nog gezeten. 'k Zeg, 'k heb ik meer medicatie nodig. Dat ik
- 255 zei, ja, anders, ik kan er toch daar achter. Als ik geen krijg van jullie dan ga ik er toch zelf naar toe, achter gaan kijken, tijdens de wandeling of weet wel. En euhm. 'k Zeg ja. Ze zeggen zij ook van ja doe jij maar, ja. Ja. Ahja, dat is triestig é ja, weet je wel. Ge zit hier en ja pff. - - En ze weten dat je met veel problemen zit en toch doen zij niets. 'k Heb nog vorige week bij de psychiater geweest, ja. Die zei van de eerste keer tegen mij, 'ik schrijf geen ding voor, geen
- 260 kalmeringsmiddelen voor.' Ik had nog niets gezegd é en ding en die zei tegen mij, ja, 'ik schrijf geen kalmeringsmiddelen, geen ding, euh - - Geen pijnstillers voor.' Ja, ik was daar gewoon en kijk ja. En die zei dat, ja ik schrijf dat niet voor. En ik zei dan, ik zeg euh - - Ik zeg euhm, ja, 'k heb nog niets gezegd tegen hem, en hij begint direct euh. Hij kent mijn leven nog niet zelf die vent. Die vent had niets gedaan, weet je wel. Ik moet zelf kijken voor mijn medicatie hier. Ja,
- 265 want buiten neem ik heel veel medicatie en euh - - Da's gevaarlijk é, voor epilepsie aanvallen en allemaal. Maar ja. Zij doen niets niets niets. Echt niets. Ik heb nog bij de PSD gezeten, 'k heb nog tegen die PSD hier gezegd dat ik zou willen euh - - Dat ik zou willen gaan in zo psychiatrie afdeling é. In Doornik é. 'k Heb geschreven en al. 'k Heb de brief terug gehad om te gaan op intakegesprek, de dertigste. 'k Heb het al gezegd tegen de meneer van de PSD en al en die zei
- 270 ook van pff, 'zou je dat echt willen doen, u laten opnemen?' En ik zeg tegen hem ja é. Die zegt tegen mij, 'dat is voor eerder vrij te komen.' 'Dat ik zeg van nee dat is niet voor eerder. Daar is niets van. Ik zit hier met dat probleem en allemaal.' En toen zei hij van 'ja je zou toch beter in halve vrijheid gaan en dit en dat.' 'k Heb gezegd van 'ja ja - - Als je jij dat zo zegt, ga ik dan in halve vrijheid gaan é ja.' Maar 'k was eerst van plan om me, voor me te laten op te nemen. Ja ja
- 275 - - - 't Is allemaal. Euh - - Zij beslissen hier over jou, weet je wel. - - Ik wil allé, ik heb ik al die bewijzen op mijn cel é. Echt é dat ik een afspraak heb op de dertigste januari, normaalgezien, in Doornik é. En euh. Met de psychiater é ja. En kijk ja, ja 'k ga ik nu niet kunnen gaan é. Zij

- denken hier dat voor vroeger vrij te komen is. Maar dat is niet. Dat is niet zo. Dat is residentieel dat ik wil, dat ik me wil laten opnemen. Maar ja, dat is, ja dat heeft geen zin als zij niets doen en al. Ja - - - En ik ben ook vrij, allé, 'k ben de vorige keer op uitgangspersmissie geweest en euh.- -
- 280 'k Ben zelf niet op mijn afspraak geweest hier. 'k Ben direct achter drugs geweest en 'k ben zelfs te laat binnen gekomen hier - - En ja, en ja, kijk ja, ze zeggen ook tegen mij. Ze hebben zelf niet voorgesteld of dat ik me residentieel wil laten opnemen. Nee, ze hebben het zelf niet voorgesteld aan mij. Ik heb, ja nee. Allé die moeten dat toch wel zien, ja. 'k Heb het allemaal
- 285 toegeven. Ik heb zelf allemaal gezegd van ja 'kijk, 'k ben ik niet op mijn afspraak geweest en ben ik achter drugs geweest', euh - - Maar ja, da's niet belangrijk voor zij, weet je wel. Ze zeggen zij, 'je gaat gij wel weer, euh ja - - uitgangspersmissie hebben voor euh, achter werk te gaan zoeken.' En euhm - - - Ik was eerst van plan om binnen te gaan in de psychiatrie afdeling, weet wel daar, maar euh ja - - Ze zijn er tegen. Ik weet niet hoe dat dat komt. 'k Zeg het. Ze
- 290 denken dat ik wil euh, op die manier probeer om vrij te komen. Maar dat is niet zo. Dat is niet zo. Maar ja. - - - Ja. - - Ik denk wel, 'k weet niet ja. Misschien dat dat wel euhm, dat ging misschien wel de goeie oplossing geweest zijn, voor mij, weet je wel. Want euh - - Dat zit meer in mijn kop, weet je wel. Al die drugs - - - Ja, lichamelijk heb ik geen last. Echt niet. Ja, dat is wel zo. 'k Weet het niet. - - - - -
- 295 En welk gevoel hou je over aan hier, nu, die gesprekken met ons?
- Niet ambetant é nee. Da's misschien wel ne keer goed om er zo ne keer over te babbelen. Ja ja, 'k heb daar allemaal geen probleem mee. (lacht)

BIJLAGE 15: INTERVIEWTRANSCRIPTIE GREG

Naam: Greg
Geboortjaar: 1982

Datum interview: 06/01/2009
Bandopname: C1

- 5 Als je terugkijkt op al hetgeen er vorige week is gezegd, zou je dan durven zeggen dat je jezelf als een sterke persoon of eerder als een zwakke persoon ervaart?
- Mijn eigen? Van mijn eigen ben ik wel een sterke persoon.
- Kun je daar wat meer over zeggen?
- Door al de dingen dat gebeurd zijn en hetgeen dat ik meegemaakt heb, kom je daar wel sterk uit.
- 10 Dus. Als je u eigen plan moet trekken en pff. - - Dus ja.
- Zou je dat kunnen omzetten naar enkele sterke kanten of sterke eigenschappen van jezelf?
- Tjah, 'k weet het niet. - - - Kun je moeilijk zeggen als je hier zit é ja. (lacht) Ja, 'k weet het niet. - -
- 15 En kan je omgekeerd minder goede punten benoemen?
- Ja, dat ik hier beland ben é. - - Dus. - - Mijn sterke kant is wel dat je het beseft dat je hier zit en dat je daar dan wel sterker uitkomt zuh. 't Is dan dat je beseft dat je er iets moet aan doen. - - -
- En als je kijkt naar jezelf als persoon? Hoe zou je jezelf dan beschrijven?
- Goh. - - - In feite een kalm persoon in feite. 'k Kan veel verdragen maar een keer dat het teveel
- 20 is, is het teveel. Dus. - - Ik ga gaan werken en laat mij gerust. Ik doe mijn best. Dusja. Ge moogt niet op mijn tenen trappen. - -
- Zou je zeggen dat je daarin veranderd bent in vergelijking met vroeger?
- Ja, 'k ben veel kalmer geworden. Ja. - -
- En hoe vul je vroeger in nu?
- 25 Ja, ik was ik een jaar of negentien zeker. Aan een jaar of negentien ben ik veel veranderd. Dus ja, 'k was achttien als ik den eerste keer binnen zat. - - Ja, achttien en een beetje als ik den eerste keer binnen was.
- Verbind je dat met elkaar? Vind je van jezelf dat je kalmer geworden bent daardoor?
- Ook wel door de feiten die gebeurd zijn. Dat wel ja. - - De eerste keer dat ik binnen zat, was
- 30 voor een gevecht ook é dus. 'k Had nooit gedacht dat ik zo ver ging gaan, dus. En daardoor begin je dat wel te beseffen.
- Als je terugkeert naar *heel* vroeger, je kindertijd. Zie je daar een verandering?
- Nee, 'k denk het niet. - - - -
- Zou je kunnen zeggen wat de grootste uitdaging is geweest waar je ooit voor stond? En
- 35 dat kan zowel positief als negatief zijn.

Goh, de grootste uitdaging. - - - - Goh, nu zeg je iets. (lacht) - - - Da's niet gemakkelijk. Ja, 'k weet niet. Alleen gaan wonen zeker? Da's moeilijk alleen gaan wonen, zeker als je buiten gesmeten wordt. (lacht) - - -

Kan je vertellen wat dat moment betekende voor jou?

40 Ja, in feite, 'k vind ze wel positief weet je. Aan den ene kant, 'k ben wel buiten gevlogen maar aan den andere kant is de band wel weer beter met mijn moeder nu. Dus. Ups en downs é. (lacht)

Hoe heb je die stap aangepakt? Kan je daar wat meer over zeggen?

Ja gewoon. 'k Heb dat gewoon aangepakt. 'k Was alleen, kon ik mijn plan trekken.

45 Probeer je nu eens voor te stellen dat je een tweede kans krijgt. Zijn er dan dingen die je nu anders zou willen doen?

Van dat alleen gaan wonen ben ik in feite wel content. Dus. - 'k Heb daar geen last van gehad. -

En los van het alleen gaan wonen. Zijn er andere dingen die je misschien wel anders zou doen of gedaan zou hebben?

50 Ja vroeger é misschien. Beetje meer luisteren naar mijn moeder, weet je wel. Braver zijn. 'k Ging dan misschien niet buiten gesmeten zijn. Dus ja. - - - 'k Weet niet. - - -

Zijn er nog minder positieve zaken die je zou kunnen noemen?

Negatief? Ja. Niet dat ik weet. - - - Nee. Niet dat ik weet. Niet direct.

Als je terugkijkt naar je hele leven, zou je dan vooral spreken in termen van problemen,

55 of zeg je, nee, 'k heb eigenlijk ook wel veel goede en gelukkige momenten gekend?

'k Heb ik wel veel problemen gehad en al, waar dat ik mijn eigen moest uittrekken ook wel. - - -

Daarvan, dat maakt u eigen wel sterker ook é dus. Ge weet dan wat dat je moet doen en wat dat je niet moet doen é dan. Ja. - - -

Zou je dan kunnen zeggen dat problemen of moeilijkheden' je veel hebben bijgebracht?

60 Ja dat wel. - - Uit problemen leer je wel é dus.

Kun je dat concreet maken? Kan je daar een van voorbeeld geven?

Ja pff. Wat zeg je nu weer. (lacht) - - Goh, verdomme toch. - - - Tjah, 'k weet niet ja. Drugs en al. - - - Dus. 'k Heb serieus aan den drugs geplakt, en 'k ben van dag op dag gestopt, dus. Ja, 'k weet niet.

65 Als je kijkt naar de echte goede, gelukkige momenten. Je hebt die waarschijnlijk ook al gehad.

(onderbreekt) Ja, bahja. - - De goeie momenten. 'k Heb ik wel goeie momenten gehad. Bahja. Zo ja, maten en uitgaan en al. -

Wat deed dat met jou?

- 70 Vroeger in den tijd, als ik buiten was, moet ik zeggen, had ik heel veel maten. ‘k Heb ik nu nog veel maten, maar ‘k heb ik ook heel veel maten verloren en ‘k zeg het van die drugs en zo. ‘k Heb nu nog een paar goeie maten, die ook in de periode van mij, ook aan drugs zaten en die zijn ook helemaal gestopt. Versta je wat dat ik wil zeggen. We verstaan wij elkaar zo. Je hebt alletwee hetzelfde meegemaakt, dus en euhm. - - - Ja, ge begrijpt elkaar. -
- 75 Je praat nu over bijzondere personen die wel een belangrijke invloed hebben gehad uiteindelijk.
- (onderbreekt) Ja, ja, die goeie maten. Dat weet je. Weet je wel? Die hadden wel een invloed. Dus. -
- Zijn er zo nog personen die een invloed hebben gehad op jou in positieve zin?
- 80 Goh, niet direct nee. Neen. - - ‘k Heb eigenlijk veel meer steun gehad van mijn maten dan van mijn eigen familie, in feite. Dus. Ja, nu en dan, mijn moeder en al. Allé, mijn moeder is weer gedraaid en al. Dus da’s wat positiever, meer vragen en doen en al.
- Zou je ook personen kunnen noemen die een omgekeerde invloed hebben gehad, dus die je in negatieve zin beïnvloed hebben?
- 85 - - - Goh. - - - Ja, in feite mijn broers in feite. Toen dat ik aan de drugs zat, zeiden mijn broers heel den tijd, ‘blijft daar af en si en la.’ Die hebben mij eigenlijk constant gezegd dat ik er moet afblijven. En nu dat ik ervan blijf, zitten zij er nu aan. Dus ja. Dus. Wat moet ik dan denken. - - Ze geven mij eerst goeie raad en nu zitten ze er zelf aan. Wie ben ik dan om te zeggen dat ze dom doen. Kijk ja. En anders, nee. Neen.
- 90 Als we eens een hele ommezwaai maken en terugkeren naar de schoolbanken, zou je zeggen dat je vooral op de schoolbanken hebt geleerd of zeg je, nee, hetgeen ik geleerd heb, heb ik het meest buiten school geleerd?
- Op school nee. ‘k Zeg het, ‘k heb altijd op internaat gezeten, dus.
- En op uw werk, heb je daar dingen echt geleerd?
- 95 Ja, dat was met een kleine camion. ‘k Mocht ik meegaan, geen probleem. We zaten daar met een stuk of zes. Kan ik schrijnwerken, meubels maken, dakwerken, vloer leggen, chappe, dus euh. Veel.
- Kun je benoemen hoe je daar leerde?
- Ja al doende é. - - Als je ’t niet probeert, kun je het niet weten é dus.
- 100 En is dat een periode dat je ook nog opleidingen, vormingen volgde?
- Ja, ‘k ben opleidingen gaan doen é dus. Opleidingen van die dingen en al. Dus.
- En hier, zijn er hier nog dingen die je bijleert?
- Hier? Ge kunt gij hier veel dingen bijleren é. (lacht) Als je wilt, gauw, ga je hier buiten als de grootste crimineel. Als je wilt. (lacht) Maar neen, anders bijleren hier, neen. Ge werkt gij hier, je

- 105 zit op u cel, een keer een uur een een half buiten gaan wandelen, dus ja. Ge kunt gij wel een keer lessen bij volgen of iets maar voor den tijd dat ik hier maar moet doen. Weet je wel?
- Zou je, als je buiten bent, wil opleidingen of vormingen gaan volgen? Is dat iets wat je belangrijk vindt?
- Neen. En hier is dat 't meest talen en al é. Talen dat je kunt leren of computerlessen en allemaal.
- 110 Kan ik mijn plan trekken met mijn talen. En computer ja, 'k zit hele dagen op de computer dus ja.
- Stel je krijgt de keuze en je mag eender wat nog volgen, zijn er dan dingen die je toch echt nog zou willen doen?
- Goh - - - 'k Denk het niet neen. Neen. 'k Zeg het. Kan ik van alles een beetje. 'k Zou niet weten
- 115 wat ik nog moet bijleren, dus. Kan ik vloer leggen, een huis zetten, een dak leggen. Kan ik vanalles.
- Je hebt dus het gevoel dat je kent wat je moet kennen?
- Ja. Ja.
- Je hebt nu al heel wat verteld, zou je alles kort eens kunnen samenvatten in een paar
- 120 lessen? Wat moeten we zeker meenemen hier naar buiten?
- Pff - - - - Ja, 'k heb ik in feite een schone periode gehad als ik klein was. - - Maar toen, en al, mijn ouders en met de scheiding had dat ook wel te maken, is dat dan heel veranderd. En dan ja. Slechte maten leren kennen, drugs, den bak. - - Ge leert er wel uit en ge komt er wel in feite beter uit, vind ik toch. Je hebt er die wel om de twee maand moeten terugkeren, maar ja. Dus.
- 125 Mijn pa heeft vroeger hier ook nog gezeten. 'k Ben dan mijn eigen gaan aangeven, dak zeg van kijk, 'k wil er *echt* vanaf zijn, dus.
- Als we nu eens vooruitkijken. Over vijf jaar zal er waarschijnlijk al heel wat veranderd zijn, wat zou er voor jou nog allemaal moeten gebeuren om dan te kunnen zeggen, wel nu ben ik echt gelukkig?
- 130 Mijn werk ja, en mijn vaste woonst. Ja kijk, dus.
- En is dat iets waar je nu al mee bezig bent? Waar je nu al naartoe werkt?
- Ja nee ja. Ge kunt dat hier niet doen. Zolang dat je hier niemand ziet. Dus normaal gezien als ik vrijkom, heb ik wel direct vast werk é dus.
- Als je akkoord gaat, zouden we hier willen afsluiten met het gesprek, tenzij er nog
- 135 dingen zijn die je graag nog kwijt wil.
- Ja neen. 'k Heb 't al gezegd.

BIJLAGE 16: INTERVIEWTRANSCRIPTIE KEVIN

Naam: Kevin
Geboortjaar: 1982

Datum interview: 06/01/2009
Bandopname: C2

- 5 Als je terug kijkt op al hetgeen er vorige week is gezegd, zou je dan zeggen dat je jezelf als een sterke persoon of eerder als een zwakke persoon ervaart?
- - - Dat is geen gemakkelijke vraag. - - - 'k Weet het niet. - - - -
- Iets er tussenin? Of?
- Ja en neen. 'k Weet het niet. - - - 'k Weet het *echt* niet.
- 10 Laat me de vraag eens anders formuleren. Je mag over jezelf een aantal punten noemen waarvan je zegt, wel daar ben ik nu echt sterk of goed in.
- - - Ja, als ik iets zeg, dat ik het wel doe. Dus euh. - - Ja, als ik mijn gedacht heb, wijk ik daar niet van af. Allé, - - 'k ben rechthout.
- Dus voor jou is dat dan een goed punt van jezelf.
- 15 't Is een goed punt, maar ja - - Pff. Als je zo zijt, bots je ook wel veel é. Omdat ik rechthout ben. -
- 't Zijn er niet veel die dat kunnen verdragen. Als *ik* zeg dat het *zo* is, dan *is* het *zo*. - - En *niet* anders. En ja, 't zijn veel mensen die dat moeilijk kunnen verdragen.
- En zijn er nog andere eigenschappen van jezelf die je goed vindt?
- - - Goh ja, dat ik redelijk zelfstandig ben ook. Trek, allé kan mijn plan wel trekken. 'k Heb
- 20 altijd alles gehad wat dat ik nodig heb. 'k Heb niets tekort gehad ook. - - -
- En kan je het omgekeerde ook benoemen, de minder goede punten van jezelf?
- Euh, ja, dat ik hier zit é. Dat ik hier zit. - - - Euh ja, drugsgebruik euh - - - Ja, hier en daar ne keer slagen en verwondingen, paar inbraken ook. - - Dus dan ja. -
- Laat ons zeggen dat dat slechte gebeurtenissen zijn. Kun je ook de stap zetten naar
- 25 minder goede kanten van jezelf?
- - Dat ik er alles voor doe om aan drugs te geraken. Ja mijn drugsgebruik. 'k Zou er alles voor doen. - - - Ook weer daarin zeer rechthout. - - -
- En als je vergelijkt met vroeger, zou je dan zeggen dat je nu veel veranderd bent als persoon ten opzichte van toen?
- 30 Met dat ik nu hier zit. Ja, dat ik euhm. 'k Ben, euhm - - wel veel rustiger. Kalmer. 'k Was vroeger nog redelijk actief. - - - En met dat ik dan ntg [?] gedaan heb. 'k Heb ntg [?] gedaan ook en euh ja, daar ben ik ook wel euh, redelijk veranderd.
- Dus hetgeen je nu over vertelt, is relatief recent?
- Ja, twee jaar. - -

- 35 Zou je kunnen zeggen wat voor jou de grootste uitdaging geweest is in je leven? We kunnen misschien eerst eens kijken naar een positieve uitdaging waar je voor stond.
- (lacht) Goh, allé zeg, ---
- Voor sommige mensen is dat misschien alleen gaan wonen of het vinden van een eerste job of.
- 40 (onderbreekt) Ja, neen, 'k ben alleen gaan wonen, maar dat is ook niet euh. 't Is ook dat niet geweest.
- En het moment dat je ervoor stond. Je ging alleen gaan wonen. Was het dan op dat moment, iets positiefs? Keek je daar naar uit?
- Ja, langs de ene kant, ja, voor u te kunnen bewijzen. Voor te tonen aan mijn ouders, kijk, 'k kan
- 45 het alleen. Alleen mijn was doen, eten maken. -- Maar ja, da's niet goed uitgedraaid é. ---
- Laten we het nu een keer omkeren. Zou je wat meer kunnen vertellen over de grootste negatieve uitdaging in je leven? De grootste muur die je ooit bent tegen gekomen?
- Euh, ja, in feite dat al mijn broers mij laten zitten hebben. --- 'k Heb er nog drie dus euhm. -
- 't Is geen één die hier nog op bezoek komt. -
- 50 Hoe ga je daar mee om? Hoe geef je dat een plaats?
- Hoe ga je daar mee om? Jah. --- Pakken zoals dat het is é. -- 't Is zo é. 'k Kan het wel veranderen é. Ja. 't Is ook weer door mij te bewijzen zuh. Als ik hier buitenkom dat ik, ja. --- Voila. -
- Stel dat je een tweede kans krijgt. Zijn er dan dingen die je graag zou veranderen of ben
- 55 je wel tevreden met hoe het allemaal gelopen is?
- Maar uiteindelijk, 't was allemaal goed é. Maar 't is al kapot en ja, door 't gebruik é. Was dat gebruik er niet, ging ik hier niet zitten. Dan ging dat ook weer euh. 't Ging helemaal anders uitdraaien. --- Maar door 't gebruik begin je domme dingen te doen en euh. Ja kijk, ge ziet wat er van komt é. -
- 60 En als je kijkt naar kleinere problemen, kleinere moeilijkheden of ontgoochelingen. Hoe ging je daar mee om?
- Wel ja, we hebben altijd miserie gekend é thuis. 't Was *altijd* spel en miserie. Altijd moeilijk. Moeder en vader zijn beginnen drinken ook. --- En ja. --- Ge loopt er van weg é. 'k Trok het mij niet aan. Zo ben ik wel, 'k trek mij van niets iets aan ik.
- 65 Nu nog? Trek je die lijn door naar nu?
- Ja en neen. In sommige dingen moet ik nu wel. Lijk vroeger, kreeg ik papieren, wel hup, 'k deed dat niet open. Hier, ja. (lacht) Ze zijn al open, dus 'k *moet* het mij wel aantrekken. Als ik het mij niet aantrek, kan ik hier nog een paar jaar zitten é dus vandaar.
- Ben ik dan juist als ik zeg dat je hier zijn verbindt met het toch wel veel veranderd zijn?

- 70 Ja hier is dat wel beetje verbeterd. - - -
Zijn er bijzondere personen geweest in je leven die je leven veranderd hebben? We kunnen misschien weer eerst de positieve kant bekijken.
Positief? Neen. - - - Neen. Niemand.
Ervaar je dat als een gemis?
- 75 - - - Niet echt. Neen.
En omgekeerd dan. Zijn er mensen die een negatieve invloed op jou hebben gehad?
- Negatief? - - Ja, mijn ouders zeker, mijn ouders. Alleszins mijn moeder. Paar keer een depressie gehad, paar keer in de kliniek gevallen, paar keer zelfmoord willen plegen. - - - Maar, 'k heb dat ook maar al geweten als ik hier zat, als ik binnen was. Dat al die dingen gebeurd zijn
80 thuis. Dat was ook van voor dat ik in het gebruik zat. En ge komt dat dan te weten, en ja ge steekt dat dan weg in 't gebruik en ge trekt u dat dan toch niet aan.
Als we nu eens een hele ommezwaai maken en terugkeren naar de schoolbanken. Zou je zeggen dat je vooral daar geleerd hebt of zeg je neen, ik heb eigenlijk vooral buiten school bijgeleerd?
- 85 Lezen, schrijven en heel den hoop, op school é ja. Maar ja. - - - Buiten leer je ook veel é. Je bouwt uw levenservaring op é. Ge leert dat niet op school é.
Kan je daar wat meer over vertellen?
Ja, ja, mijn werk heb ik altijd geleerd. 'k Zat in een leercontract - - tot euh, ja, twee jaar geleden.
En als je dat dan vergelijkt met de momenten op school?
- 90 (onderbreekt) Dat was geestig. Dat was *echt* geestig. Één een dag te week naar school.
En is dat een periode waarvan je zegt, ja, ik heb daar toch wel veel geleerd?
Jah, de helft van den tijd ging ik dan ook niet. Of wel ging ik maar een halve dag dus - - ja. - -
En tijdens het werken zelf, heb je daar veel van opgestoken?
Van het werk zelf? Ja ja, dat wel. - - -
- 95 Kun je dan benoemen wat je precies geleerd hebt en hoe je dat geleerd hebt?
'k Heb altijd lassen gedaan, ik dus. En alles dat ik kan, allé, alles dat ik ken van lassen heb ik geleerd van mijn eerste baas. Dat was een baas alleen en euh eigenlijk ja. Al hetgeen dat ik gezien had in school, gauw geleerd had, gebruikte ik feitelijk niet. - - - Dus ja, al kleine dingskes. - - 'k Heb dat al geleerd op mijn eerste plek. Ja, en ge trekt dat dan door in u werk é
100 naar een andere fabriek en al. - - -
En hier? Zijn er hier dingen die je nog bijleert, opleidingen die je bij volgt? Vormingen?
Euhm. Neen. Maar 'k teken wel veel. En 'k probeer zo veel mogelijk van mijn papieren te weten. Hoe dat alles in elkaar zit. - - -
Dus je tracht zoveel mogelijk zelf al doende.

- 105 (onderbreekt) Ja ja, dat ik niet te veel hulp moet vragen. Dat ligt ook niet in mijn aard. 'k Doet liever al alleen zo'n dingen.
- En als we nu eens terugkeren naar een vraag van daarnet in het begin van het interview.
- Zou je dat benoemen als een sterk punt van jezelf of eerder als een zwak punt?
- - - Ge kunt dat zien als sterk, maar ja, ge kunt dat ook zien als zwakte é. - - - Want ja, 't is
- 110 altijd. Als je hulp vraagt, ga je altijd wel wat meer weten. Maar ja. - - -
- Laten we terugkeren naar die opleidingen en probeer je eens in te beelden dat je mag volgen wat je wil. Zijn er dan dingen die je echt nog zou willen doen, hier of buiten?
- Euhm. Ja. Computerlessen zou ik wel nog willen volgen. -
- En waarom zou je daarvoor kiezen?
- 115 (lacht) 'k Ben daar geen krak in met de computer.
- Dus eigenlijk een beetje om gaten op te vullen.
- Ja en thuis hebben we ook een laptop dusja. Mijn broers zitten daarop. 'k Kan daar ook wel mee over weg é, maar echt, 'k moet meestal wel nog eerst ne keer mijn hoofd zeer doen voor dat dan lukt, voor te weten hoe dat moet.
- 120 Je hebt al heel wat verteld. Zou je alles kort kunnen samenvatten in een paar levenslessen naar jezelf toe?
- - - 't Is niet dat ik slecht ben, lijkt dat ik ben. 'k Ben ik goed, als je goed bent met ik. - - Rij tegen mijn kar en ge weet het voor de rest van uw dagen. Weet je wel?
- En laten we nu eens vooruitkijken. Over een vijftal jaar zal er wellicht al veel wat
- 125 veranderd zijn.
- (onderbreekt) 't Is te hopen, ja.
- Wat zou er nog allemaal moeten gebeuren zodat je dan kan zeggen, ik ben echt gelukkig met hoe het nu is.
- 'k Heb het de vorige keer ook gezegd é, dat ik van de drugs ben. En dat weer goed is thuis ook
- 130 é. Dat beetje minder is die miserie. En ja, alleen wonen, een meiske. - - Ja, 't gewone é (lacht).
- En zijn dat dingen waar je nu al mee bezig bent en waar je nu al aan bouwt?
- Euh, ah ja, kijken voor werk. Kijken voor een opleidingske. - - 't Is ook de enigste mogelijkheid voor hier een beetje rapper buiten te komen. -
- En naar welke opleiding kijk je dan bijvoorbeeld?
- 135 Opleiding van dakwerken é ja. - -
- Met het oog?
- (onderbreekt) Ja, ge kunt daar zeker in gaan werken. 't Is zeker werk daar. - - - 't Zijn daar wel nog mogelijkheden in é. - - - -

- 140 Als je akkoord bent, willen we hier het gesprek afsluiten, tenzij er nog dingen zijn die je graag nog kwijt wil?
- Jah, wat zou je nog willen weten? (lacht) Ja, neen, niet direct é.
- En je gaat hier nog buiten met een goed gevoel?
- Ja, 'k zou niet weten waarom slecht.
- Heb je het gevoel dat je hier iets aan hebt gehad?
- 145 Ik? Bah nee. - - - - Maar ja, als ik jullie daar een plezier mee kan doen. Maar zelf, nee. - - - -
- Ahja, kijk, dat heb ik hier ook geleerd, leren geduld hebben. Wachten wachten [tot de deur van de gespreksruimte wordt geopend]. Ze [gevangenisbewaarder] heeft maar de deur open te doen en het duurt weer zo lang.